DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

# Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

**https://rantey.org**

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

GÜNDEM

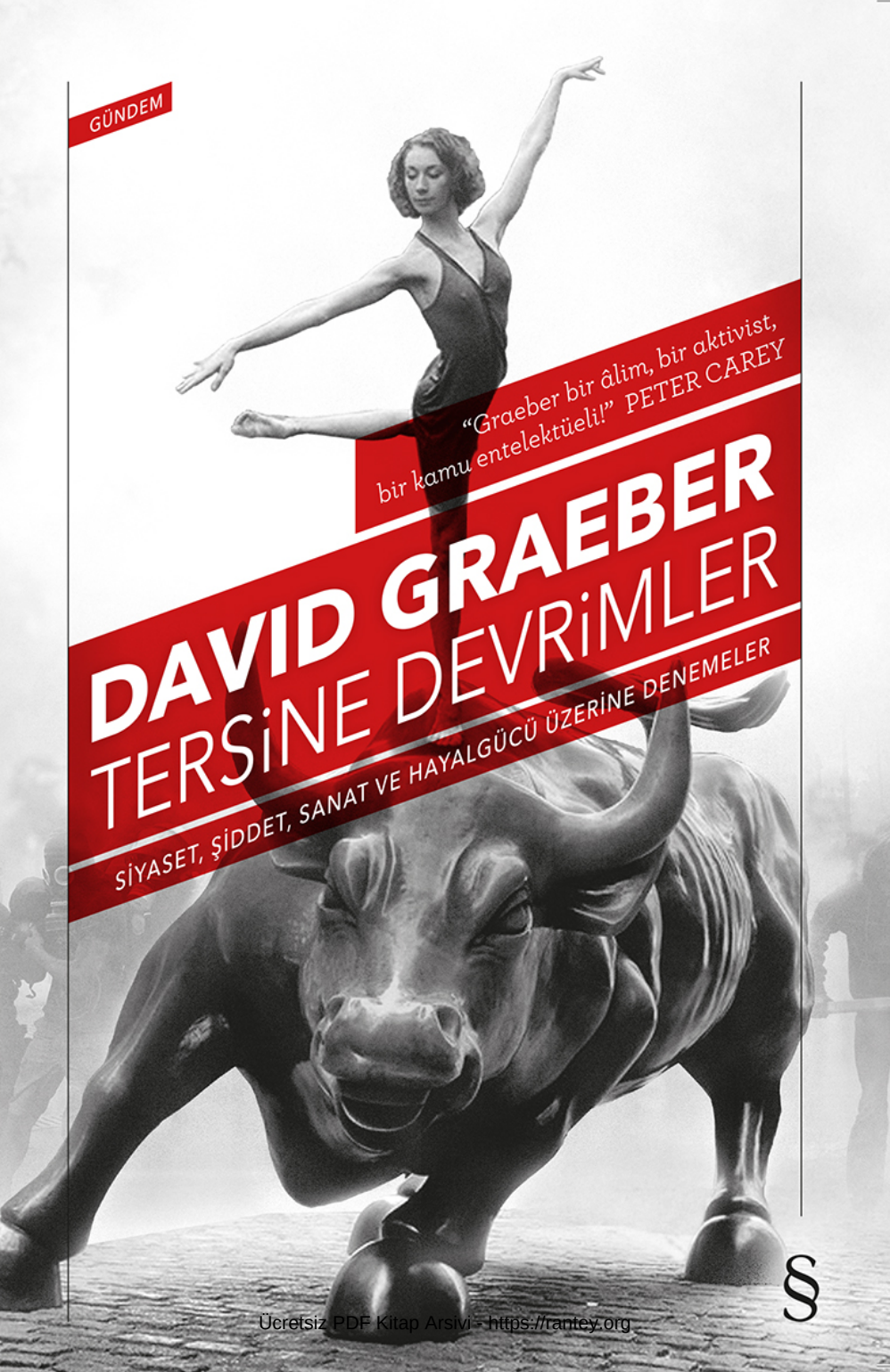

"Graeber bir âlim, bir aktivist, bir kamu entelektüeli!" PETER CAREY

# DAVID GRAEBER

# TERSİNE DEVRİMLER

## SİYASET, ŞİDDET, SANAT VE HAYALGÜCÜ ÜZERİNE DENEMELER

§

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

## DAVID GRAEBER

Antropolog, aktivist ve anaşist yazar David Graeber 1961 yılında doğdu. Şu an London School of Economist Üniversty'de, Antropoloji bölümünde profesör olarak eğitim vermektedir. Değer teorisi ve sosyal teori alanlarında uzmanlaşan Graeber 1998'den başlayarak Yale Üniversitesi'nde akademisyen olarak çalıştı, ancak 2007'de siyasi görüşleri ve duruşu nedeniyle yönetimle ters düşerek üniversiteden ayrılmak zorunda kaldı. Aktivist ve teorisyen olarak bugüne kadar birçok eylem ve oluşum içinde yer alan Graeber aynı zamanda da *Occupy Wallstreet Movement;* 'Wallstreet'i İşgal Et Hareketi'nin baş aktörleri arasındadır. David Graeber'in *Democracy Project (Demokrasi Projesi)* ve tüm dünyada büyük yankı uyandıran *Debt (Borç)* adlı kitapları da yayın programımızdadır.

## ASLI ESEN

İzmir'de doğdu. Bornova Anadolu Lisesi'ni, ODTÜ'de İktisat lisans programını, Warwick Üniversitesi'nde Uluslararası Ekonomipolitik yüksek lisans programını bitirdi. Kanada McMaster Üniversitesi'ndeki Uluslararası İlişkiler doktora programını tez aşamasında bıraktı. Datça'da yaşıyor.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

DAVID GRAEBER

# TERSİNE DEVRİMLER

**Türkçesi:** Aslı Esen

§

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Yayın No **1298**
Düşünce **19**

**Tersine Devrimler**
**David Graeber**

Kitabın Özgün Adı:
*Revolutions in Reverse*

Yayına hazırlayan: Cem Alpan
İngilizceden çeviren: Aslı Esen
Kapak tasarım: Beste Doğan
Sayfa tasarımı: Hülya Fırat

© 2014, David Graeber
© 2014, bu kitabın tüm yayın hakları
Everest Yayınları'na aittir.

1. Basım: Haziran 2014
ISBN: 978 - 605 - 141 - 722 - 6
Sertifika No: 10905

Baskı ve Cilt: Melisa Matbaacılık
Matbaa Sertifika No: 12088
Çiftehavuzlar Yolu Acar Sanayi Sitesi No: 8
Bayrampaşa/İstanbul
Tel: (0212) 674 97 23 Faks: (0212) 674 97 29

EVEREST YAYINLARI
Ticarethane Sokak No: 15 Cağaloğlu/İSTANBUL
Tel: (212) 513 34 20-21 Faks: (212) 512 33 76
e-posta: info@everestyayinlari.com
www. everestyayinlari.com
www. twitter. com/everestkitap
facebook.com/everestyayinlari

Everest, Alfa Yayınları'nın tescilli markasıdır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

# İçindekiler

**Giriş** ..... 7

**Zafer Şoku**

I: Nükleer karşıtı hareket ..... 21
II: Küresel adalet hareketi ..... 25
Birkaç bakış açısı (1930'ların İspanya'sına ufak bir gezinti eşliğinde) ..... 36

**Ortaklaşa Umut**

**Tersine Devrim**

Kısım I: "Gerçekçi ol..." ..... 55
Kısım II: Şiddet ve tahayyül kayması üzerine ..... 60
Kısım III: Yabancılaşma üzerine ..... 68
Kısım IV: Devrim üzerine ..... 71
Sonuç ..... 79

**Özgeciler Ordusu**

**İşçicilik Sonrasının Hüznü**

Yaşananlar ..... 96
Maddi olmayan emek kavramına dair ..... 104
Bir siyaset biçimi olarak sanat dünyası ..... 110
Peygamberlik ve toplum kuramı üzerine ..... 116
Zamanın doluluğuna dair ..... 119
Son bir not ..... 123

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

## Kamikaze Kapitalizme Karşı

Le Havre ..... 127
Verimlilik uzlaşısı ve yirminci yüzyılın çıkmazı ..... 128
Neydi şu neoliberalizm? ..... 130
Kamikaze kapitalizm ..... 131

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

# Giriş

Yayınevinin editörleri, benden bu yazıların birbiriyle nasıl bir bütün oluşturduğunu açıklayacak bir giriş yazmam gibi çok da mantıksız sayılmayacak bir istekte bulundular. Başlangıçta bu yazıları tek bir kitapta birleştirmenin benim fikrim olmadığı düşünüldüğünde, bu ilginç bir soru. Aslına bakılırsa ilkin Yunanca olarak, *Κίνημα, βία, τέχνη και επανάσταση* (*Hareket, Şiddet, Sanat ve Devrim,* Atina: Black Pepper Press, 2009) başlığıyla basılan bu derleme, editör ve çevirmen Spyros Koyroyklis tarafından bir araya getirildi. Adı geçen kitabı 2010 Mayısı'nda Yunanistan'a yaptığım bir gezide ilk kez gördüğümde, derlemenin parlak bir fikir olduğunu düşünmüştüm. Aralık 2009'daki ekonomik krizin ve çalkantılı günlerin ardından gelen keşmekeşin üzerine, kitaptaki birçok savın türlü anarşist, otorite karşıtı ve eylemci tarafından benimsendiğini görünce, bu fikrin Yunanistan'daki hareketin içinde yer alanların çoğunu da aynı yoğunlukta etkilemiş olduğunu fark ettim.

Öyleyse bunları bir bütün kılan tema nedir?

Bu yazıların ilk yazıldığı koşulları göz önünde bulundurmak belki yararlı olabilir. Yazıların tamamı 2004-2010 yılları arasında kaleme alındı. Benim gibi toplumsal hareketlerde aktif rol alan birisi için bu rahat bir dönem sayılmazdı. Tahminen 1998 ile 2002



Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

arasında, küresel adalet hareketinin kaydettiği ilerleme bize birden neredeyse sonsuz bir olasılıklar yelpazesiyle karşı karşıya olduğumuz hissini vermişti. 11 Eylül ise her şeyi tarumar etti. Çoğu insan için önceki yıllarda bizi diri tutan hevesi sürdürmek olanaksız hale geldi. Çok insan küstü, göçtü, caydı, cayırdadı, intihar etti, doktoraya başvurdu ya da aynı marazi yeisle başka biçimde kabuğuna çekildi. Benim ise yeise en çok yaklaştığım an, George W. Bush'un bir önceki seçimde hileyle hurdayla elde edilen başkanlığının, bu kez görünüşe göre, meşru bir biçimde halk iradesiyle teslim edildiği 2004 ABD seçimlerinin hemen ardından geldi. İlk önce, 11 Eylül'ün hemen ardından, handiyse Birinci Dünya Savaşı'nın bir tekrarına tanık oluyormuşuz gibiydi. Ne de olsa 1880'den 1914'e kadarki dönem, Berlin Duvarı'nın yıkılmasını takip eden on küsur yıla bir hayli benziyordu. Büyük güçler arasındaki savaşların tarihe karışmış gibi durduğu, baskın güçlerin serbest ticaret ve serbest piyasa *ethos*unu benimsedikleri, sermaye birikiminin çılgın bir hız kazandığı, ama aynı zamanda da küresel antikapitalist hareketlerin hızla yükseldiği, devrimci enternasyonalizm *ethos*unun ona eşlik ettiği, anarşist hareketin radikal solun hayat damarını belirler gibi göründüğü bir çağ... Dünyanın hükümdarları nihayetinde paniğe kapıldı ve tepkilerini neredeyse tüm bir yüzyıl süren bir dünya savaşının fitilini ateşleyerek verdiler. Savaş, karşılarında buldukları ve son derece ürkütücü gördükleri bu ittifakları alaşağı edebilmek için milliyetçiliğe, devletin bekasına, ırkçılığa ve her türden şovenizme yapılacak atıflara zemin hazırlıyordu. Fark ettim ki, 11 Eylül'den sonra aynı numaraya tekrar başvuruyorlardı. Öyle ki, küresel olarak yükselişte olan etkili bir antikapitalist hareket olasılığı karşısında dahi hemen ellerinin altındaki en büyük silaha sarılıp küresel ve müzmin bir savaş seferberliğini ilana girişiyorlardı. Üstelik kendilerine seçtikleri düşmanın, yani şansları tarihte neredeyse ilk kez akla sığmaz bir terör planını başarıyla sonuçlandıracak kadar yaver giden ve aynı performansı bir daha asla sergileyemeyeceği çok bariz olan bir avuç İslamcı ayaktakımının uzun vadede tatmin edici bir mazeret olamayacağı belliydi. Olacak gibi değildi. Ama nasıl olduysa, Amerikan halkı bu projeyi oyla-



Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

yıp onayladı. Önce G8'in, sonra G20'nin, İklim Konferanslarının etrafında uluslararası bir direniş ruhunu canlandırmaya yönelik her girişimin bataklığa saplandığını ya da en azından yeni bir enerji patlaması ve uzun vadeli bir hareketin inşasına dönüşmeyi vaat eden ("nihayet" diyorduk birbirimize her seferinde, "bu sefer badireyi atlattık") ama bu vaadi asla yerine getiremeyen sınırlı taktik zaferlere ulaştığını kederli gözlerle izliyordum. Evet, bu kısmen baskı düzeyinin daha açık bir ifadeyle, polis ve diğer güvenlik güçlerinin bizimle muhatap olurken göze alabilecekleri şiddet düzeyinin, gözle görülür ölçüde artmış olmasından kaynaklanıyordu. Ama hepsi bundan ibaret değildi. Aksine, en büyük engelimiz, düşmanın örgütsüzlüğünün ta kendisiydi.

2007 yılında Japonya'daki G8 toplantıları öncesinde birkaç Japon arkadaş, sermayenin ve sermaye-karşıtı hareketlerin bakış açısından küresel durumun stratejik bir analizini hazırlamamı istemişlerdi. Çoğu *Midnight Notes* kolektifinden olmak üzere, muhteşem bir ekiple çalışma şansım oldu ve birlikte o anda sermayenin karşı karşıya olduğu ekonomik açmaza ve bunu aşabilmek için en makul stratejiye ilişkin bence son derece ikna edici bir analiz geliştirdik. (Öz olarak, sermayenin küresel bir ekolojik kriz ilan etmesini, ardından finansal seçkinlerin denetimini yitirmeye başladığı devlet fonları gibi kaynakları yeniden denetim altına alabilmeleri için tasarlanmış yeşil kapitalist bir strateji önermesini bekliyorduk.) Ben hâlâ bunun kapitalist düzenin uzun vadeli bekası açısından benimseyebilecekleri en iyi strateji olduğuna inanıyorum. Sorun şu ki, önceliklerinin bu olmadığı çok belliydi. Zirvelerde tek yaptıkları, birbirleriyle ağız dalaşına girmekti.

Kafa karışıklığına verilecek radikal tepki ne olabilir? Hain planlarına, onlar bile bu planların ne olduğunu tam çıkaramazken, nasıl olacaktı da karşı koyabilecektik?

Elbette geriye dönüp bakınca ne olup bittiğini görmek daha kolay. Zirvelerde toplaşan kodamanlar, kapitalist imparatorlukların son günlerinde görmeye alıştığımız askeri ve finansal gücün kadim ittifakına dayalı tüm bu sistemin güçbela tek parça kalabildiğinin herhalde bizden daha fazla farkındaydılar. Dertleri sistemi kur-



Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

tarmaktan çok, kimsenin aklında makul bir alternatif kalmaması, böylece çöküş anı gelip çattığında, kendilerinin çözüm önerebilecek tek merci olmasıydı. Gerçi 2008'in büyük finansal çöküşünden sonra pek de bir çözüm önerisi görmüş, duymuş değiliz. Ama en azından, artık temelde yatan bir sorunun varlığını yadsımanın imkânı yok. 2004 ile 2008 arasında var olan düzen, dünyadaki eleştirel çevrelerden gönülsüz bir rıza elde etmeyi başarmış olsa da, artık geri gelmeyecek. Zaten olur tarafı yoktu.

Demek ki bu yazılar, kafa karışıklığının hüküm sürdüğü, umut beslemek için ipuçları bulmanın çok güç olduğu bir ara dönemin eseri. Bu derlemede ortak bir tema varsa, o da yazıların hepsinin ait olduğu dönemin olağanüstü karanlık, bunaltıcı bir unsurundan, küresel antikapitalist hareketin başarısızlığından, tökezlemesinden, aksi yöndeki etkisinden, ahmaklığından yola çıkması ve bir şeyi, çokluk farkına varmadığımız saklı bir hasleti, ilk bakışta viran görünen o aynı manzaranın çok farklı görülebileceği bir bakış açısını geri kazanmaya çalışması.

Belki de bu en çok, küresel adalet hareketinden çıkarılacak dersleri ele alan ilk üç yazıda göze çarpıyor, ama öyle ya da böyle, yazıların tümü için geçerli. Dolayısıyla derlemenin, bu bakımdan sözünü herhalde en az sakınan "Zafer Şoku" ile başlaması anlamlı. Daha önce de dile getirdiğim gibi, küresel adalet hareketinde yer alanlarımızın çoğu, o süreçten kendini dünyada bir gedik açabilmiş gibi hissederek çıkmadı. Hepimiz başlangıçtaki delişmen yılların ardından gelen iç çekişmeleri, yıpratıcı kafa karışıklığını, dağılan ittifakları ve ırkçılık, cinsiyetçilik, ayrıcalıklılık, tarz-ı hayat, zirveler arasında koşuşturma, gidişat, direnişteki gerçek topluluklarla ilişkisizlik ve sair konulardaki bitmek tükenmek bilmeyen amansız tartışmaları yaşayıp gördük. Ve bunu hareket olarak beceriksizliğimizin, temel hedeflerimizin herhangi birini tutturmak konusundaki başarısızlığımızın kanıtı addettik. İronik olan ise, aslında bunların tümünün başarımızın doğrudan sonuçları olmasıydı. Yapısal uyum politikalarına son vermek, yeni küresel ticaret anlaşmalarının önünü kesmek, IMF ve DTÖ gibi neoliberal yönetişim kurumlarının büyümesini durdurmak ve gücünü



Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

törpülemek gibi acil hedeflerimizin birçoğunu bu kadar hızlı elde etmemizin ardından gelen didişmelerimizin çoğu, aslında bir dahaki adımın ne olması gerektiği konusunda bir miktar dolaylı stratejik tartışma yöntemiydi. Sorun, kimsenin bunu böyle algılamaması, böylece tam ve dürüst bir tartışma yürütmenin neredeyse olanaksız hale gelmesi, tartışmaların şiddetinin ve ardından gelen hüsranın, herhangi birimizin hedeflerimizi zaten gerçekleştirmiş olduğumuzun farkına varmasını olanaksız kılacak kadar baskın yaşanmasıydı. Evet, yazı, *Turbulence* dergisinin bir iki yıl sonra özel bir sayıda ifade ettiği gibi, daha büyük çaplı bir soruyu dile getirerek bitiyor: "Kazanmak, ne demek?" Ama yazı, büyük oranda doğrudan eylem ve doğrudan demokrasiye dayalı hareketlerin olağanüstü çaptaki tarihsel etkinliği üzerine, ama aynı zamanda da, gariptir ki düşmanlarımızın (panik içinde verdikleri tepkilere bakılırsa) bu tür hareketlerin muhtemel etkililiğini, küresel iktidar ilişkilerine yönelttikleri tehdidi, hareketlerin içinde bulunanlardan daha net algıladıkları gerçeği üzerine bir yorum.

"Ortaklaşa Umut", aynı konuyu ele alıp bir adım daha ileriye götürüyor. Ya kapitalizmden başka bir ilkeyle örgütlenmiş bir dünya görmek isteyenlerin çoğu zaman bunalıma düşmelerinin altında, kapitalistlerin ve siyasetçilerin, gerçekten saplantılı olarak bu şekilde hissetmemizi sağlamaları yatıyorsa? Belki de neoliberalizmin gerçek anlamı tam da budur. Neoliberal kapitalizm, Margaret Thatcher'ın 1980'lerde dile getirdiği ünlü kelamındaki gibi, "başka alternatif yok" düşüncesini egemen kılmak konusuna kafayı takmış olan varyanttır. Diğer bir deyişle, bu sistem, mevcut ekonomik düzenin gerçekten iyi, adil, makul bir düzen olduğunda ısrar etmek, bir gün insanların çoğunluğunun kendilerini, ömürlerinin kayda değer kısmını gerçekten önemli gördükleri şeylerin peşinden giderek geçirebilecekleri denli refah, güvenlik, özgürlük içinde yaşayan canlılar olarak görebileceği bir dünya yaratabileceğini iddia etmek konusunda herhangi bir ciddi girişimde bulunmaktan enikonu vazgeçmiştir. Sistem, en varlıklı ülkelerin bile yurttaşlarının ekseriyetinin sağlık ve eğitim gibi temel ihtiyaçlara erişimini garanti edemedikleri berbat bir sistemdir. Sistem, kötü



Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

işlemektedir. Ama başka bir sistemin çalışmasına zaten olanak yoktur. (Soğuk Savaş'ın sonunda Sovyetler Birliği'ni anlatmak için kullanılan dilin ne kadar çabuk değiştiğini görmek aslında bayağı etkileyici. Elbette aklı başında hiç kimse böyle bir sistemin yeniden inşasını dileyemez, ayrıca böyle bir sistemi bir daha görmemiz pek olasılık dahilinde değil. Bu kısmı iyi, hoş. Öte yandan, söylem bir gecede, yukarıdan aşağıya kumanda edilen, piyasa güçlerinin olmadığı bir ekonominin en ileri kapitalist güçlerle askeri olarak da, ekonomik olarak da rekabet edemeyeceği söyleminden, bir anda komünizmin "zaten işlemediği" gibi -böyle bir sistemin varolmuş olamayacağı gibi- kendinden emin, mutlak, dışlayıcı bir söyleme dönüştü. Sovyetler Birliği'nin gerçekten de var olduğu, varlığını 70 yıldan uzun bir süre sürdürdüğü ve bu sürede Rusya'yı acınası bir bataklıktan büyük bir teknolojik ve askeri güce dönüştürdüğü düşünülürse bu hayli çarpıcı bir çıkarım.)

Tüm bunlar Soğuk Savaş'ın sonunun yaşandığı, gayretkeş neoliberal "reformcuların" kendilerini devrimci gibi gördükleri, mikrokredinin dünyanın yoksullarını varsıl girişimcilere dönüştüreceğine herkesin ikna olduğu yıllarda biraz gözden kaçmış gibi görünüyor. Ama aradan geçen yılların sonunda, neoliberal projenin boyaları döküldü ve özü ortaya çıktı: Neoliberalizm asla ve kat'a bir ekonomik proje değil, ama politik bir projedir. Kapitalist düzeni kaçınılmaz gibi göstermek için, gerekiyorsa, hayal gücünü mahvetmek ve hatta -külfetli güvenlik önlemleri ve akla sığmayacak askeri projeleri sayesinde- kapitalist düzenin kendisini yok etmek için tasarlanmıştır. Çaresizlik duygumuzun arkasında, nihayetinde şu anki sistemin muhtemelen kendi ağırlığı altında ezilip yok olacağı, devasa, olağanüstü maliyetli bir lokomotif yatıyor.

Serideki son yazı, "Tersine Devrim", hayal gücüne karşı açılmış bu savaşta kazanılıp kaybedilebilecekleri daha derinlemesine ele alıyor. Yazının ilginç bir hikâyesi var. İlk olarak *New Left Review*'un özel bir sayısı için istenmişti. Editör, genel yapısını şekillendirmek konusunda hayli müdahaleci bir tutum takındı. Bir yıl sonra, bana eleştirilere yanıt verme şansı bile tanınmadan külliyen reddedildi. (*New Left Review* editörleri, aslen aristokrat



Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

olduklarından, bu tür keyfi davranışlarla maluldür.) Bana bildirilen tek yorum -kendileri tam olarak böyle ifade etmeseler de bayağı yaklaştılar- İngilizce yazıp çizenlerin özgün kuramsal önermeler getirmelerinin hadlerine olmadığı, bu tür işlerin Almanca, İtalyanca ya da Fransızca kalem oynatanlara bırakılmasının doğru olacağı yönündeydi. (Anlaşılan bizim rolümüz sadece uygun olduğu yerde yorumda bulunmaktı.)

Kuram işine kafa yormak haddim midir, değil midir, bilemem, ama burada yaptığım bu. Bunlar, Doğrudan Eylem Ağı ve anarşizme yakın duran diğer gruplarla yıllarca yürüttüğümüz çalışmalardan doğan, günümüz radikallerinin sergilediği çaresizliğin bir başka yönüne, "Devrime ne oldu allasen?" sorusuna itiraz mahiyetinde düşünceler. On dokuzuncu ve yirminci yüzyılların büyük kısmında, ABD ya da Almanya gibi ülkelerdeki en kapitalistler bile, sanki bugün değilse yarın, sonlarının ağaçlardan sallandırılmak olacağı kuşkusuyla, yaşıyorken bugün devrimcilerin bile pek azı bunu tahayyül edebiliyor. E, peki, devrimci olmak ne demek o zaman? Cevap: Pek çok şey... Lakin devrimin nihai aydınlanmaya dayalı versiyonu, yani sokak çarpışmalarının zaferle sonuçlanmasına, halk coşkusunun kendiliğinden ortaya dökülmesine, yeni demokratik kurumların yaratılmasına, bizatihi hayatın yeniden ve kökünden keşfedilmesine dayalı versiyonu, pek de başarılı olamadı, başarılı olacağını varsaymak için pek bir gerekçemiz de yok. Mesele bu hayallerin yok olması değil, yok olacaklarına inanmak için de bir gerekçemiz yok. Ama asıl mesele şu ki, anarşistlerin devrimi artık sadece ulus-devlet çerçevesinde ya da bunun bir adım ilerisinde dahi tahayyül edemeyeceğimiz konusundaki ısrarı ile feministlerin nihai, taktiksel zafer neye benzerse benzesin, yaşamaya değer bir dünya yaratma şansımızın olup olmadığını, son tahlilde devrimi hayata geçirmek için çalışırken, özellikle de en yeknesak ve romantizmden yoksun anlarda, birbirimize nasıl davranacağımızın belirleyeceği konusundaki ısrarının arasında bir yerde, yapbozun parçalarını tekrar şekillendirmeye başlamış durumdayız. Seattle, Prag, Cenova'daki büyük isyanlar ya da Yunanistan, Chiapas ya da Güney Kore gibi yerlerdeki süreğen, doğrudan eylemler, temelde



Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

devrimin bilindik tüm aşamalarına uğrayıp geleneksel düzeni tepetaklak döndürmek yoluyla işlerlik kazandı. Bu değişimin altında yatan anlamların tümünü anlamaksa, şiddet, yabancılaşma, gerçekçilik ifadelerinin ne anlama geldiğini tekrar tahayyül etmek konusunda enine boyuna bir çalışma gerektiriyor.

Ardından gelen iki yazı öz olarak farklı görünebilir, ama gerçekte aynı amaca hizmet ediyorlar. İkisi de başka hallerde uçurum gibi görünebilecek yerlerde selamet arıyor. Bu herhalde ilkinde, "Özgeciler Ordusu"nda daha belirgin. Bu yazı tam da aydın çaresizliğinden, düş kırıklığından doğdu. 4 Kasım 2004 Çarşamba sabahı uyandığımda, George W. Bush'un görünürde hile karıştırılmamış bir seçimle yeniden ABD başkanı seçildiğini öğrenmiştim. O gün Yale'de "Antropoloji ve Klasik Toplumsal Kuram" adlı bir derste lisansüstü öğrencilere, Max Weber'in din kuramları üzerine bir seminer vermem gerekiyordu. Ama kimsenin ders yapacak hali yoktu. Sınıfta, toplumsal kuramın yerindeliği üzerine uzun ve bazen de acılı bir tartışma patlak verdi: Yapmaya çalıştığımızın ya da yapmak için eğitim aldığımız bu şeyin bir anlamı var mıydı? Büyük harfle başlayan cinsinden Kuram, o gün olup biteni, özellikle de işçi sınıfından birçok kişinin kendi sınıfsal çıkarlarına taban tabana zıt bir yönde oy vermesinin nedenini anlamamıza yarayacak daha sağlam bir bakış açısı kazandırıyor muydu? Kazandırmıyorsa, akademide kariyer peşinde koşarak ne halt ediyorduk? Nihai sonuçlara varamadık (gerçi ABD topraklarını bölüp, parçalayıp bazılarını Kanada'yla, bazılarını Meksika'yla birleştirmek konusunda ilginç bir tartışmaya daldık ve hatta üzerinde "Artık ABD egemenliğinde değildir" yazan etiketler bile yaptık). Ama soru aklımdan gitmedi, kafamda dönüp durmaya devam etti, özellikle de o gün kuramın o kadar da önemli olup olmamasına dair bir fikir birliği sağlanamamasından ötürü. Örneğin ben, hayatımın kayda değer bir kısmını antropolojik değer kuramı üzerine bir kitap için araştırarak, yazıp çizerek geçirmiştim. O zamanlar, Chicago Üniversitesi'nde, benim de orada olduğum dönemde yaratılan mühim kuramsal gelişmelerin dünyaya duyurulmasının neredeyse entelektüel bir ödev olduğundan emindim, ama oradaki



Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

yazarlar, bence büyük bir sorumsuzluk örneği göstererek, yaygın olarak erişilebilir bir formatta herhangi bir yayın aşla yapmıyorlardı. Ortaya çıkacak sonuç, benim hissiyatıma göre, alana çok önemli bir katkıydı. Ancak 2001 yılında çalışmayı yayınladığımda, mensubu olduğu bilim dalının aynı fikirde olmadığını gördüm. Kimsenin dikkatini pek çekmedi, benim payıma düşen de, böyle Chicago Üniversitesi tarzında büyük kuramsallaştırmanın artık yersiz ve demode görüldüğü duygusu oldu. Antropologlar bu davayı terk etmekte haklı mıydı ki?

Her neyse, sonuç olarak ben kendime göre bu soruya yanıt bulmayı başardım. Kuramın uygulaması, aksi takdirde göze çarpmayacak şeyleri su yüzüne çıkarmakta yararlı olmuştu. Bunların başında, Kuzey Amerika toplumunun en sinsi "gizli sınıf yaralarından" birinin, iyilik yapma, yüce gönüllü olma, paradan başka herhangi bir değerin peşinden koşma (ya da en azından bir şey yapıp bunun karşılığında herhangi bir maddi güvence ya da ödül beklememe) haklarının tanınmaması, yadsınması geliyordu. Popülist sağın "liberal seçkinler"den ölesiye nefret etmesi, fiiliyatta aşk, doğruluk, güzellik, onur, şerefe yönelik her fırsatı kendi çocukları için gasp eden ve bunu yapmak için gerekli kaynakları da elinde bulunduran bir sınıfa karşı son derece haklı görülebilir bir hınca dayanıyordu. Kendilerini askerlerle sonuna kadar özdeşleştirmeleri, yani gitgide artan biçimde küresel finans sermayesinin düzenini dayatma görevi yüklenmiş, yüksek teknolojiyle donatılmış, paralı askerlere indirgenmiş bireylerle sonuna kadar özdeşleştirmeleri ("Ordumuza sahip çıkalım!"), askerlerin ABD'deki tek işçi sınıfı kökenli bireyler olmasından kaynaklanıyordu, zira onlar (askerler) bir tür yüksek bir ülkü peşinde koşarak ya da en azından öyle olduğunu varsayarak maaş alabilmenin bir yolunu bulmuştu. Elbette çoğu, bedenlerinin havaya uçurulması riskini barındırmayan bir yüksek ülkünün peşinden gitmeyi tercih edecektir. Duyulan öfkenin temelinde de, bu tanıma uyan tüm işlerin zengin çocukları tarafından kapılmış olduğunu bilmek yatıyor. Bu anlaşılmaz biçimde muğlak, ayrıca popülist sağın yeniden canlandığı böyle bir anda üzerine düşünmenin yararlı olacağı bir manzara.



Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

"İşçicilik Sonrasının Hüznü", popülist sağın tiksindiği her şeyin timsali olarak görülebilecek, 1960'larda devrimci olup 2006 sonbaharında Londra'daki Tate Müzesi'nde galeri sahipleri ve lisansüstü öğrencilerinden oluşan bir güruha sanat tarihi dersleri vererek hayatını kazanan bir grup kişiden yola çıkıyor. Buradaki telafi unsuru, bir bakıma, böyle insanlarla yüz yüze geldiğinizde, bunların varsaydığınız gibi benmerkezci, kıymeti kendinden menkul kapris kumkumaları olmadığını görmektir. Gerçekte, siperlerde isyancı proleterlerle omuz omuza savaşmayı yaptıkları işe tercih edecek, kendilerini sanat meraklılarına güncel sanatsal eğilimleri anlatırken bulmaktan herkes kadar şaşkın, samimi, efendi insanlara benzemektedirler. Yazının büyük bir kısmı yine kuramsal irdelemeden oluşuyor, ama kendi kuramlarımdan çok 1970'lerin İtalyan devrimci kuramının İngilizce eğitim veren akademi ve sanat çevrelerine ulaşabilen unsurlarından. Yorumlarım bir hayli kıyıcı. Ancak yönelttiğim temel eleştiri, işçicilik-sonrası kuramın bu damarının yanlış olmaktan çok yersiz olduğu. Burada karşımıza çıkan kuram filan değil, basbayağı kehanet ve olup biteni çözme gayreti. Gerek düşünce düzeyinde (radikal olasılıkları tamamen tüketmiş entelektüel geleneklerin akıbeti), gerek sanat dünyasında (hatta sanatın modayla iç içe geçtiği, ikisinin de maddi soyutlamadan bağımsız düşünülemeyeceği o garabet alanlar da dahi) sermayenin pençesinde kısılıp kalmamış kendine özgü özgürlük alanları var. Nihayetinde, nasıl tasavvur edilmiş olursa olsun, "devrim" asla gündemden düşemez. Nitekim selamete kavuşacağımız bir gelecek mefhumu, bugüne anlam verebilmemizin tek yoludur. Etrafımızı saran şeyin kıymetini, ana hatlarını hiçbir zaman (içinde dururken dahi) kavrayamayacağımız hayali bir ülkeden yola çıkarak anlayabiliriz.

"Kamikaze Kapitalizme Karşı" başlıklı son yazı, Yunanistan'daki derlemede yer almıyordu. Daha sonra, yakın geçmişte yazıldı, yani 2010 sonbaharında. Ama bence bu derlemede yeri var. Devrimci stratejiyle ilgili meseleleri diğer yazıların çoğundan daha dolaysızca, üstelik de bu tip sorunları derlemenin büyük kısmında aklımı kemiren çıkışsızlık halinin ve hayal katliamının


Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ışığında ele alıyor. Burada da çıkış noktası, beklenmedik bir yerden gelen umut ışığı: Ekim 2010'da Fransa'daki grev dalgası sırasında iklim protestocuları ile petrol işçilerinin şaşırtıcı biçimde yakınsamaları ve ortak bir davalarının olduğunun bilincine varmaları. Bugün kapitalizme karşı saf tutmuş hareketler arasında, çevreciler, doğrudan eylemciler ve sendikacılar arasında, 1960'larda dendiği gibi, "hippiler ile ameleler" arasında, görünürde tesadüfî bir ittifak örneği gösterdikleri Seattle'da, 1999'da dendiği gibi, "Katırlar ile Kaplumbağalar" arasındaki var olduğunu varsaydığımız en büyük uçurumların çoğunluğu, sandığımız kadar uçsuz bucaksız olmayabilir. İşçi sınıfı her daim temelde küçük burjuva üretim ideolojisi ile (ya da ikisi çok net biçimde bir elmanın iki yarısı olduğundan üretim/tüketim ideolojisi) toplumumuzda var olduğu biçimiyle çalışma ilkesini en temelden reddeden itki arasında (toplumun "saygıdeğer" önderlerinin son yüzyılın büyük kısmı boyunca bastırmaya, kınamaya ya da görmezden gelmeye uğraştıkları) bölünmüştür. Kapitalistlerin dünyaya ilişkin temel varsayımlarını yeniden düşünmeyi bile topyekûn reddetmelerinin sadece kapitalizmin değil, hemen her şeyin ölüm fermanı anlamına geleceği böyle bir anda, tek seçeneğimiz bu işi elimize almak. İnsanların özde ne olduğuna, dünyadan ve birbirlerinden ne beklemelerinin makul olacağına dair yeni bir dil, yeni bir sağduyu yaratmaya başlamak. Dünyanın kaderinin buna bağlı olduğunu söylemek hiçbir bakımdan abartı olmaz.

İşte bu derlemenin özü bu. Bu benim, mütevazı da olsa, müstereddit de olsa, böyle bir hasbıhal başlatma, en başta da, atlayacağımız hendeğin, inandı(rıldı)ğımız kadar derin olmadığını anlatma girişimim.



Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

# Zafer Şoku

*Doğrudan eylem hareketlerinin karşı karşıya olduğu en büyük sorun, zaferle nasıl başa çıkacağımızı bilememizdir.*

Bu söz birçoğumuza acayip gelebilir, nitekim çoğumuz son zamanlarda kendimizi pek de muzaffer hissetmiyoruz. Bugün anarşistlerin çoğu, küresel adalet hareketinin parlayıp söndüğünü, devam ettiği sürece elbette ki heyecan verici olduğunu, ama örgütsel bakımdan kalıcı kökler salmakta ya da dünyadaki iktidar örüntülerini dönüştürmekte başarılı bir hareket olmadığını düşünüyor. 11 Eylül 2001 sonrası savaş karşıtı hareket, anarşistler ve anarşist taktikler büyük oranda kenara itildiği için daha da büyük bir düş kırıklığı yarattı. Savaş elbette bitecek, ama sırf bütün savaşlar eninde sonunda bittiği için. Kimse buna büyük bir katkısı olduğu hissiyatında değil.

Ben başka bir yorum ortaya koymak istiyorum. Üç önermeyle başlayayım:

1) Olacak iş değil gibi görünse de, yönetici sınıf bizden duyduğu korkuyla yaşıyor. Hâlâ daha, ortalama Amerikalıların, çevirdikleri işler ortaya çıkarsa sonlarının ağaçlardan sallandırılmak olacağı olasılığı akıllarından çıkmıyor sanki.



Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bunun pek mümkün görünmediğini biliyorum, ama herhangi bir kitlesel isyanın, özellikle de kitlesel doğrudan eylemin en küçük bir işaretine rastlar rastlamaz panik durumuna geçmelerinin ve çoklukla üzerlerindeki dikkati öyle ya da böyle bir savaş başlatarak başka yöne çekmeye çalışmalarının başka bir açıklamasını bulmak zor.

2) Bir bakıma, bu haklı bir panik. Kitlesel doğrudan eylem, özellikle de doğrudan demokrasi çizgisinde örgütlendiği zaman, akıl almaz derecede etkili. Amerika'da son otuz yıl içinde sadece iki kez bu türden kitlesel eylem örneği gördük: 1970'lerin sonundaki nükleer karşıtı hareket ile kabaca 1999-2001'den bu yana süren ve adına "küreselleşme karşıtı" denen hareket.[1] Bunların her ikisinde de, hareketin temel siyasal hedeflerine, harekete katılanlardan neredeyse hiç kimsenin mümkün görmediği kadar çabuk ulaşıldı.
3) Bu tür hareketlerin karşı karşıya olduğu gerçek sorun, başlangıçta elde ettikleri başarının hızından gafil avlanmaları, şaşkına dönmeleri oluyor. Zafere hiç hazırlıklı olmuyoruz. Zafer bizi allak bullak ediyor. Birbirimizle didişmeye başlıyoruz. Devlet bize her seferinde, başka ülkelerde bir tür askeri maceracılığa soyunarak tepki veriyor. Yeni bir savaşla birlikte kaçınılmaz olarak baskının dozunun artırılması ve milliyetçiliğin körüklenmesi, siyasal yelpazenin her tarafındaki yetkecilerin elini güçlendiriyor. Sonuç olarak, başlangıçta elde ettiğimiz zaferin etkisinin tam olarak görüldüğü noktaya geldiğimizde, biz kendimizi o etkiyi fark edemeyecek kadar başarısız hissetmekle meşgul oluyoruz.

Dilerseniz bu iki örneği teker teker ele alalım:

---

1 Zaman dilimini son 50 yılı kapsayacak biçimde genişletirsek, bunun içine Yurttaşlık Hakları Hareketi'ni de ekleyebiliriz. Hareketin Öğrenci Şiddet Karşıtı Eşgüdüm Komitesi kolu da oydaşmaya dayalı ve otorite karşıtı bir yol izliyordu. Hareketin elde ettiği zaferleri göz ardı etmek çok daha güçse de izlediği güzergâh az çok benzer olmuştur.



Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

## I: Nükleer karşıtı hareket

1970'lerin sonundaki nükleer karşıtı hareket, bugün standart kabul ettiğimiz anarşist taktiklerin ve örgütlenme biçimlerinin Kuzey Amerika'da ilk defa ortaya çıktığı noktadır: kitlesel eylemler, ortak hedef grupları, sözcü kurullar, oydaşma süreci, hapishane dayanışması, ademi merkeziyetçi doğrudan demokrasi ilkesinin ta kendisi... Bugünle kıyaslandığında biraz ilkel kalıyor olsa da, ayrıca kitle içinde önemli farklılaşmalar varsa da -bilhassa çok katı, Gandi tarzı bir şiddete başvurmama mefhumu gibi- tüm temel unsurlar yerli yerindeydi ve bu hareket bunların bir paket olarak bir araya geldiği ilk noktaydı. Hareket, iki yıl boyunca şaşırtıcı bir hızla büyüyüp ülke çapında bir hareket olma yolundaki tüm işaretleri gösterdi. Sonraysa, neredeyse aynı hızla çözülüp gitti.

Her şey 1974'te, New England'daki eski savaş karşıtı, yeni organik çiftçi bir topluluğun Montague, Massachusetts'te yapılması planlanan nükleer tesisin inşasını engellemeyi başarmalarıyla başladı. 1976'da Almanya'da bir yıl süren nükleer tesis işgalini örnek alan başka New England'lı eylemcilerin arasına katılıp Midye Kabuğu İttifakı'nı kurdular. Midye Kabuğu'nun başlıca hedefi, Seabrook, New Hampshire'da yapılması planlanan nükleer tesisin inşasını durdurmaktı. İttifak işgal meselesinde çok başarılı olamayıp ancak büyük ses getiren toplu gözaltları ve bunun yanında hapishane dayanışmasıyla yetinse de, zirve noktasında doğrudan demokrasi çizgisinde örgütlenmiş on binlerce kişiyi bünyesine katan eylemleri, nükleer enerji meselesinin daha önce hiç olmadığı kadar sorgulanmasını sağladı. Ülke çapında benzeri koalisyonlar ortaya çıkmaya başladı: Güney Carolina'da Palmetto İttifakı, Maryland'de İstiridye Kabuğu, Kansas'ta Günebakan ve en ünlüleri, California'da kurulan Abalone İttifakı - ilk aşamada Diablo Kanyonu'nda büyük bir fay hattının neredeyse tam tepesine nükleer enerji santrali yapmak gibi deli saçması bir plana tepki olarak.

Midye Kabuğu'nun 1976 ve 1977'de yaptığı ilk üç kitlesel eylem inanılmaz başarılı oldu. Ancak çok geçmeden ittifak, demokratik sürece ilişkin tartışmalardan ötürü krize sürüklendi.



Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

1978 Mayıs'ında, yeni kurulmuş olan Eşgüdüm Komitesi, Seabrook'ta planlanan dördüncü işgal yerine, devlet tarafından son dakikada getirilen üç günlük bir yasal gösteri önerisini kabul ederek süreci ihlal etmiş oldu (gerekçeleri, yöre halkının davaya yabancılaşması konusundaki çekincelerdi). Oydaşma ve kamuoyuyla ilişkiler konusunda başgösteren sert tartışmalar, daha sonra şiddetsizliğin rolüne (başlangıçta çitleri kesip geçmek veya gaz maskesi gibi savunmaya yönelik önlemler dahi yasaktı), cinsiyetçi tarafgirliğe, ırk ve sınıf ayrıcalıklarına vs. sıçradı. 1979 yılı geldiğinde ittifak birbirine zıt ve etkinliklerini giderek yitiren iki parçaya bölünmüş bulunuyordu. Birçok ertelemenin ardından Seabrook tesisi (ya da en azından yarısı) faaliyete geçti. Abalone İttifakı, kısmen içindeki güçlü anarko-feminist damar sayesinde varlığını daha uzun süre (1985'e dek) devam ettirdi. Ancak nihayetinde, Diablo Kanyonu da ruhsatını alıp 1988 yılı Aralık ayında devreye girdi.

Hikâyeyi böyle anlatınca pek de örnek alınacak bir durum gibi görünmüyor. Ama aynı hikâyeyi, "Hareket ne elde etmeye çalışıyordu?" sorusunu sorarsak başka biçimde de anlatabiliriz.

Hedeflerinin tümünü sıralamak bu noktada yararlı olabilir:

1) **Kısa vadeli hedefler:** Söz konusu belli bir nükleer tesisin (Seabrook, Diablo Kanyonu vb.) inşasını engellemek.
2) **Orta vadeli hedefler**: Yeni nükleer tesislerin tümünün inşasını engellemek, nükleer enerji fikrinin meşruiyetini alaşağı etmek, tasarruf ve yeşil enerji kavramlarına yönelmeye başlamak ve yeni şiddetsiz direniş biçimlerine ve feminizmden beslenen bir doğrudan demokrasiye meşruiyet kazandırmak.
3) **Uzun vadeli hedefler**: (En azından daha radikal unsurlar için) Devlete darbe indirmek ve kapitalizmi yıkmak.

Durum buysa, sonuçlar ortada. Kısa vadeli hedeflere neredeyse hiç ulaşılamamış. Çeşitli taktik zaferlere karşın (ertelemeler, enerji şirketlerinin batması, yürütmeyi durdurma kararları vb.) kitlesel eylemin odağındaki tesislerin tamamı nihayetinde devre-



Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ye girmiş. Devletler, böyle bir mücadeleyi kaybediyor görüntüsü vermeye asla razı olmayacaktır. Açıktır ki uzun vadeli hedefler de elde edilememiştir. Ancak bunun nedenlerinden biri, orta vadeli hedeflere neredeyse hemen ulaşılmasıdır. Eylemler nükleer enerji fikrinin meşruiyetine damga vurdu, kamuoyunda 1979'da Three Mile Island tesisindeki kaza olduğunda, sektörün ipinin ebediyen çekilmesini sağlayacak kadar bilinç oluşturdu. Seabrook ve Diablo Kanyonu planları iptal edilmese de, o gün beklemede olan diğer nükleer reaktör planlarının hemen hepsi iptal oldu, yirmi beş yıl boyunca yeni bir plan önerilemedi. Gerçekten de enerji tasarrufuna, yeşil enerjiye bir yönelim oldu; yeni demokratik örgütlenme yöntemleri meşruiyet kazandı. Bunlar herkesin beklediğinden çok daha çabuk gerçekleşti.

Geriye dönüp baktığımızda, süreçte yaşanan sorunların büyük çoğunluğunun tam da hareketin başarısının bu denli hızlı olmasından kaynaklandığı kolayca görülebiliyor. Radikaller, nükleer enerji sektörü ile onu yaratan kapitalist sistemin kendi doğası arasında bağ kurabilmek amacı gütmüştü. Şimdi anlaşılıyor ki, nükleer enerji sektörü bir yük haline gelir gelmez, kapitalist sistem onu kurban vermeye zaten hazırdı. Dev elektrik şirketleri çevreci enerjiyi desteklemek istediklerini iddia etmeye başlayıp bugün STK'lı diye adlandıracağımız tipleri de masaya davet etmiş olunca, havlu atmak çok cazip hale gelmişti. Özellikle de çoğunun radikallerle ittifak kurmaktaki amacının zaten masada kendilerine bir yer edinmek olduğu düşünülürse...

Bütün bu sürecin kaçınılmaz sonucu, bir dizi ateşli stratejik tartışma başlatması oldu. Ancak bunu anlamak için, doğrudan demokrasi hareketleri içinde stratejik tartışmaların nadiren stratejik tartışmalar olarak yürütüldüğünü, çoğu zaman başka konularda tartışıldığı görüntüsü verdiğini anlamak gerek. Mesela kapitalizm meselesini alalım. Antikapitalistler genelde bu konudaki duruşlarını tartışmaya bayılır. Liberallerse, "aslına bakılırsa ben kapitalizmin varlığının bir biçimiyle sürdürülmesi taraftarıyım," demek konumunda bırakılmaktan hiç hoşlanmadıklarından, eğer mümkünse konuyu değiştirmeye çalışır. Sonuç olarak, asıl meselesi



Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

kapitalizmi doğrudan hedef almanın gerekip gerekmediği olan tartışmalar, nihayetinde taktiklere ve şiddetsizliğe ilişkin tartışmalarmış gibi dile getirilir. Yetkeci sosyalistler ya da demokrasiye kuşkuyla yaklaşan diğerleri de bu durumu mesele etmek konusunda pek heveskâr olmadıklarından, mümkün olan en geniş koalisyonları oluşturma ihtiyacını tartışmayı tercih edecektir. Doğrudan demokrasi ilkesini destekleyip de grubun hatalı bir stratejik yönde ilerlediği hissiyatında olanlar, çoğu zaman bizatihi grubun aldığı kararları hedef almaktansa, karar alma sürecini hedef almayı daha etkili bulur.

Burada, daha bile az dile getirilen, ama bence aynı derecede önem taşıyan bir etken daha var. Herkes bilir ki geniş ve devrim potansiyeli taşıyan bir koalisyonla karşı karşıya kaldığında, her devletin ilk hamlesi onu bölüp parçalamaya çalışmak olur. Ilımlıların gönlünü kazanmak için tavizlerde bulunurken radikallerin arasından bazılarını seçip kovuşturmak, yönetişim sanatının giriş dersinde okutulan bir taktik olsa gerek. Ancak ABD devletinin diğer birçok devlette olmayan bir silahı daha var: ABD yönetimi, her daim savaş seferberliği halinde olan küresel bir imparatorluğa hükmediyor. Yöneticileri, canları ne zaman çekerse, başka ülkelerdeki şiddet düzeyini yukarı çekebiliyorlar. Görüldü ki bu, ülke içi meseleler etrafında kurulmuş toplumsal hareketleri söndürmek için olağanüstü etkili bir yöntem. Irk ayrımına karşı hareketin hemen ardından büyük çaplı siyasal tavizler verilmesinin *yanı sıra* Vietnam'daki savaşın hızla şiddetlendirilmesi, nükleer karşıtı hareketin ardından nükleer enerjinin terk edilmesinin *yanı sıra* Soğuk Savaş'ın Yıldız Savaşları Programı ve Afganistan ve Orta Amerika'daki dolaylı savaşların yükselmesi, küresel adalet hareketinin ardından Washington oydaşmasının çöküşünün *yanı sıra* Terörizme Karşı Küresel Mücadele'nin ortaya çıkması pek rastlantı gibi görünmüyor. Sonuç olarak Demokrasiyi Savunan Öğrenciler (SDS) örgütü ilk başlardaki katılımcı demokrasi vurgusunu bir kenara bırakıp savaş karşıtı protesto örgütleyicisi olmak, nükleer karşıtı hareket nükleer silahlanmayı durdurma hareketine dönüşmek, Doğrudan Eylem Ağı (DAN) ve Küresel Halk Eylemi



Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

(PGA) gibi yatay örgütlenmeler yerini Savaşı Durdurmak ve Irkçılığa Son Vermek İçin Derhal Eyleme Geç (ANSWER) ve Barış ve Adalet Birliği (UFPJ) gibi tepeden inmeci kitle örgütlerine bırakmak durumunda kaldı. Amenna, devletin bakış açısından da askeri çözümün getirdiği riskler var. Vietnam'da olduğu gibi bütün olay ellerinde patlayabilir. (Zaten, en azından ilk Körfez Savaşı'ndan bu yana protestodan etkilenmeyecek bir savaş tasarlama takıntısı da buradan ileri geliyordu.) Bir hesap hatasının kazara nükleer bir kıyamete yol açıp gezegenimizi yok etmesi gibi bir risk ufak da olsa var. Ama bunlar, toplumsal huzursuzlukla karşı karşıya olan siyasetçilerin normalde almaya dünden razı oldukları riskler gibi görünüyor. En azından, doğrudan demokrasi hareketleri onların nazarında gerçekten ürkütücü, savaş karşıtı hareketlerse daha kabul edilebilir düşmanlar olduğu için... Devlet nihayetinde şiddetin bir tezahürüdür. Devletlerin gözünde, tartışmanın konusunu şiddete getirmek, meseleyi kendi çöplüğüne çekip konuşmayı tercih edecekleri konulara getirmek olacaktır. Savaş başlatmak ya da savaşa karşı çıkmak için tasarlanmış kurumlar, başka konuları dert edinen kuruluşlara göre hemen her zaman daha hiyerarşik örgütlenecektir. Nükleer karşıtı harekette yaşanan tam da bu oldu. 1980'lerin savaş karşıtı isyanları Midye Kabuğu veya Abalone'unkilerden çok daha büyük sayıda insan çekse de, yeni taktikler ve yeni doğrudan demokrasi biçimlerine ilişkin deneylerin terk edilmesinin, elde dövizlerle yürüyüş ve izinli gösteri günlerine geri dönülmesinin de miladı oldu.

## II: Küresel adalet hareketi

Muhterem okurlarımızın Seattle'daki eylemlere, ondan altı ay sonra Washington'daki IMF-Dünya Bankası kuşatmalarına ve benzerine ana hatlarıyla aşina olduğunu varsayıyorum.

ABD'de hareket o kadar hızlı ve çarpıcı biçimde alevlendi ki, medya bile tam olarak duyarsız kalamadı. Aynı zamanda da kendi kendini yemeye başladı. Amerika'daki büyük kentlerin hemen hepsinde birer Doğrudan Eylem Ağı kuruldu. Bunlardan bazıları



Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

(özellikle Seattle ve Los Angeles ağları) reformist, şirketleşme karşıtı ve şiddetsizlik kurallarına sıkı sıkıya bağlı hareketlerken, çoğu (New York ve Chicago ağları gibi) ağırlıklı olarak anarşist ve antikapitalistti, aynı zamanda da "taktik çeşitliliği" ilkesine bağlı hareket ediyorlardı. Diğer bazı kentler (Montreal, Washington D.C.) daha bile görünür anarşist eğilimler sergileyen Antikapitalist Yaklaşımlar kurdular. Bu grupların akıbetleri başka başka oldu. Şirketleşme karşıtı ağlar neredeyse hemen dağılırken, antikapitalist ağlar daha uzun dayandı, ama dört yıl sonra bunlardan da pek azı hâlâ varlığını sürdürebiliyordu. Hepsi de daha en baştan şiddetsizlik konusunda, zirveden zirveye koşmak konusunda, ırkçılık ve ayrıcalık[2] konusunda, ağ modelinin sürdürülebilirliği konusunda büyük kavgalara sahne oldu. Ardından 11 Eylül geldi, onun ardından da baskı düzeyinde büyük bir artış oldu. Bunun ardındansa sendika ve STK'lardaki eski müttefiklerimiz tarafında yaşanan paranoya, panik içinde ortalıktan toz olmalarıyla sonuçlandı. Bu aşamaya gelindiğinde tartışmalar resmen felç edici bir hal almıştı. Miami tarafında 2003 yılında, hareket bozguna uğramış görüntüsü veriyordu. Gleneagles, Minneapolis, Heilengendam örneklerindeki gibi zaman zaman tekrar şevke gelinse de, hareket hiçbir zaman kendini toparlayamadı.

Evet, bu hikâye de moral bozucu gibi duruyor. Burada bir de 11 Eylül gibi bir faktör daha var. Ne de olsa 11 Eylül, öylesine tuhaf bir olaydı, öylesine bir felaketti, ama aynı zamanda öylesine bir tarihsel rastlantıydı ki, bizi etrafında olup biten her şey karşısında neredeyse körleştirdi. Saldırıların hemen ardından, küreselleşme hareketi sırasında yaratılan yapılanmaların hemen tamamı çöktü. Ancak bunların bu denli kolayca çökmesinin bir nedeni,

2 Elbette bu ırkçılık ve ayrıcalık meselelerinin önemsiz olduğu anlamına gelmiyor. Bunu ifade etmek zorunda kalmak bile utanç verici, ama görünen o ki, hareket içinde, bunu yazan birinin böyle meseleleri ciddiye almadığı düşünülebilir. Bana göre, harekette ırk ve sınıfın tartışılma biçimi, ırk ayrımlarının üstesinden gelinmesinde son derece etkisiz oldu. Bunun da kısmen, bu tartışmaların başka bir meseleyi tartışmanın üstü örtülü yöntemleri olmasından kaynaklandığı inancındayım.



Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

savaşın ve savaş karşıtı kalkışmaların daha elzem bir mesele olduğu algısının yanı sıra, yine ilk plandaki hedeflerimizin çoğunda, beklenmedik biçimde, kazanan taraf olmamızdı.

Ben, 16 Nisan olayları sırasında New York Doğrudan Eylem Ağı'na katıldım. O zaman, Doğrudan Eylem Ağı, bir bütün olarak bakıldığında kendine iki temel hedef biçen bir topluluktu. Bu hedeflerden biri, neoliberalizme ve Washington Oydaşması adı verilen vakıaya karşı topyekûn küresel bir hareketin Kuzey Amerika kanadının örgütlenmesi, neoliberal fikirlerin hegemonyasının ortadan kaldırılması, yeni yapılacak büyük ticaret anlaşmalarının tümünün durdurulması ve IMF gibi örgütlerin güvenilirliğinin ve nihayet varlığının temellerinden sarsılmasıydı. Diğer hedef ise, yönlendirme komiteleri ve ideolojik didişmeleriyle bilinen eski moda eylemci örgütlenme tarzları yerine, (büyük oranda anarşizmden beslenen) merkeziyetçilikten uzak, ortak amaçlar temelinde bir araya gelen gruplardan oluşan, oydaşma sürecine dayanan bir doğrudan demokrasi modelinin yaygınlaştırılmasıydı. O zamanlar insanların bir kere doğrudan eylem ve doğrudan demokrasi deneyimine maruz kaldılar mı bunu kendiliklerinden taklit edeceklerini düşünüyor, buna da "sirayetçilik" adını veriyorduk. Kalıcı bir yapı inşa etmeye çalışmadığımız, Doğrudan Eylem Ağı'nın bu amaca yönelik bir araç olduğu yönünde genel bir hissiyat hâkimdi. Kurucu üyelerinden birkaçının ifadesine göre, Doğrudan Eylem Ağı bu amacı hayata geçirir geçirmez varlık nedeni ortadan kalkacaktı. Öte yandan, söz konusu hedefler bir hayli iddialıydı ve dolayısıyla bu hedefleri bir gün elde edebilsek bile bunun en az bir on yıl alacağını varsayıyorduk.

Halbuki hepi topu bir buçuk yıl sürdü.

Haliyle toplumsal bir devrim tetikleyemedik. Ancak dünyanın dört bir yanındaki yüz binlerin ayaklanmasına önayak olamadıysak, bunun bir nedeni de, yine diğer hedeflerimizi bu kadar çabuk gerçekleştirmemiz oldu. Örgütlenme sorunsalını ele alalım. Savaş karşıtı koalisyonlar, her daim olduğu gibi bugün de, tepeden inmeci halk cephesi grupları olarak işlerlik gösterse de, şu veya bu Marksist fraksiyonların hâkim olmadığı küçük çaplı radikal örgüt-



Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

lerin hemen tamamı (ki bunların arasında Montreal'deki Suriyeli göçmen örgütlerinden tutun da Detroit'teki ortak bahçelere kadar türlü yapılanma mevcut) artık büyük oranda anarşist ilkeler temelinde işliyor. Bu durumun farkında bile olmayabilirler. Ama sirayetçilik işe yaradı. Ya da düşünce alanını ele alalım. Washington Oydaşması'nın yerinde yeller esiyor. O kadar ki, Seattle'dan önce ABD'deki kamusal söylemin ne olduğunu anımsamak bile artık güç. Bense son derece net anımsıyorum. Protestoların görünürdeki hedefi olan "serbest ticaret" meselesini ele alalım. ("Serbest ticaret" ifadesinin propaganda olduğu aşikâr, ancak bunun Amerika'da neoliberal küreselleşmeyi ifade etmek için kullanılan tek terim olması dahi manidar.) Ana akım medyanın ve siyasal sınıfların daha önce hiçbir konuda böyle külliyen mutabık kaldıkları bir dönem olduğunu sanmıyorum. "Serbest ticaretin", "serbest piyasanın" ve gemsiz frensiz turbo kapitalizmin insanlık tarihinin ilerleyebileceği tek yön, her tür soruna getirilebilecek tek çözüm olduğu öylesine gözü kapalı bir biçimde veri alınıyordu ki, bu önermeye kuşku düşürecek herkese resmen deli muamelesi yapılıyordu. Küresel adalet eylemcileri *CNN*'ya da *Newsweek*'in radarına ilk kez ve kendilerini dayatarak girdiklerinde, serbest ticarete karşıtlıkları ancak çocukça bir yaklaşımla, ekonominin en temel ilkelerine dair cehaletleriyle açıklanabilecek, dünyayı hâlâ düz zanneden gericiler olarak üstleri hemen çiziverildi. Henüz bunun üzerinden bir yıl geçmeden ise, *CNN* ve *Newsweek* mealen şöyle diyecekti: "Peki, çocuklar galiba bu tartışmayı kazandı."

Bu konuyu anarşist kalabalıkların karşısında dile getirdiğimde genelde birisi hemen, "E haliyle, retorik değişti, ama politikalar aynı kaldı," diye itiraz eder. Sanırım bu bir bakıma doğrudur. Elbette kapitalizmi yok etmiş de değiliz. Ama bizlerin (bizler derken neoliberalizme karşı küresel hareketin yataycı, doğrudan eyleme inanan kanadını kast ediyorum) kapitalizme yalnızca iki yılda, sözgelimi Rus Devrimi'ne nazaran daha büyük bir darbe indirdiğimiz de söylenebilir.

İzin verin, tek tek açıklayayım:



Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

**SERBEST TİCARET ANLAŞMALARI:** 1998 yılından bu yana planlanan iddialı serbest ticaret antlaşmalarının tamamı başarısız oldu. Çok taraflı Yatırım Anlaşması bozguna uğratıldı, Quebec ve Miami'deki eylemlerin hedef tahtasındaki Kuzey ve Güney Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (FTAA)[3] tıkandı kaldı. 2003 FTAA zirvesi, şiddete başvurmadığı ayan beyan belli olan sivil direniş hareketinin karşısında, adına "Miami modeli" denebilecek aşırı polis müdahalesini getirmesiyle çoğumuzun aklında yer etmiştir. Evet, öyleydi. Ama bunun aslında kaybetmeyi hiç hazmedemeyen bir sürü herifin öfkeden kudurmuş debelenmesinden ibaret olduğunu unutuyoruz. Neticede Miami, FTAA'in tabutunun çivilerinin çakıldığı toplantı oldu. Artık kimse o ölçekte, kapsamlı, iddialı antlaşmaların adını anmıyor. ABD; Güney Kore veya Peru gibi geleneksel müttefikleriyle ufak tefek, teke tek ticaret anlaşmaları ya da en iyi olasılıkla Orta Amerika'da kalan uydu devletlerini birleştirecek Orta Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (CAFTA) gibi uzlaşıları kovalayacak duruma düştü. Onu bile becerip beceremeyeceği muğlak.

**DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ:** Seattle'da yaşanan (onlar açısından) hezimetten sonra, herhalde Usame Bin Ladin tarafından havaya uçurulma riskini Doğrudan Eylem Ağı'nın yeni bir ablukasına yeğlediklerinde karar kıldıklarından olacak, organizatörler bir sonraki toplantıyı Basra Körfezi'ndeki Doha Adası'na taşıdılar. Altı yıl boyunca harıl harıl "Doha Turu"na hazırlık yaptılar. Sorun şuydu ki, protesto hareketinden cesaret alan Güney devletleri, zengin ülkeler en azından kendi çiftçilerini sübvanse etmek için milyarlarca dolar akıtmayı ve böylece Güney'deki çiftçilerin rekabet şansını tamamen ortadan kaldırmayı kesmezlerse, sınırlarını o zengin ülkelerden tarım ithalatına açmaya artık razı olmayacakları konusunda ısrar etmeye başladılar. Bilhassa ABD, başkalarından talep ettiği fedakârlıkların hiçbirini kendisi yerine getirmeye niyetli olmadığından bütün anlaşmalar suya düştü. Temmuz 2006'da DTÖ Başkanı Pierre Lamy Doha turunun

3 Free Trade Area of the Americas (Ç.N.)



Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ruhuna el Fatiha dedi. Gelinen noktada kimse en azından iki yıldır yeni bir DTÖ müzakeresinin sözünü bile etmiyor. Öyle ki, kimileri nihayetinde örgütün bile ortadan kalkabileceği kehanetinde bulunuyor.

**ULUSLARARASI PARA FONU (IMF) VE DÜNYA BANKASI:** İşte en olağanüstü hikâye burada. Yıllar 2008'i gösterdiğinde, IMF hızla iflasa yaklaşmaktaydı ve bu onlara karşı dünya çapında gerçekleşen isyanın doğrudan bir sonucuydu. Açık açık söylemek gerekirse, IMF'yi ya da en azından aşina olduğumuz haliyle IMF'yi yerle bir ettik.[4] Dünya Bankası da daha iyi durumda değil. Ancak etkiler tam anlamıyla hissedilmeden önce, bu durum dikkatimizi çekmedi bile.

Bu son hikâye daha ayrıntılı anlatılmayı hak ediyor. Dolayısıyla maddelemeye bir ara verip ana metinden devam edeyim:

IMF, her daim mücadelenin baş düşmanı olmuştur. IMF, son 25 yıldır basitçe borç olgusunu çekip çevirerek neoliberal politikaların küresel Güney'deki yoksul ülkelere dayatılmasını sağlayan en güçlü, en küstah, en gaddar araç olagelmiştir. Acil durumlarda sağlayacağı finansman karşılığında, gıda fiyatı, sağlık, eğitim desteklerinde devasa kesintilerle yabancı sermayedarların yerel kaynakları üç otuza almasına olanak sağlayan bitmek tükenmek bilmez özelleştirme planları dayatan "yapısal uyum programları" talep ederdi. Yapısal uyum nedense hiçbir zaman söz konusu ülkelerin ekonomik açıdan bellerini doğrultmalarına yaramazdı, ancak bu kriz durumunda kalmaları anlamına geldiğinden, dayatılan çözüm her zaman yeni bir yapısal uyum programı olurdu.

IMF'nin küresel yaptırımcı olarak daha az takdir toplayan bir başka rolü daha vardı. Bu ödev (ne denli yoksul olursa olsun), hiçbir ülkenin (ne kadar risk alırsa alsın) Batılı bankalara olan borç-

4 Bu yazı 2007'de yazılmıştı. IMF elbette hala varlığını sürdürüyor ancak üstlendiği rol neredeyse tamamen dönüşüme uğradı ve içeriden bile ciddi itirazlarla karşı karşıya. "Yapısal uyum" tarzı eski yaklaşımlarından bazılarını yeniden ve bu kez Avrupa Birliği çatısı altında canlandırmak yönünde girişimler olduysa da, bu girişimler çok güçlü bir dirençle karşılaşıyor.



Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

larını ödemezlik etmesine izin verilmemesini sağlamaktı. Mesela bir banka yolsuzluklara bulaşmış bir diktatöre bir milyar dolar borç vermeyi önermiş, diktatör de bu parayı doğrudan İsviçre'deki banka hesabına yatırıp ülkeden tüymüş olsun. IMF'nin görevi, bu borcun affa uğramak ya da yeniden müzakere edilmek, hatta borcun muhatabı bulunup geri alınmak şöyle dursun, diktatörün eski kurbanlarından yüksek bir faiz getirisiyle beraber geri alınmasını sağlamaktı. Yeter ki Chase ya da Citibank, herhangi bir durumda herhangi bir zarar etmesin. Herhangi bir nedenle bir ülkenin borcu temerrüde düşerse, IMF ekonomik etkileri atom bombasını aratmayacak bir kredi ambargosu koyabiliyordu. (Bunun en temel ekonomi kuramlarına dahi aykırı olduğuna, borç verenin zaten parasını verimli yatırımlara aktarmasını zorunlu kılan tek şeyin parasını geri alamamak tehlikesi olduğundan, borç verirken belli bir derecede risk kabul ettiğinin varsayıldığına değinmeden de geçmeyeyim. Ancak, anlaşılan uluslararası siyaset alanında, ekonomi yasalarının sadece yoksullar üzerinde bağlayıcılığı söz konusu.) İşte bu rol IMF'nin sonu oldu.

Şöyle oldu: 2002 yılında Arjantin borcunu ödemeyi reddetti ve karşılığında da herhangi bir yaptırımla karşılaşmadı.

1990'lı yıllarda gümrükler dışındaki tüm kamu kurumlarını özelleştiren Arjantin, IMF'nin Latin Amerika'daki gözbebeğiydi. Derken, 2001 yılında ekonomi birden çöktü. Bunun hemen ardından gelen sokak çatışmaları, mahallelerin idaresi için kurulan halk meclisleri, bir ayda devrilen üç hükümet, caddelerdeki barikatlar, işgal edilen fabrikalar gibi sonuçlara hepimiz aşinayız. Halk direnişinin odağında "yataycılık", yani genel anlamda anarşist veya en azından otorite karşıtı ilkeler yer alıyordu. Aradan birkaç ay geçmeden siyasetçi milleti itibarını o denli yitirmişti ki, siyasetçiler lokantalarda fiziksel saldırıya uğramadan yemek yiyebilmek için peruk ve takma bıyık takmak zorunda kalıyordu. Ilımlı sosyal demokrat Nestor Kirchner, 2003 yılında iktidara geldiğinde, halkın başlarında, bırakın kendi hükümetini, herhangi bir hükümet olduğu fikrini dahi kabul etmesi için çarpıcı bir adım atması gerektiğinin bilincindeydi. O da öyle yaptı. Hatta kendi konu-



Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

mundaki birinin hiç yapmaması beklenen bir şey yaptı: Arjantin'in dış borcunun büyük bir kısmını ödemeyeceğini ilan etti.

Kirchner, aslında son derece akıllıca davrandı. IMF borçlarını ödemeyeceğini söylemedi. Arjantin'in özel sektör borcuna odaklanıp borcunun yüzde yetmiş beşini tek taraflı olarak sildiğini ilan ettiğinde, bunun sonucu, finans tarihinin en büyük borç temerrüdü oldu. Citibank ve Chase bilindik icracıya, IMF'ye genelgeçer cezasını uygulaması talebiyle başvurdular. Ancak IMF, tarihinde ilk kez tereddüt etti. İlk olarak, Arjantin'in ekonomisi zaten darmadumandı, ekonomik açıdan nükleer bomba etkisi yaratacak bir adım dahi enkazı biraz daha sarsmaktan başka bir işe yaramayacaktı. İkincisi, hemen herkes zaten Arjantin'i felakete sürükleyen şeyin IMF'nin tavsiyeleri olduğunun farkındaydı. Üçüncü ve en belirleyici etmense, bunun küresel adalet hareketinin etkisinin en güçlü olduğu dönemde cereyan etmesiydi. IMF halihazırda dünya üzerinde en nefret edilen kurumdu ve Arjantin orta sınıfından geriye kalan küçük azınlığı bile isteye yok etmek de şansını biraz fazla zorlamak olacaktı.

Böylece Arjantin'in bu işten paçayı sıyırmasına göz yumuldu. Ondan sonra da her şey değişti. Çok geçmeden Brezilya ve Arjantin aralarında anlaşıp IMF'ye olan borçlarını da kapatmaya karar verdiler. Chavez'in de yardımlarıyla, bütün Latin Amerika aynısını yaptı. 2003 yılında Latin Amerika'nın IMF'ye borcu 49 milyar dolar düzeyindeydi, şimdiyse 694 milyon dolar.[5] Yani %98,6 oranında bir düşüşten söz ediyoruz. Latin Amerika'nın dört yıl önceki borcu bin liraysa, bugün on dört lira. Asya da aynı yolu izledi. Bugün Çin ve Hindistan'ın da IMF'ye borcu kalmadı ve yeni borç almayı da reddediyorlar. Boykota artık Kore, Tayland, Endonezya, Malezya, Filipinler ve bölgedeki hemen her önemli ekonomi de katıldı. Ayrıca Rusya da. IMF'nin rolü, Afrika ile belki Ortadoğu'nun bir kısmı ve eski Sovyet ülkeleri (petrolü olmayanlar) üzerindeki hükümranlığına indirgenmişti. Bunun bir sonucu olarak gelirleri dört yılda %80 düştü. Kaderin cilvesine

5 Makale, 2007 yılında kaleme alındı.



Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

bakın ki, IMF kendisini bataktan kurtarmaya gönüllü birilerini bulamazsa giderek iflasa doğru sürükleniyormuş gibi bir resim ortaya çıkmaya başladı. Bu role soyunmaya hevesli pek kimse varmış gibi de görünmüyor. Mali yaptırımcı olarak saldığı nam yerle yeksan olunca, IMF'nin artık sermayedarlar gözünde dahi belirgin bir amacı kalmıyor. Son zamanlardaki G8 toplantılarında IMF'ye (mesela uluslararası iflas mahkemesi gibi) yeni bir misyon biçilmesi yönünde bir dizi öneri dile getirildi, ama nedense tüm öneriler bir biçimde baltalandı. IMF varlığını sürdürse dahi, eski halinden eser yok şimdi...

Başından beri iyi polis rolünü üslenmiş bulunan Dünya Bankası ise biraz daha iyi durumda. Ancak burada "biraz" sözcüğünün altının çizilmesi gerek; nitekim banka, gelirlerinin %80 değil, %60 düşmesine ve çok daha az sayıda boykota tanık oldu. Öte yandan, Dünya Bankası'nın nabzı Çin ve Hindistan'ın hâlâ onu muhatap kabul etmeye istekli olmasından ötürü atmaya devam ediyor ve iki taraf da bunun farkında. Dolayısıyla Dünya Bankası artık pek de koşul dayatabilecek bir konumda sayılmaz.

Elbette bu, bütün zebaniler telef oldu anlamına gelmiyor. Latin Amerika'da neoliberalizm firarda olabilir, ancak Çin ve Hindistan kendi ülkelerinde son derece tahripkâr "reformlara" imza atıyor, Avrupa'da sosyal koruma ağları türlü saldırılara maruz kalıyor ve Afrika'nın çoğu, Bono gibilerin ve zengin ülkelerin kestikleri her çeşit ikiyüzlü poza karşın, bir yandan Çin cephesinden yeni bir sömürgecilikle karşı karşıyayken, bir yandan da hâlâ borç batağında debeleniyor. ABD, ekonomik gücü dünyanın büyük bir kısmında zayıflarken, Meksika ve Orta Amerika üzerindeki tahakkümünü katlamak için çılgınca çaba sarf ediyor. Hasılı bir ütopya yaşamakta olduğumuz söylenemez. Ama bunun zaten bilincindeyiz. Asıl soru, neden kazandığımız zaferlerin farkına hiç varamamış olduğumuz.

İsviçreli Küresel Eylem Parlamenterleri eylemcisi Olivier de Marcellus, bunun olası bir nedeni olarak şunu gösteriyor: İster nükleer enerji sektörü, ister IMF olsun, kapitalist sistemin unsurlarından biri ne zaman darbe alsa solcu bir gazete veya dergi



Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

hemen karşımıza çıkıp aslında bunun onların planının bir parçası veya belki sermayenin iç-çelişkilerinin kaçınılmaz bir sonucu olduğunu, ama illaki bizim bu işte herhangi bir rolümüzün olmadığını açıklamaya girişiyor. Belki daha da önemlisi, bizim "biz" demekte bile gösterdiğimiz tereddüt. Arjantin'in temerrüdünün altındaki imza Nestor Kirchner'a ait değil mi? Ne de olsa o bir siyasetçi. Anarşistlerle veya küreselleşme hareketiyle nasıl bir ilgisi olabilir? Yani, bakarsanız ayaklanan, bankaların camlarını indiren, hükümetin yerine halk meclislerini koyan binlerce yurttaş Kirchner'in elini mi zorlamış oldu sanki? Tamam, zorladı diyelim. E öyle olsa bile, bu yurttaşlar Küresel Güney'in beyaz ırktan olmayan insanlarıydı. "Biz" onların eylemleri için nasıl sorumluluk üstlenebiliriz ki? Onların büyük çoğunlukla kendilerini bizimle aynı küresel adalet hareketinin bir parçası olarak gördüklerini, benzer düşünceleri savunduklarını, benzer giysiler giydiklerini, benzer taktikler kullandıklarını, hatta hatta birçok durumda aynı konfederasyon ya da örgütlere ait olduklarını filan falan boş verebilirsiniz. Burada "biz" demek, başkaları adına konuşmak gibi affedilemez bir günahı işlemek anlamına gelir.

Bense, küresel bir hareketin başarılarını küresel çapta düşünmesini makul buluyorum. Bunlar göz ardı edilesi başarılar değil. Ancak aynı nükleer karşıtı harekette olduğu gibi, hemen hepsi orta vadeye odaklanmışlar. Yine bir hedefler hiyerarşisi çizeyim:

1) **Kısa vadeli hedefler**: Belli başlı zirve toplantılarını abluka altına almak ve engellemek, (IMF, DTÖ, G8 vs.)

2) **Orta vadeli hedefler**: Neoliberalizm etrafında ortaya çıkan "Washington Oydaşması"nı yok etmek, yeni ticaret anlaşmalarını önlemek, DTÖ, IMF ve Dünya Bankası gibi kurumların meşruiyetini sarsmak ve sonuç olarak bunları kapattırmak, yeni doğrudan demokrasi modellerini yaygınlaştırmak.

3) **Uzun vadeli hedefler**: (En azından daha radikal unsurlar için) Devleti ve kapitalizmi yok etmek.



Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Burada da aynı şablonu görüyoruz. Eylemcilerin toplantıları fiilen engellediği Seattle mucizesinden sonra, kısa vadeli/taktiksel hedeflerin nadiren başarılabildiğini görüyoruz. Ancak bu daha çok, böyle bir hareketle karşı karşıya kaldıklarında devletlerin işi inada bindirip söz konusu taktiksel hedeflerin elde edilememesini bir prensip meselesi haline getirmesinden kaynaklanır. Bu genelde söz konusu zirvenin başarısından çok daha önemli addedilmektedir. 2001 ve 2002 IMF ve Dünya Bankası toplantıları gibi birçok durumda polis güvenlik önlemlerinde o kadar titizleniyor ki, toplantıları neredeyse kendileri engelliyorlar, birçok organizasyonun iptal olmasını, törenlerin mahvolmasını, delegelerin çoğunun birbirleriyle konuşma fırsatı bulamamasını sağlıyorlar. Çoğu eylemciyse bunun farkında değil. Polis için meselenin ticaret ataşelerinin toplantı yapıp yapamaması olmadığı çok açık. Mesele protestocuların kazandığının görülmemesi.

Burada da, orta vadeli hedeflere o kadar hızlı ulaşıldı ki, fiiliyatta uzun vadeli hedeflerin elde edilmesini daha güç hale getirdiler. STK'lar, sendikalar, otoriter Marksistler ve diğer müttefikler meseleyi hemen yüzüstü bıraktılar. Stratejik tartışmalar baş gösterdi, ancak bu tartışmalar her zaman olduğu gibi, ırk, ayrıcalık, taktikler falan filan gibi asıl stratejik tartışmalar dışındaki her konuya odaklanıp son derece dolaylı olarak gerçekleştirildi. Burada da süreç devletin savaşa başvurması sonucunda hepten çetrefil bir hal aldı.

Yukarıda ifade ettiğim gibi, anarşistlerin Irak'taki savaşın kaçınılmaz olarak bitmesinin, hatta imparatorluğun orada ciddden madara olmasının sorumluluğunu doğrudan üstlenmesi zor. Ancak dolaylı bir sorumluluklarının olduğu son derece rahatlıkla savunulabilir. 1960'lardan ve Vietnam hezimetinden bu yana, ABD hükümeti her türlü demokratik kitle isyanı tehdidine yanıt olarak savaşa başvurma politikasını hiç bırakmadı. Ancak şimdi çok daha dikkatli olması gerekiyor. Tabiri caizse, artık "protesto geçirmez" savaşlar tasarlamak zorunda olduklarının farkındalar. 1991'deki ilk Körfez Savaşı'nın aşikâr biçimde bu mülahazayla tasarlandığı pekâlâ düşünülebilir. Irak'ın işgaline yönelik yaklaşım,



Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

yani ufak çaplı, yüksek teknolojik donanımlı bir ordu ısrarı ile Amerikalıların Vietnam'daki kadar zayiat vermesini önlemek için siviller de dahil olmak üzere ayrım gözetmeden ve aşırı biçimde ateş açma eğilimi, yine askeri bakımdan etkili olmaktan çok yurtiçindeki olası bir barış harekatının önünü alma kaygısı gözetilerek geliştirilmişe benziyor. Bu durum, dünyanın en güçlü ordusunun, dışarıdaki güvenli alanlara, finansmana veya askeri desteğe erişimi pek az olan, akıl almaz düzeyde derme çatma bir gerilla topluluğu tarafından neden ve nasıl olup da elinin kolunun bağlandığını ve hatta zaman zaman yenilgiye uğratıldığını açıklamaya yardımcı oluyor. En azından ABD ordusu çaresizliğe kapılıp işi ölüm mangalarına, etnik temizliğe, olağanüstü boyutlarda rüşvete ve nihayetinde ülkeyi can düşmanı İran'ın eline bırakmaya götürene değin... Ticaret zirvelerinde olduğu gibi, burada da sivil direniş güçlerinin ABD içindeki mücadeleyi kazanıyor gibi görünmemesiyle öyle kafayı bozmuşlardı ki, asıl savaşı kaybetmeyi tercih edebilirlerdi.

## Birkaç bakış açısı (1930'ların İspanya'sına ufak bir gezinti eşliğinde)

O halde, zaferin getirdiği tehditlerle nasıl başa çıkacağız? Basit cevaplarım olduğunu söyleyemem. Bu yazıyı daha çok bir tartışma başlatmak, meseleyi ortaya netçe koymak, bir strateji tartışmasına önayak olmak için yazdım.

Ancak yine de bunun bazı son derece açık alt anlamları var. Bir dahaki sefere büyük bir eylem kampanyası tasarladığımız zaman, en azından kazanabileceğimiz olasılığını hesaba katsak fena olmaz diye düşünüyorum. Ya da en azından, orta vadeli stratejik hedeflerimizi beklediğimizden çok daha hızlı elde edebileceğimizi, edince de beraber yola çıktığımız müttefiklerin birden yollarını ayıracaklarını göz önünde bulundursak. Stratejiye dair tartışmaların, başka meselelere yoğunlaşıyor gibi görünse de aslında stratejiye dair tartışmalar olduğunun bilincine varmalıyız. Seattle'ın ardından yapılan meşhur mülkiyete tecavüz tartışma-



Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

larını ele alalım. Bence bunların çoğu aslında kapitalizme dair tartışmalardı. Camların indirilmesini kınayanların derdi, küresel trampa usulü yeşilci bir tüketici kültürüne yönelmelerini sağlamak için orta sınıf tüketicilere hitap etmek ve başka ülkelerdeki sendika bürokrasileriyle ve sosyal demokratlarla ittifak kurmaktı. Bu kapitalizmle doğrudan bir hesaplaşma başlatmak için seçilen bir yordam değildi ve bizi bu yolu seçmeye çağıranların çoğu kapitalizmin herhangi bir noktada yenilgiye uğratılabileceği konusuna en azından kuşkucu yaklaşıyordu. Hatta çoğu, büyük ölçüde insani bir hale kavuşturulacak filan da olsa, aslında kapitalizmden yanaydı. Öte yandan, cam pencere indirenlerinse, mülk sahiplerinin canını sıkıp sıkmadıkları umurlarında değildi, çünkü onların gelecekte kurulabilecek devrimci antikapitalist bir koalisyonda önemli bir unsur olabilmeleri olasılığını görmüyorlardı. Fiilen, sistemin kırılganlığına ilişkin mesajlarını iletebilmek ve böylece belki sisteme yabancılaşmış gençler, beyaz ırktan olmayan bastırılmış insanlar, kayıtsız işçiler, sendika bürokrasisine tahammülü olmayan alelade emekçiler, evsizler, işsizler, suça itilmişler, radikal muhalifler gibi gerçekten devrimci bir ittifak içine girmeyi düşünebilecek kesimleri ayağa kaldırmak için medyanın dikkatini kendi üzerlerine çekmeye çalışıyorlardı. Amerika'da militan bir antikapitalist hareket başlayacaksa bunlar gibi, sistemin kokuşmuşluğu konusunda ikna edilmesi gerekmeyen, ancak bu konuda bir adım atabilecekleri konusunda ikna edilmesi gereken insanlarla başlaması gerekiyordu. Her halükârda, sokaklarda silahlı çatışma olmadan antikapitalist bir devrim başlatmak mümkün olsa bile (ki çoğumuz böyle olmasını umuyoruz, nitekim ABD ordusuyla karşı karşıya kaldığımızda kaybedeceğimizi kabul etmek gerek), antikapitalist bir devrim yaparken aynı zamanda da mülkiyet hakkına titizlikle riayet etmek gibi bir seçenek yok. Evet, belki bu saflara en son katılanın orta sınıflar olacağı anlamına geliyor. Ama öyle ya da böyle, sona kalacaklardı zaten.[6]

6 Bu, konut kredilerinin tutarı evlerinin değerinden yüksek olsa da büyük olasılıkla hâlâ geçerli.



Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bu son mesele aslında ilginç bir soruya da kapı açıyor. Kazanmak ne demek ola ki? Sadece orta vadeli hedeflerimizi değil, uzun vadelileri de başarsak, bu ne demek? Bugün 19. ya da 20. yüzyıldaki anlamıyla "devrime" artık hiçbirimizin inancı kalmadığından, bunun nasıl olup da gerçekleşebileceği konusunda bile kimsenin net bir fikri yok. Ne de olsa, devrime dair, önce yekpare bir kitlesel isyan ya da genel grev olacağı, sonra da tüm duvarların yıkılıp gideceği gibi toptancı bir bakış açısı, tamamen devleti ele geçirmek yönündeki o eski fanteziye dayanıyor. O zaman, en azından bütün bir ülke ya da anlamlı bir toprak parçası söz konusuysa, zaferin tam ve mutlak kılınmasının tek yolunun bu olduğu düşünülüyordu.

Örnek olarak şunu düşünelim: 1937'de İspanyol anarşistler açısından "kazanmak" ne anlama gelirdi? Kendimize bu soruları nedense hiç sormuyoruz. Hemen Rus Devrimi gibi bir şey olacağını tahayyül ediyoruz. Rus Devrimi de benzer biçimde eski ordunun ortadan kalkması ve işçi sovyetlerinin kendiliğinden ortaya çıkmasıyla başlamıştı. Ama bu durum büyük şehirler için geçerliydi. Rus Devrimi'nin ardından, yıllarca süren bir iç savaş geldi. Bu süreçte Kızıl Ordu eski Rus İmparatorluğu'nun her köşesini, orada yaşayan topluluklar istesin istemesin, yeni devletin kontrolü altına aldı. İspanya'daki anarşist milislerin de faşist orduyu bozguna uğrattığını ve ordunun tamamen ortadan kalktığını varsayalım. Hatta sosyalist cumhuriyetçi hükümeti Barcelona ve Madrid'deki devlet kurumlarından da kovalamış olduğunu varsayalım. İstediğiniz kıstasa vurun, bu anarşistlerin açık ve seçik zaferi anlamına gelirdi. Ama sonra ne olurdu? İspanya'nın eski topraklarının tamamında, uluslararası sınırlarının aynında bir na-cumhuriyet, bir anti-devlet mi kurarlardı? İspanya'nın eski topraklarında yer alan her bir köy ve şehirde birer halk meclisi düzeni mi getirirlerdi? Peki nasıl? İspanya'da o gün anarşistlerin çok az sayıda olduğu ya da hiç olmadığı birçok köy, kasaba, hatta bölgenin olduğunu unutmayalım. Bazı yerlerde nüfusun neredeyse tamamı tutucu Katoliklerden ya da monarşistlerden oluşurken, başka bazı yerlerde (mesela Bask bölgesinde) çoğunluğu sosyalist ya da komünist olan militan ve örgütlü bir emekçi sınıfı vardı. Devrim



Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

hengamesinin en civcivli olduğu zamanlarda bile bu grupların büyük bir çoğunluğu muhtemelen eski değer ve fikirlerine bağlı kalacaklardı. FAI zaferinin ardından bu grupların tamamını yok etmeye (ki bu milyonlarca insanı öldürmeyi gerektirecekti) ya da ülke dışına sürmeye ya da zorla anarşist topluluklara yerleştirmeye ya da yeniden eğitim kamplarına sokmaya kalkışsaydı, hem birinci sınıf bir mezalimin suçluları haline gelecek, hem de anarşist kimliklerinden vazgeçmek zorunda kalacaklardı. Demokratik örgütlenmeler öyle sistematik bir düzeyde mezalime başvuramazlar. Bunun için komünist ya da faşist, tepeden inmeci bir örgütlenme gerekir. Çünkü tarihin de gösterdiği gibi, insanoğlu aşırı heyecana kapıldığı anlık zaman dilimlerinde akıl almaz düzeyde zalim olabilse de, gerçek mezalimler için zamana ihtiyaç vardır. En azından sorumluluğun başkasına ait olduğuna ve kendilerinin sadece emirleri uyguladıklarına inanmadıkları sürece, binlerce insanoğlunun, binlerce savunmasız kadın, çocuk ve yaşlıyı sistematik olarak katletmesini, insan topluluklarını mahvetmesini, insanları atalarından kalma topraklardan kovalamasını sağlayamazsınız. Bu projeler uzun uzadıya yöntemsel planlama gerektirir.

Sonuç olarak, bu sorunun ancak iki olası çözümü olabilirdi:

1) Belki (savaş sırasında da olduğu gibi) birkaç anarşist bakan iliştirip İspanya Cumhuriyeti'nin sosyalist yönetim altında fiilen devam etmesine, bu hükümetin sağ kanadın çoğunlukta olduğu bölgelerde devlet yönetimini dayatmasına izin vermek, ancak bu hükümetle anarşistlerin çoğunlukta olduğu şehir, kasaba ve köylerin istedikleri gibi örgütlenmelerine olanak tanımaları yönünde bir anlaşmaya varmak. Sonra da bu anlaşmaya sadık kalacaklarını ummak (Bunun adına, "gazanız mübarek olsun" seçeneği denebilir).

2) Herkesin kendi yerel halk meclisini kuracağını ve her bir meclisin kendi örgütlenme biçimlerine kendilerinin karar vereceğini ilan etmek.



Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İkinci seçenek anarşist ilkelere daha uygun gibi görünse de, sonuçları çok da farklı olmazdı. Diyelim Bilbao'nun sakinlerinin çoğunluğu belediye başkanı ve polisi olan bir yerel yönetim kurmak istese, Madrid veya Barselona'daki anarşistler onlara nasıl engel olabilecekti? Kilisenin ya da toprak ağalarının hâlâ halk desteğine sahip olduğu yerlerde büyük olasılıkla eski sağcı otoriteler, sosyalist veya komünist yerlerdeyse yine sosyalist veya komünist parti siyasetçileri ve bürokratlar yeniden iş başına getirilecekti. Ardından sağ ve sol cenahtan devletçiler kendi içlerinde, İspanya topraklarının küçücük bir kısmını kontrol altında tutmalarına karşın kendilerini İspanya'nın gerçek ve meşru hükümeti ilan edecek, birbirine rakip konfederasyonlar kuracaktı. Yabancı devletler, FAI isteseydi bile, ki istemeyecekti, FAI gibi bir na-hükümetle elçi alıp vermeye gönüllü olmayacağından kendi siyasal eğilimlerine göre iki konfederasyondan ya birini ya öbürünü tanıyacaktı. Hâsılı tanklı tüfekli savaş sona erebilirdi, ancak siyasal mücadele devam edecekti ve İspanya'nın büyük kesimleri muhtemelen her bir yerleşim yerinin ya da insan topluluğunun anarşist ve anti-anarşist fraksiyonlar arasında bölündüğü bugünün Chiapas'ı gibi bir görünüm sergileyecekti. Nihai zafer, uzun ve meşakkatli bir süreç gerektirecekti. Devletçi mıntıkaları kazanmanın tek yolu, çocuklarını kazanmak olacaktı. Bu da ancak devletsiz kesimlerde bariz biçimde daha özgür, daha zevkli, daha güzel, güvenli, rahat, doyurucu bir hayat yaratmakla mümkün olabilecekti. Yabancı kapitalist güçlerse, askeri müdahalede bulunmasalar bile, ekonomik boykotlarla ve yıldırıyla, devletçi bölgelere kaynak akıtarak, iyi bir örneğin varlığından kaynaklanan bu tehdidin önünü kesmek için ellerinden geleni yapacaklardı. Nihayetinde, muhtemelen her şey İspanya'daki anarşist zaferlerin başka yerlerde benzer ayaklanmalara önayak olmakta ne derece başarılı olabileceğine bağlı olacaktı.

Bu zihin egzersizinin amacı, tarihte bir defteri kapayıp başka bir defteri açmak gibi bir seçenek olmadığını vurgulamak. Devletin düştüğü, kapitalizmin yenilgiye uğratıldığı o ana denk gelen o defterin kapatılabileceği fikrinin tersliği, bununla boy ölçüşemeyen bir şeyin zafer olarak algılanmaması. Devrimciler bu



Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

repliği sürekli duyuyor. Kapitalizm ayakta kaldıysa, devrimcilerin bir zamanlar aykırı olan düşüncelerini pazarlamaya başladıysa, bu aslında kapitalistlerin kazandığı anlamına gelir. Devrimciler kaybetmiş, sisteme eklemlenmiştir. Bana göre, bu düşünüş biçimi baştan aşağı abuk. Feminizm kesinlikle devrimci bir güçtü. İnsan ırkı olarak ne olduğumuz, ne olabileceğimiz, ne olmamız gerektiği konusundaki düşüncelerimizin temelinde yatan cinsiyet boyunduruğunu ters yüz etmekten daha radikal ne olabilir? Sırf tüketim kültürü kendini cinsiyetçiliği kınıyor pozlarına girmek zorunda hissetti, kapitalist şirketler feminist kitaplar, filmler, ürünler pazarlamaya başladı diye feminizm kaybetti, hiçbir şey elde edemedi mi diyeceğiz? Elbette hayır. Kapitalizmi ve ataerkilliği tek bir hamlede yok etmeyi başaramadıysanız, bu bir yere vardığınızın en açık göstergelerinden biridir. Devrime giden etkili bir yolda herhalde dava defalarca satılacak, sonsuz kereler muzaffer kampanyalar, sonsuz kereler ufak tefek ayaklanmalar, sonsuz kereler firar, sonsuz kereler kendi içine kapalı bir otonomi yaşanacaktır. Gerçekten neye benzeyeceği konusunda akıl yürütmeye bile çekiniyorum. Ancak o yönde bir adım atabilmek için, ilk bilincine varmamız gereken şey, bazen de kazandığımız. Hatta son zamanlarda çokça kazandığımız. Burada sorulacak soru, coşku ve yılgınlık döngüsünü nasıl kıracağımız. Mümkün olduğunca çok ve kalabalık, bu zaferleri nasıl birbiri üzerine inşa edebileceğimize, yeni bir toplum için nasıl kümülatif bir hareket yaratabileceğimize ilişkin bir an evvel stratejik vizyonlar üretmeye başlamalıyız.



Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

# Ortaklaşa Umut

Bir çıkmaza girdik gibi görünüyor. Bildiğimiz kapitalizm, görünüşe göre dağılmaya başladı. Ancak finans kurumları tökezler ve parçalanırken, hemen akla geliveren bir alternatif yok. Örgütlü direniş dağınık ve tutarsız bir görünüm sergiliyor. Küresel adalet hareketinin eski halinden eser yok. Bir iki nesil sonra kapitalizmin var olmayacağına inanmak yersiz olmaz. Nedeni çok basit; birçok kişinin dile getirdiği üzere sonlu bir gezegende sonsuz ve süreğen bir büyüme makinesi işletmek mümkün değil. Ancak ilericilerin ve görünürde antikapitalistlerin bu olasılık karşısındaki ilk refleksi, çoğu zaman korkup var olana tutunmak. Çünkü daha da baskıcı ve yıkıcı olmayacak bir alternatif tahayyül edemiyorlar.

Sormamız gereken ilk soru şu: Bu iş nasıl oldu? İnsan denen canlının daha iyi bir dünyanın neye benzeyeceğini tahayyül bile edememesi normal midir?

Umutsuzluk doğal bir hal değil. Üretilmesi gerek. İçinde bulunduğumuz durumu anlamak istiyorsak önce son otuz yılın, umutsuzluğun yaratılması ve sürdürülmesi için devasa bir bürokratik aygıtın inşa edilişine tanık olduğunu anlamamız gerekiyor.



Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

En başta da olası alternatif geleceklere yönelik her türlü düşünceyi yok etmek üzere tasarlanmış devasa bir makine inşa edildi. Bunun temelinde dünyanın yöneticilerinin sosyal hareketlerin büyümesini, gelişmesini, alternatifler önermesini, mevcut güç dengelerine meydan okuyanların galip geliyormuş gibi algılanmasını kesinkes önlemek yönündeki gözle görülür takıntısı yatıyor. Bunu sağlamak için ordular, hapishaneler, polis, çeşit çeşit özel güvenlik firmasıyla birlikte polis ve asker istihbaratı, akla gelebilecek her türden propaganda aygıtından müteşekkil devasa bir makine yaratmak gerekiyor. Bunlar çoğunlukla alternatiflere doğrudan saldırmayıp, her yana sinen ve dünyayı değiştirme yönündeki her türlü fikri boş bir fanteziye dönüştüren bir korku, şoven bir uydumculuk ve basitçe bir umutsuzluk iklimi yaratıyorlar. "Serbest piyasa" savunucuları için bu aygıtın devamlılığını sağlamak, kendi varlığını sürdürebilecek herhangi bir piyasa ekonomisinin varlığını sürdürmekten dahi daha önemli görünüyor. İnsan mesela Sovyetler Birliği'nde olup biteni başka nasıl açıklayabilir? Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ordunun ve KGB'nin dağılmasına, fabrikaların yeniden yapılmasına yol açması beklenirdi. Ama bunun tam tersi oldu. Bu, her yerde olup bitene uç bir örnek yalnızca... Ekonomik bakımdan bu makine tam anlamıyla gereksiz bir yük. Tüm o silahlar, gözetleme kameraları ve propaganda aygıtları son derece pahalı, hiçbir şey üretmiyorlar ve sonuç olarak tüm kapitalist sistemi ve muhtemelen dünyayı da kendisiyle beraber dibe çekiyorlar.

Tanık olduğumuz finansallaşma spiralleri ve bitmek tükenmek bilmez ekonomik balonlar dizisi bu makinenin doğrudan sonuçlarıdır. Amerika Birleşik Devletleri'nin hem dünyanın en büyük askeri (güvenlik) gücü olması, hem de düzmece kıymetlerin en büyük çığırtkanı olması tesadüf değil. Bu makine, insanın hayal gücünü lime lime, un ufak etmek, alternatif gelecek tahayyüllerinin ihtimalini bile ortadan kaldırmak için var. Sonuç olarak, hayali kurulabilecek tek şey olarak daha çok, daha çok para kalıyor. Ve borçlanma kontrolsüzce büyüyor. Zaten borç dediğin, değeri ancak gelecekte gerçeğe dönecek olan hayali paradan, müstakbel kârlar-



Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

dan, doğmamış işçilerin sömürüsünün getirisinden başka nedir ki? Finansal sermaye ise bu müstakbel ve hayali kârların alınıp satılmasıdır. Biri kapitalizmin ebediyete kadar bizimle olacağını varsaymaya görsün, elde kalan tek ekonomik demokrasi biçimi, herkesin piyasada yatırım yapmakta, bu kârlar kendilerinden sökülüp alınacak bile olsa, hayali-müstakbel kârları alıp satma oyununda kendi payını kapmakta eşit derecede özgür olduğu bir sistemdir. Özgürlük, herkesin daimi olarak köleleştirilmesinin getirilerinden pay sahibi olma hakkına dönüşmüştür.

Ve o balon, geleceğin yok edilmesi üzerine kurulmuş olduğundan, o balon patlayınca, en azından bugün için, geriye hiçbir şey kalmamış gibi algıladık.

Ancak bu etki tabii ki geçici. Küresel adalet hareketinden çıkarılabilecek bir ders varsa, o da herhangi bir açılım hissiyatı doğar gibi olduğu anda, hayal gücünün birden atılım yapacağıdır. 1990'ların sonunda bir anlığına huzurlu bir dünyaya doğru ilerliyormuşuz gibi geldiğinde yaşanan da fiilen budur. Son elli yıldır, ABD'de "barış kopacakmış" gibi bir olasılık ortaya çıktığı anda aynı şey oluyor: Siyasal hayatın anlamında bile bir devrim yapmayı amaçlayan, doğrudan eylem ve katılımcı demokrasi ilkelerine inanan radikal bir sosyal hareket patlak veriyor. 1950'lerin sonunda bu yurttaşlık hakları hareketiydi, 1970'lerin sonunda ise nükleer karşıtı hareket. Bu kez ise küresel bir çapta gerçekleşti ve kapitalizme doğrudan doğruya meydan okudu. Bu hareketler çoğu zaman olağanın üstünde etkili oluyor. Küresel adalet hareketi de öyle oldu. Çoğu insan bu hareketin bir varmış bir yokmuş gibi görünmesinin bir nedeninin de ilkesel hedeflerini bu kadar çabuk gerçekleştirmiş olması olduğunun farkına varmıyor. 1999'da Seattle'daki veya 2000'de Washington'daki IMF karşıtı protestoları örgütlerken hiçbirimiz sadece üç dört yıl sonra DTÖ sürecinin çökmüş olacağının, "serbest ticaret" ideolojilerinin itibarını neredeyse tamamen kaybedeceğinin, Çok-taraflı Yatırım Anlaşması'ndan Kuzey-Güney Amerika Serbest Ticaret Bölgesi'ne üstümüze saldıkları tüm yeni ticaret anlaşmalarının yenilgiye uğrayacağının,



Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Dünya Bankası'nın tökezleyeceğinin, IMF'nin dünya nüfusunun büyük kısmı üzerindeki iktidarının fiilen ortadan kalkacağının hayalini dahi kuramazdık. Ama tam da böyle oldu. IMF'nin akıbeti özellikle çarpıcı. Bir zamanlar Küresel Güney'in korkulu rüyası olan IMF'nin eski halinden eser yok şimdi. Dağıldı, yerin dibine sokuldu, itibarını yitirdi. Altın rezervlerini satmaya ve yeni bir küresel misyon bulmak için çırpınmaya indirgendi. Bu arada, "üçüncü dünya borcu"nun çoğu birden ortadan kalktı. Bütün bunlar küresel direnişi muazzam bir başarıyla örgütleyerek önce egemen kurumları itibarsızlaştıran, sonra Asya ve özellikle Latin Amerika'da halkların devlet yöneticilerini uluslararası finans sistemine blöf yapmaya zorlamasını sağlayan bir hareketin yarattığı sonuçlar. Daha önce de ifade ettiğim gibi, hareketin kafasının karışmasının nedeni, büyük oranda hiçbirimizin aslında kazanabileceğimizi düşünmemiş olmamız.

Ancak elbette başka bir neden daha var. Dünyayı, özellikle de Amerika Birleşik Devletleri'ni yönetenlerin hayatta en korktuğu şey tabandan demokrasidir. Ne zaman gerçekten demokratik, özellikle de sivil itaatsizlik ve doğrudan eyleme dayalı bir hareket ortaya çıksa tepki aynıdır: Devlet hemen birtakım tavizlerde bulunup (peki, sizin de oy verme hakkınız olsun, nükleer olmasın) ardından başka ülkelerle askeri gerilimi tırmandırmaya başlar. Bu durumda hareket kendini savaş karşıtı bir harekete dönüştürmek zorunda kalır, ki bu kaçınılmaz olarak demokratik hasletlerine epeyi halel gelmiş bir örgütlenme demektir. Dolayısıyla vatandaşlık hakları hareketinin ardından Vietnam Savaşı, nükleer karşıtı hareketin ardından El Salvador ve Nikaragua'daki dolaylı savaşlar, küresel adalet hareketinin ardından "Terörizme Karşı Savaş" geldi. Ancak geldiğimiz noktada, savaşın, aslında çöküşe geçmiş bir gücün, bürokratik savaş makineleriyle spekülatif finans kapitalizminin tuhaf bileşimini daimi bir küresel duruma dönüştürmek yönündeki çamura saplanmaya mahkum çabası olduğunu görebiliyoruz. Bu çürümüş yapı 2008 yılı sonunda birden göçtüyse, bu biraz da başlangıçtaki çarpıcı başarısının ardından ne getireceğine dair kafa karışıklığıyla beraber, 11 Eylül'den sonra baskının artma-



Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

sıyla yok olmuş gibi görünen hareketin halihazırda çok iş başarmış olmasından kaynaklanıyordu.

Ve elbette gerçekte yok filan olmamıştı.

Bugün yeni bir halk tahayyülünün kitlesel yükselişinin eşiğinde olduğumuz aşikâr. İş zamana kaldı. Elbette beklenmedik bir krize verilen ilk tepki, genelde şok ve kafa karışıklığıdır. Ancak biraz zaman geçince bu da geçer ve yeni fikirler ortaya çıkar. Çok zor olmasa gerek. Nitekim gerekli unsurların çoğu zaten mevcut. Şimdi sorun, algılarımız yıllardır süregelen propagandayla çarpıtıldığından, bu unsurları artık göremiyor oluşumuz. "Komünizm" sözcüğünü ele alalım. Bu kadar hakarete uğramış başka bir sözcük yoktur. Üstünde pek de düşünmeden kabul ettiğimiz standart replik, komünizmin ekonominin devlet kontrolü altında olması anlamına geldiği ve tarih bunun işlemediğini gösterdiğine göre, bunun olanaksız ütopik bir hayal olduğudur. Nahoş da olsa, kapitalizm bu yüzden elimizde kalan tek seçenektir.

Bütün bu söylem, "komünizmi" eski Sovyet blokuyla veya Çin'de var olan tepeden inmeci güdümlü ekonomi sistemiyle özdeşleştiriyor. Amenna, bazı koşullarda, özellikle sanayi hamlesi kovalamacası oynarken, uzay programları gibi dev çaplı projeler düzenlerken ve özellikle savaşırken bu sistemler son derece verimli olabilir. Kapitalist güçler 1930'larda o yüzden bu kadar korktular. Herkes yerinde sayarken Sovyetler Birliği her yıl yüzde on büyüme gösteriyordu. Ancak kaderin cilvesine bakın ki, bu sistemleri örgütleyenler, kendilerine komünist deseler de, bu tepeden inmeci sistemin "komünizm" olduğunu hiçbir zaman iddia etmediler. Adına "sosyalizm" dediler (ki bu da tartışmalı bir mesele ama şimdilik bunu bir kenara bırakalım) ve komünizmi bilinemez bir gelecekte bir zaman var olacak ütopik, gerçekten özgür, devletsiz bir toplum olarak gördüler. Tamam, yarattıkları sistem hakarete uğramayı hak ediyor. Ama bunun orijinal anlamıyla komünizm ile hiçbir ilgisi yok.

Komünizm aslında insanların, "herkesten yeteneği ölçüsünde, herkese ihtiyacı kadar" ilkesine göre davrandığı her türlü duruma



Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

verilen addır. Ki bir işin halledilmesi için birlikte çalışıyorlarsa hemen herkesin davrandığı şekil budur. İki kişi bir boruyu tamir ederken biri, "kargaburunu veriver," dediğinde öbürü, "e benim bu işten çıkarım ne peki?" demez (tabii borunun gerçekten tamir olmasını istiyorlarsa). Bu insanlar Bechtel veya Citigroup için çalışıyor olsa bile böyledir bu. Komünizmin ilkelerini uygularlar çünkü işe yarayan tek yöntem budur. Doğal afetlerde, ekonominin çöktüğü hallerde (şöyle diyelim, piyasaların ve hiyerarşik emir-komuta zincirlerinin lüks halini aldığı koşullarda) koca koca ülkelerin ya da kentlerin çoğu zaman iyi kötü bir tür komünizme başvurması da bundandır. Ne kadar çok yaratıcılığa ihtiyaç varsa, eldeki işi yapmak için doğaçlamaya ne kadar çok başvurulması gerekiyorsa, ortaya çıkan komünizm biçimi o kadar eşitlikçi olur. Bu yüzden, bilgisayar mühendisleri sağcı da olsalar yeni yazılım fikirleri geliştirmeye çalışırken küçük demokratik kolektifler kurarlar. Ne zaman ki iş standardize ve sıkıcı hale gelir (montaj hatları gibi), ancak o zaman komünizmin daha otoriter, hatta faşist biçimlerinin dayatılması mümkün olur. Ama gerçek şudur ki, özel şirketler dahi kendi içlerinde komünist ilkelere göre örgütlenir (her ne kadar bu komünizm çoğu zaman olağanüstü tatsız haller alsa da).

Şu halde, komünizm zaten var. Mesele onu nasıl daha demokratik hale getirebileceğimiz. Kapitalizm ise komünizmi yönetmenin yollarından, ama giderek gördüğümüz üzere, büyük felaketlere yol açabilen yollarından biri. Daha iyi bir yol, tercihan bizi sistematik olarak birbirimizin boğazına sarılmaya sevk etmeyen bir yol bulmak için düşünmemiz gerektiği aşikâr.

Bütün bunlar kapitalistlerin umutsuzluk makinesine böyle devasa kaynaklar aktarmaya neden bu denli hevesli olduğunu anlamamızı mümkün kılıyor. Kapitalizm, komünizmi idare etmenin kötü bir yolu olmakla kalmıyor, belli aralıklarla sarsılıp dağılmak gibi de bir eğilimi var. Her dağıldığında, kapitalizmden nemalananlar herkesi, özellikle de teknisyen statüsündekileri -yani doktorları, öğretmenleri, topografları, sigorta müfettişlerini filan- sistemi bir zahmet tekrar toparlayıp, yapıştırıp, ilk haline



Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

benzer bir hale getirmekten başka seçenek olmadığına ikna etmek zorundalar. Üstelik de sistemi yeniden inşa etmek zorunda kalacak olanların bu sistemden pek de hazzetmemesine ve her günkü sayısız komünizm deneyimlerinden hareketle, belli belirsiz de olsa bu kadar aptalca ve adaletsiz olmayan bir sistem kurulabilse gerek diye şüpheleri olmasına karşın.

Büyük Bunalım'ın da gösterdiği üzere, 1930'ların Sovyetler Birliği kadar netameli bile olsa, oluru var gibi görünen herhangi bir alternatifin varlığının dahi (Massimo de Angelis'in de işaret ettiği gibi), kapitalizmin alışıldık büyüme-küçülme döngülerindeki basit bir çöküşü içinden çıkılmaz görünen bir siyasal krize dönüştürebilmesi, işte bundan kaynaklanıyor.

Bize sürekli söylenen, "komünizm işlemiyor işte," türünden acayip ideolojik çarpıtmaların açıklaması da bu. Ev işlerini herkesin paylaşmasını öneren annelerin 12 yaşındaki kızlarına bunu söylediklerine tanık oldum ben. (Sanki Sovyetler Birliği'nin sorunu, emir verecek kimsenin olmamasıymış gibi!) Aslına bakarsanız, standart retoriğin Sovyetler gibi iç piyasanın olmadığı bir sistemin ne teknolojik olarak ne de tüketici mallarının tedarikinde en zengin ve en ilerlemiş kapitalist rakipleriyle rekabet edemeyeceği söyleminden böyle bir sistemin asla var olamayacağı söylemine ne kadar hızlı geçiş yaptığını gözlemlemek çok acayip bir durum. Okurlara anımsatmak gerekirse, böyle bir sistem var oldu. Hem de seksen yılı aşkın bir süre. Dünya çapında bir güçtü, Hitler'i alt etti ve uzaya astronot gönderdi. Aklı başında kimsenin böyle bir sistemi tekrar yaratmak istemeyeceğini vurgulamam gerek. Ancak bunu olanaksızmış gibi gösteren ideolojik aldatmacanın amacı, bizleri *gerçek* komünizmin, Sovyetler Birliği ve onun müttefiklerinin hiçbir zaman benimsemediği gerçek gündelik komünizmin, artık herhangi bir toplumsal anlamının ya da ağırlığının olamayacağına ikna etmek gibi görünüyor. Çünkü hayatlarımızın gerçek işleyişi hakkında düşünmeye başlarsak, emirlere uymaya devam etmeye ve bizi baskı altına alan makine bir daha bozulduğunda onu tamir etmeye o kadar da hevesli olmayabiliriz.



Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Aklı başında kimse eski Sovyetler Birliği gibi bir şeyi yeniden yaratmayı aklından bile geçirmez. Sistemi dönüştürmeyi arzulayanların çoğu acı deneyimlerinden öğrendiler ki, devletin herhangi bir türüne güven olmaz. Dünyanın bazı yerlerinde devletler ve onun temsilcileri taşı tarağı toplayıp kaçtılar. Afrika ve Güneydoğu Asya'da ve Amerika'nın bazı bölgelerinde devletin ve sermayenin varlığının asgari düzeyde olduğu ya da hiç olmadığı koca koca bölgeler var. Ama insanlar birbirlerini öldürme eğilimine girmediğinden, kimse bunun farkına varmış değil. Bunlardan bazıları, haklarında hiçbir şey öğrenemediğimiz yeni toplumsal örgütlenme biçimleri üzerine doğaçlamalar yapıyorlar. Bazılarındaysa son on yılda küresel medyanın radarına hemen hiç girmeyen, devletlere ve sermayeye açıkça başkaldıran binlerce tür imece örgütü ortaya çıktı. Bunların arasında ufacık kooperatifler ve dernekler de var, devasa antikapitalist alternatifler, Paraguay veya Arjantin'de işgal edilen fabrikaların veya Hindistan'da kendi aralarında örgütlenen çay plantasyonlarının ya da balıkçı gruplarının oluşturduğu adacıklar da. Kore'deki özerk enstitüler de, Chipas veya Bolivya'da bütün bütün başkaldıran toplumlar da var, hemen her yerde devlet iktidarı ve küresel sermayenin dikkati başka yerdeyken fırlayıveren topraksız köylü, gecekondu, mahalle örgütleri de... Bu deneylerin arasında hiçbir ideolojik bütünlük olmayabilir, birçoğu birbirlerinin varlığından bile haberdar değildir, ancak hepsi sermayenin mantığından kopmak yönünde bir arzuda ortaklaşıyor. Ve birçok yerde artık birleşmeye başlıyorlar. "Dayanışma ekonomileri" her kıtada, en az seksen farklı ülkede mevcut. Bunların küresel düzeyde nasıl birleşebileceğinin, gerçek anlamda başkaldıran bir uygarlık için yeni küresel ortak varlık türlerinin nasıl yaratılabileceğinin ana hatlarını artık algılamaya başlayabildiğimiz bir noktadayız.

Gözle görülür alternatifler, sistemin tekrar aynı biçimde kurgulanması gerektiği yönündeki kaçınılmazlık duygusunu ortadan kaldırıyor. Küresel yönetişim için bu alternatiflerin başını ezmek ya da bunun mümkün olmadığı hallerde kimsenin onlardan haberdar olmamasını sağlamak, bu yüzden kaçınılmaz hale geldi.

Bunun bilincine varmak, bugün yaptığımız her şeyi yeni bir gözle görmemize olanak tanıyor. Ortak projelerde çalışırken hepimizin zaten komünist olduğunun, sorunları hukuka ya da polise başvurmadan çözerken hepimizin anarşist olduğunun, yepyeni bir şey ortaya koyduğumuzda hepimizin devrimci olduğunun farkına varmak...

Buna itiraz gelebilir: Bir devrim kendisini bununla sınırlayamaz. Evet, bu doğru. Bu bakımdan, büyük strateji tartışmaları daha yeni başlıyor. Ama benim bir önerim olacak. En az beş bin yıldır, halk hareketlerinin merkezinde çoklukla borç konusundaki mücadeleler yer aldı. Kapitalizm var olmadan çok önce bile bu böyleydi. Bunun bir nedeni var. Borç, şiddete dayalı ilişkileri ve şiddetli eşitsizliği, müdahil olan herkese haklı ve ahlaki göstermenin gelmiş geçmiş en etkin yoludur. Bu dalavere artık işlemeyince her şey patlar. Şimdi olduğu gibi... Borcun sistemin en zayıf noktası olduğu, herkesin kontrolünden çıktığı nokta olduğu ayan beyan görüldü. Borç, aynı zamanda, örgütlenme için sonsuz olanak sağlıyor. Kimileri borçlu boykotundan ya da borçlu kartelinden söz ediyor. Belki. Ama en azından kapı dışarı edilmeye karşı birbirimize vereceğimiz sözlerle yola çıkabiliriz. Mahalle mahalle, herhangi birimiz evinden kapı dışarı edilirse birbirimize destek olacağımıza dair bir söz... İktidar, borç rejimlerine meydan okumanın, aslında kapitalizmin temel dokusuna, yani yerine getirilmemiş vaatler toplamından başka bir şey olmadığı anlaşılan ahlaki temeline karşı çıkmak anlamına gelmesinde yatmıyor sadece. Aynı zamanda, yeni bir ahlaki temel yaratmakta yatıyor. Ne de olsa borç, hepi topu bir vaattir; bugünkü dünyada nereye bakarsan bak yerine getirilmeyen vaatlerle dolu. Bu noktada bize, kendi meselelerimizi kolektif olarak yürütme hakkımızı terk edersek, devletin en azından temel can güvenliğimizi sağlayacağı vaadinden söz edecekler çıkabilir. Veya kapitalizmin, kolektif itaatimizden hisse satın almaya razı olursak krallar gibi yaşayacağımız vaadinden. Bütün bu vaatler çöktü gitti. Geriye kalan, birbirimize karşı bulunabileceğimiz vaatler. Doğrudan. Ekonomik ve siyasal

bürokrasilerin aracılığı olmadan... Devrim, şu soruyla başlıyor: Erkek veya kadın, biz özgür insanlar, birbirimize ne tür vaatlerde bulunuyoruz ve salt bu vaatlerde bulunarak yeni bir dünyayı yaratmaya nasıl başlıyoruz?

# Tersine Devrim

"Güç, hayal gücüdür." "Gerçekçi ol, imkansızı iste..." Radikal siyasete bulaşmış herkes bu cümleleri binlerce kez duymuştur. İlk kez karşılaştığınızda bu sözler büyüler, heyecanlandırır... Ama sonunda son derece aşina, neredeyse bayat bir hal alır veya radikal hayatın uğultusuna karışır gider. Ciddi bir kuramsal analize konu oldukları pek enderdir.

Bana öyle geliyor ki, içinde bulunduğumuz tarihsel dönemeçte böyle bir analize girişmek fena fikir olmayabilir. Ne de olsa, kabul görmüş tanımların şirazesinden çıktığı bir noktada duruyoruz. Bir devrim noktasına ya da bir devrimler dizisine doğru ilerliyor olabiliriz, ama artık bunun ne demek olabileceği konusunda bile net bir fikrimiz yok. Gerçekçilik, hayal gücü, yabancılaşma, bürokrasi ve bizatihi devrim gibi ifadeleri yeniden düşünmeye çalışmak yönünde süreğen bir çabanın ürünü olan bu yazı, alternatif küreselleşme hareketinin ve bilhassa onun en radikal, anarşist, doğrudan eylem-odaklı unsurlarıyla altı yıldır süregelen dirsek temasından doğdu. Bunu başlangıç niteliğinde kuramsal bir rapor gibi düşünebilirsiniz. Çoğumuzun gözünde 1960'ların çoktan unutulmuş tartışmalarını yeniden diriltiyor gibi görünen bu kavramların söz konusu çevrelerde neden hâlâ yankı

bulduğunu sorgulamak istiyorum burada. Neden her türlü radikal toplumsal dönüşüm fikri çokluk "gerçekçilikten uzak" addediliyor? Eğer bugün, geçmişin boyunduruk mekanizmalarından yekten ve toptan bir kopuş beklemiyorsak, o zaman devrim deyince neyi anlıyoruz? Bunlar birbiriyle ilgisiz sorular gibi görünebilir, ama bana kalırsa verilecek yanıtlar birbiriyle bağlantılı. Birçok örnekte mevcut kuramlara teğet geçiyorsam, bunu bilerek yapıyorum, nitekim bu hareketlerin ve onlara kaynaklık eden kuramsal akımları temel alacak yeni bir şeyin yaratılmasının mümkün olup olmadığını anlamaya çalışıyorum.

Savımın özü şu:

1) Sağ ve sol siyasal perspektifler her şeyden önce iktidarın temelinde yatan nihai gerçekliklere ilişkin farklı varsayımlara dayanıyor. Sağ, gerçekçi olmanın yok edici güçleri hesaba katmak anlamına geldiği, şiddet üzerine kurulu bir siyasal ontolojiyi temel alıyor. Sol, buna yanıt olarak, hayal gücü üzerine kurulu bir siyasal ontolojinin varyasyonlarını öneregelmiş. Bu ontolojide nihai gerçeklikler olarak hesaba katılması gereken güçler, bir şeyleri var kılan güçler (üretim güçleri, yaratıcılık vb.) olarak görülüyor.

2) Gelgelelim zor kullanma tehdidiyle desteklenen sistematik eşitsizliklerin (yapısal şiddetin) her daim çarpık ve parçalanmış hayal gücü yapıları ortaya çıkarıyor olması vaziyeti karmaşıklaştırıyor. Bu parçalı bölüklü yapıların bünyesinde yaşama deneyimine "yabancılaşma" diyoruz.

3) Devrime dair geleneksel düşünüş biçimimiz isyana dayalı. Ana fikir, devleti alaşağı ederek mevcut şiddet realitelerini bir kenara itmek, ardından yabancılaşma yaratan yapıların üstesinden gelmek için halkın hayal gücünün ve yaratıcılığının önündeki setleri kaldırmak. Yirminci yüzyıl geçip giderken nihayet asıl meselenin, daha da şiddete dayalı ve yabancılaştırıcı yapılar yaratmadan böyle bir yaratıcılığın nasıl kurumsallaştırılacağı olduğu ortaya

çıktı. Sonuç olarak, isyana dayalı model artık tam anlamıyla hayata geçirilebilir gibi görünmüyor, ancak bunun yerine ne geleceği belli değil.

4) Bu duruma cevaben geliştirilen yöntemlerden biri, doğrudan eylem geleneğinin yeniden canlandırılması oldu. Pratikte, kitlesel eylemler isyanın olağan akışını tersine çeviriyor. Devletin iktidarıyla sarsıcı bir çatışmanın sonucu olarak, önce halkın şenlikli bir halde sokağa dökülmesi, yeni demokratik kurumların yaratılması ve nihai olarak gündelik hayatın yeniden keşfi *yerine*, aslen alt kültürel gruplardan gelen eylemciler, kitlesel isyanlar örgütleyerek doğrudan demokrasiye dayalı yeni kurumlar yaratıp bunlar aracılığıyla "direniş şenlikleri" düzenliyor, devletle çatışma da bu sürecin sonucu olarak ortaya çıkıyor. Bu, bence kısmen anarşizmin etkisinden, ama daha çok da feminizmden ilham alan, bu isyan anlarının etkilerini süreğen bir biçimde yeniden yaratmayı nihai amaç olarak gören daha genel bir yeniden yapılanma hareketinin sadece bir veçhesi.

Tek tek ele almak gerekirse:

### Kısım I: "Gerçekçi ol..."

2000 başlarından 2002 sonlarına kadar New York'taki Küresel Adalet Hareketi'nin bir bileşeni olarak kitlesel eylemler düzenleyen ana topluluk olan Doğrudan Eylem Ağı'yla beraber çalışıyordum. Aslında DEA (Doğrudan Eylem Ağı) teknik olarak bir topluluk değil, merkezi olmayan, karmaşık ama şaşırtıcı derecede etkili bir oydaşma süreci doğrultusunda doğrudan demokrasi ilkelerine göre işleyen bir ağdı. Bu kitapta önceki bir makalede yazdığım gibi, yeni örgütlenme biçimleri yaratma konusunda süregelen çabalarda başat bir rol oynuyordu. DEA varlığını safiyane siyasal bir uzamda sürdürüyordu. İdare edilecek somut kaynakları, hatta kayda değer bir maliyesi bile yoktu. Derken, bir gün birisi

DEA'ya bir araba verdi. Bu ufak çaplı ama süreğen bir krize yol açtı. Çok zaman geçmeden öğrendik ki, merkezi olmayan bir ağın araba sahibi olması yasal olarak mümkün değilmiş. Arabaların mülkiyeti bireylerde ya da sanal bireyler olan şirketlerde, bilemedin devletlerde olabilirmiş, ama ağlarda olamazmış. Kendimizi kâr amacı gütmeyen bir kuruluş bünyesine katmaya razı değildiysek (ki bu baştan aşağı yeniden örgütlenmeyi ve eşitlikçi ilkelerimizin çoğunu terk etmeyi gerektirecekti) tek çıkar yol yasal bakımdan arabanın maliki olacak bir gönüllü bulmaktı. Ancak bu sefer de söz konusu kişi ödenmemiş tüm cezalardan ve sigorta masraflarından sorumlu tutuluyor, başka birinin arabayı eyalet dışında kullanabilmesi için yazılı izin vermesi gerekiyor ve araba çekilirse sadece o geri alabiliyordu. Çok geçmeden DEA arabası öyle deva bulmaz bir derde dönüştü ki, başımızdan attık gitti.

Ben bu hikâyenin altında önemli bir mesele yattığına kani oldum. DEA gibi toplumu demokratikleştirme yönündeki projeler, neden somut gerçeklikle karşı karşıya gelir gelmez eriyip gidecek beyhude düşler olarak algılanır? En azından bizim durumumuzda bunun etkisizlikle bir ilgisi yoktu, nitekim ülkenin her bir yanındaki polis müdürleri bizim için, uğraşmak zorunda kaldığımız en iyi örgütlü güç diyorlardı. Bana öyle geliyor ki (tabiri caizse), gerçeklik etkisi daha çok radikal projelerin büyük, ağır nesneler (bina, araba, traktör, tekne, sınai donanım) dünyasına girdikleri anda çarşafa dolanması ya da en azından iyiden iyiye güçleşmesi olgusundan ileri geliyor. Ki bu, bu nesnelerin doğası gereği demokratik olarak idare edilmesinin zorluğundan kaynaklanmıyor - tarih, ortak kaynakları demokratik biçimde idare edebilen toplulukların hikâyeleriyle dolu. Bu, DEA arabası gibi, bu nesnelerin sonsuz bir devlet düzenlemesiyle çepeçevre sarılı olmasından ve fiilen devletin silahlı temsilcilerinden gizlenememesinden kaynaklanıyor. Ben Amerika'da bu ikilemin sonsuz örneğini gördüm. İşgal edilen bir bina uzun bir mücadeleden sonra yasal hale gelir, birden yapı müfettişleri gelip binanın mevzuata uygun hale gelmesi için on bin dolarlık tadilat gerektiğini bildirir. Bunun sonucunda, süreci örgütleyenler sonraki birkaç yılı kermes düzenleyerek ve bağış

toplayarak geçirmek zorunda kalır. Bu da, banka hesabı açmak anlamına gelir. Ardından yasal düzenlemeler, parayı toplayan veya devletle muhatap olan bir topluluğun nasıl örgütlenmesi gerektiğini belirler (ve tabii ki bu eşitlikçi bir kolektif biçiminde olamaz). Tüm bu düzenlemelerin yaptırımı şiddet yoluyla olur. Evet, gerçek hayatta yapı mevzuatındaki düzenlemelerin yaptırımı için polisin copunu sallaya sallaya çıkageldiği enderdir, ama anarşistlerin çoğu zaman fark ettiği üzere, birileri devlet ve onun düzenlemeleri yokmuş gibi davranırsa olacak olan budur. Copların nadiren meydana çıkması, sadece şiddetin fark edilmesini güçleştirir. Bu da (her daim bireyler arası olağan ilişkilere piyasanın aracılık ettiğini ve olağan toplulukların hiyerarşi ve emir-komuta üzerinden örgütlendiğini varsayan) söz konusu tüm düzenlemelerin etkisini, devletin zor kullanım tekelinden değil, nesnelerin büyüklüğünden, somutluğundan, ağırlığından kaynaklanıyor gibi gösterir.

Öyleyse, birine gerçekçi (realist) olmasını söylediğinizde, normalde farkına varılması istenen gerçeklik (realite) doğal, somut olgulara ilişkin olmadığı gibi, mevzubahis olan güya insan doğasına dair çirkin bir hakikat de değildir. Normalde söz konusu olan, sistematik şiddet tehdidinin etkilerinin farkına varılmasıdır. Bu, konuştuğumuz dile bile sirayet eder. Örneğin, İngilizcede bir binadan "real estate" diye söz edilir, ki bu kullanımdaki "real" Latince *res* (şey) sözcüğünden değil, İspanyolca *real* (kraliyete ya da krala ait) sözcüğünden gelir. Egemenlik altındaki tüm topraklar nihayetinde egemene aittir. Yasal olarak bu halen geçerli. Devletin bundan ötürü düzenlemelerini dayatma hakkı vardır. Ancak egemenlik dediğiniz eninde sonunda kibarca "zor kullanma", yani şiddet üzerinde tekel sahibi olmak değil midir? Giorgio Agamben'in meşhur sözündeki gibi, egemen gücün bakış açısına göre, bir şey canlıdır, çünkü devlet onu öldürebilir. Mülk "real"dir, çünkü devlet onu gasp ya da yok edebilir. Aynı minvalde, Uluslararası İlişkilerde realist bir bakış açısı benimsediyseniz, devletlerin silah gücü de dahil olmak üzere mevcut tüm kapasitelerini, ulusal çıkarlarını kollamak için kullanacağını varsayarsınız. Burada kabul gören nasıl bir "realite"dir? Elbette somut realite değil. Ulusların insanlar

gibi amaç ve çıkar güden varlıklar olduğu fikri bütünüyle metafiziktir. Fransa kralının amaç ve çıkarları vardı. Fransa'nınsa yok. Aksini söylemeyi "realist" gibi gösteren tek şey, ulus-devletlerde iktidarı ellerinde tutanların ordular beslemeye, işgallere girişmeye, şehirleri bombalamaya ve bunun dışında da "ulusal çıkarlar" olarak tanımladıkları her neyse onun adına örgütlü şiddete başvurma tehdidinde bulunmaya yetkisinin olması ve bu olasılığı göz ardı etmenin akılsızca olmasıdır. Ulusal çıkarlar gerçektir, çünkü sizi öldürebilirler.

"Devletin zor kullanım tekeli"nden söz ederken buradaki kritik ifade "zor kullanım"dır. Bu kelimeyi her duyduğumuzda kendimizi, yok etme, başkalarına acı verme, onların bedenlerini bozma, zedeleme ya da ezme tehdidinde bulunma (yahut ömürleri boyunca ufacık bir odaya kapatma) gücünün, kozmosu yöneten enerjinin toplumsal karşılığı olarak görüldüğü bir siyasi ontoloji içinde buluruz. Buyurun, aşağıdaki iki cümleyi kurmayı mümkün kılan mecaz ve eğretilemeleri bir düşünün:

> Bilim insanları evreni yöneten güçleri anlamak için fizik yasalarının doğasını araştırır.
> Polisler toplumu yöneten yasaların yaptırımını sağlamak için fiziksel gücün bilimsel olarak uygulanmasında uzmandır.

Bana sorarsanız bu iki cümle, son derece incelikli yöntemlerle, toplumsal mevcudiyetin ve aklıselimin parametrelerini şiddetin belirlemesine olanak tanıyan siyasal ontolojinin, yani sağ düşüncenin özünü oluşturur.

Sol ise, öze inildiğinde neyin gerçek olduğu konusunda -siyasal varlığın temelleri konusunda-, farklı bir dizi varsayım üzerine kurulu olagelmiştir. Solcuların şiddetin gerçekliğini yadsımadığı aşikârdır. Sol kanattaki çoğu kuramcı, şiddet üzerine çokça kafa yorar. Ancak şiddete kurucu bir konum atfetmezler.[7] Sol düşünce,

7 Dolayısıyla her ne kadar Mao, "siyasal iktidar silahın namlusundan gelir" demişse de, bir Marksist olarak toplumsal gerçekliğin belirleyicisinin siyasal iktidardan ziyade ekonomik üretim yapıları ve ilişkileri olduğu ilkesine de sadıktı.

bana göre, "hayal gücüne dayalı" bir siyasal ontoloji üzerine kuruludur. (Bunun adına yaratıcılık ya da yaratı ya da türeti ontolojisi de diyebilirdik.[8]) Bugün çoğumuz bu eğilimi Marx'ın mirasıyla, onun toplumsal devrim ve materyal üretim güçleri vurgusuyla özdeşleştiriyoruz. Ancak Marx bile sonuçta kendi devrinin insanıydı ve kullandığı ifadelerin kaynağı, değer, emek ve yaratıcılık konularında ister işçi hareketi, ister o gün Paris ve Londra'da yükselmekte olan Romantizm ve bohem hayatın farklı akımları olsun, çağın radikal çevrelerinde süregelen daha geniş çaplı tartışmalarda yatıyordu. Marx da, çağdaşı ütopik sosyalistleri ne kadar hor görürse görsün, insanları hayvanlardan ayıran şeyin mimarların, arıların aksine, kuracakları yapıyı önce hayallerinde canlandırması olduğunu her daim savundu. Marx'a göre insanoğlunun tamamen kendisine has bir özelliği, önce bir şeyleri gözlerinde canlandırması ve ancak ondan sonra vücuda getirmesiydi. Marx'ın "üretim" olarak adlandırdığı süreç buydu. Aşağı yukarı aynı dönemde, St. Simon gibi ütopik sosyalistler, sanatçıların avangard veya onun ifadesiyle yeni bir toplumsal düzenin öncüleri olması ve sanayinin artık var etme gücü olan şeylere dair büyük çaplı vizyonlar ortaya koyması gerektiğini öne sürüyordu. O gün uçuk bir risale yazarının fantazyası olarak görünenler, çok geçmeden günümüze dek varlığını koruyan, belki belirsiz, belki belirip belirip kaybolan, ancak görünen o ki, daimi bir ittifakın fermanı oldu. Avangard sanatçılarla toplumsal devrimciler o günden bugüne birbirlerine belli bir yakınlık duydularsa, birbirlerinin dillerini ve fikirlerini kullandılarsa, bunun nedeni her iki tarafın da dünyanın nihai, gizli gerçeğinin bizim yarattığımız bir şey olduğu, rahatça da farklı bir biçimde yaratılabileceği fikrine aynı derecede bağlı olmasından ileri geliyor. Bu anlamda, "güç, hayal gücüdür" cümlesi solun özünü ifade ediyor.

8 Her iki bakış açısı da en basit ifadesiyle yanlı. Bana göre bu ayrım, Batılı bilgi kuramlarının kendine has belli özelliklerinin, özellikle de dünyayı süreçlerden ibaret değil, birbirinden bağımsız, kendine içkin nesneler topluluğu olarak görme eğiliminin bir ürünüdür. Doğum ve ölümde olduğu gibi, nesnelerin yaratılmasını ve yok edilmesini gizlemeye yatkınız. Sonuçta, yaratma ve yok etme güçleri her şeyin ardındaki gizli gerçeklik gibi görünür hale geliyor.

Yaratıcılık ve üretim güçlerine yapılan bu vurguya sağın yanıtı haliyle, devrimcilerin sistematik olarak "yok etme araçlarının" (devletler, ordular, cellatlar, barbar istilaları, suçlular, azılı çeteler vb.) toplumsal ve tarihsel önemini göz ardı ettiği yönünde oluyor. Böyle şeyler yokmuş gibi yapmak ya da yok olmalarını dilemek, diyorlar, sol rejimlerin "realist" bir yaklaşım benimseme basiretini gösterenlerden çok daha fazla ölüm ve yıkıma yol açması sonucunu doğuruyor.

Elbette önerdiğim karşıtlık meseleyi aşırı basite indirgemek oluyor. Buna birçok istisna getirilebilir. Örneğin, Marx'ın çağının burjuvazisinin son derece üretimci bir felsefesi vardı, ki Marx'ın burjuvaziyi devrimci bir güç olarak görmesinin nedenlerinden biri de buydu. Sağ içinde belli unsurların sanatsal ideal konusuna takıldıkları gibi, yirminci yüzyıl Marksist rejimlerin çoğu iktidara ilişkin özünde sağcı kuramları benimsediler ve üretimin belirleyici hasletine pek de gönülden inanmadılar. Yine de bunların yararlı terimler olduğunu düşünüyorum. Çünkü "hayal gücü" ve "şiddet"e hayatın tekil gizli gerçeği gibi değil de içkin ilkeler veya toplumsal gerçekliğin eşit bileşenleri gibi yaklaşsak dahi bu kavramlar başka türlü göremeyeceğimiz birçok şeyi ortaya çıkarabilir. İlk olarak, hayal gücü ve şiddetin etkileşimi hemen her yerde öngörülebilir ve hayli çarpıcı biçimlerde gerçekleşiyor gibi görünüyor.

Önce şiddete dair evvelce daha ayrıntılı olarak geliştirdiğim savların şematik bir özeti babında birkaç şey söyleyeyim.

### Kısım II: Şiddet ve tahayyül kayması üzerine

Benim uzmanlığım antropoloji ve şiddete ilişkin antropolojik tartışmalara hemen her zaman şiddet edimlerinin iletişim edimleri olduğu, doğaları gereği anlamlı olduğu ve asıl önemlerinin bundan kaynaklandığı gibi ifadelerle girizgâh yapılır. Başka bir ifadeyle, şiddet büyük oranda hayal gücü üzerinden işler.

Bu, elbette doğru. Aklı başında kimse korku ve dehşetin insan hayatındaki yerini hafife almaz. Şiddet edimleri bir çeşit

iletişim edimi olabilir, nitekim öyle de oluyor.[9] Ancak insanın herhangi bir edimi için de aynı şey geçerli. Gelgelelim, bence şiddetin asıl önemli tarafı, iletişim içinde *olmaksızın* başkaları üzerinde işlem yapma olanağı tanıyan belki de tek insan eylemi biçimi olmasıdır. Veya daha net ifade edeyim: Şiddet bir insanın bir başkası hakkında hiçbir şey anlamadan, onun eylemleri üzerinde az çok kestirilebilir etkilerde bulunabilmesinin tek yolu olabilir. Başkalarının eylemlerine etki etmek için denenecek hemen bütün diğer yollar için, başkalarının kendileri hakkınızdaki düşüncelerine, başkalarının sizin hakkınızdaki düşüncelerine, başkalarının söz konusu durumdan neler bekleyebileceklerine ve benzeri bir dizi mülahazaya dair iyi kötü bir fikrinizin olması gerekir. Ama kafalarına yeterince sert vurursanız, bütün bunların bir önemi kalmaz. Kafalarına vurmakla sağlayabileceğiniz etki türleri kısıtlı olsa da etki gerçektir. Üstelik, başka herhangi bir eylem biçiminin, müşterek bir anlam ya da anlayışa öyle ya da böyle hitap etmeksizin, herhangi bir etkisinin olamayacağı da açıktır. Dahası, başka birini şiddet tehdidiyle etkileme girişimleri bile, belli düzeyde müşterek bir anlayış gerektirmekle beraber (en azından diğer tarafın tehdit edildiğini ve kendisinden ne talep edildiğini anlayabilmesi gerekir), herhangi bir alternatiften çok daha az çaba gerektirir. İnsan ilişkilerinin çoğu, özellikle uzun vadeli dostluklar veya uzun vadeli düşmanlıklar gibi süreğen ilişkiler, deneyimle ve anlamla iyiden iyiye yoğrulmuş, son derece karmaşık ilişkilerdir. Sürekli ve çoğu zaman incelikli bir yorum çabası gerektirir. İlişkinin tüm tarafları sürekli karşı tarafın bakış açısını tahayyül etmeye enerji harcamak zorundadır. Öte yandan, başkalarını fiziksel zarara uğratmakla tehdit etmek bütün bunları pas geçme olanağı tanır. Çok daha şematik türden ilişkileri mümkün kılar. Örnek: "Bu çizgiyi geçersen seni vururum, onun haricinde kim olduğun ya da ne istediğin umurumda değil." İşte bu yüzden şiddet çoğu zaman aptalın en

9 Elbette bu en çok fail devlet olduğunda geçerlidir. Bir psikopat bir kurbanı işkenceyle öldürebilir ve kimsenin bilmesini istemeyebilir (ki onlar bile çokluk ipucu bırakıp haberleri takip ederler). Ama devletler insanlara işkence edip öldürdüklerinde, amaç zaten başkalarının bunu bilmesidir.

sevdiği silahtır. Denebilir ki şiddet aptalın kozudur, çünkü akıllıca bir yanıt bulmanın en zor olduğu aptallık biçimidir.

Ancak burada, önemli bir kayıt düşmek gerekiyor. İki taraf şiddet kapasitesinde birbirine ne kadar denk ise, bu bağlantı o denli geçersiz hale gelir. Eğer taraflar görece eşit oldukları bir şiddet yarışına girmişse, birbirleri hakkında mümkün olduğunca çok şey anlamak iyi bir fikir olacaktır. Bir kumandan haliyle hasmının aklını okumaya çalışacaktır. Düello ya da boks yapan iki kişi birbirinin bir sonraki hareketini kestirmeye çalışacaktır. Bu durum ancak bir tarafın fiziksel zarara uğratma kapasitesi bakımından diğerine göre bariz bir üstünlüğü olduğu zaman değişir. Elbette bir tarafın bariz üstünlüğü varsa, çoğu zaman silah sıkma, dövme veya havaya uçurma gibi yöntemlere fiilen başvurma gereği kalmayacaktır. Tehdidin kendisi yeterli olacaktır. Bunun ilginç bir etkisi var: Bu durum, şiddetin en belirleyici özelliğinin -yani kişinin hayalinde bir başkasıyla özdeşleşmesine pek ya da hiç yer bırakmayan çok basit toplumsal ilişkiler dayatma kapasitesinin- şiddet ihtimalinin ortaya çıktığı, ancak fiili, fiziki şiddet olasılığının en düşük olduğu durumlarda en belirgin hale geldiğine işaret eder.

Genelde buna yapısal şiddet adı verilir. Yapısal şiddet, temelde zor kullanma tehdidiyle desteklenen ve bu nedenle kendiliğinden bir tür şiddet olarak düşünülebilen sistematik eşitsizliklerdir. Feministlerin oldum olası işaret ettiği üzere, yapısal şiddet sistemleri her durumda son derece dengesiz hayali özdeşleşme yapıları kurar. Mesele yorumlama çabasına girilmemesi değildir. İyi kötü topluma benzeyen herhangi bir toplum böyle bir çaba olmadan işleyemez. Mesele asıl, yorumlama çabasına girme yükünün, bu sürecin kurbanlarının sırtına yüklenmesidir.

Ataerkil bir haneyi ele alalım. Amerika'da 1950'li yılların sit-com'larının daimi esprisi, kadınları anlamanın olanaksızlığı üzerineydi. Elbette esprilerin tamamı erkekler tarafından yapılıyordu. Kadınların mantığı her daim yabancı ve anlaşılmaz muamelesi görüyordu. Öte yandan, kadınların erkekleri anlamak konusunda sıkıntı çektiğine dair bir işaret görmüyordunuz. Çünkü kadınlar için erkekleri anlamaktan başka bir seçenek yoktu. Döne-

min kadınlarının kendi gelirleri ya da kaynakları olmadığından, hayatlarındaki önemli erkeklerin olup bitene dair ne düşündüğünü anlamak için büyük vakit ve enerji harcamaktan başka bir seçenekleri söz konusu değildi. Aslına bakılırsa, kadın milletinin gizemi üzerine yürüyüp giden bu söylem, ataerkil ailelere has daimi bir özelliktir. Ataerkil aile yapısının, yapısal şiddetin tezahürleri olarak görülebileceği aşikârdır; nitekim feministlerin kaç nesildir ifade etmeye çalıştıkları üzere, bu yapıda yer alan erkeklerin kadınlar üzerindeki iktidarının temelinde, genelde dolaylı ve örtülü biçimlerde de olsa, yaptırıcı bir zor kullanımın türlü halleri yatmaktadır. Ancak akla hemen Virginia Woolf geliyor; feminist romancılar da kaç nesildir madalyonun öbür yüzünü belgeliyorlar. Burada, kadınların, durumu çok da umursamayan erkeklerin egolarını idare etmek, ayakta tutmak ve çekip çevirmek için harcadıkları bitmek bilmez çaba var. İşte bu da bitmeyen tükenmeyen bir muhayyel özdeşleşme ve yorumlama çabası gerektiriyor. Bu her düzeyde sürüp gidiyor. Kadınlar sürekli bir şeylerin erkek bakış açısıyla bakıldığında neye benzediğini tahayyül ediyorlar. Erkekler aynısını kadınlar için hemen hiç yapmıyorlar.

Belirgin bir cinsiyetçi işbölümü olan birçok toplumda (yani çoğu toplumda) erkeklerin her gün ne yapıp ettiği konusunda kadınların bir hayli bilgi sahibi olmasının, erkeklerinse kadınların ne yaptığına dair en küçük bir fikri olmamasının nedeni muhtemelen bu... Kadınların gündelik hayatlarını ve dünyaya bakış açılarını tahayyül etmek, hatta etmeyi denemek zorunda kalsalar, çoğu korkudan felç olur. ABD'de lisedeki yaratıcı yazın öğretmenleri arasında yaygın bir numara, öğrencilere cinsiyet değiştirdiklerini tahayyül edecekleri ve bir günlerini karşı cinsin mensubu olarak geçirseler neye benzeyeceğini anlatacakları bir ödev vermektir. Sonuçlar hemen her seferinde birbirinin tıpatıp aynıdır. Sınıftaki kızların tümü, böyle bir sorunun cevabını uzun uzadıya düşündüklerini gösteren, uzun, ayrıntılı yazılar yazar. Erkeklerin yarıya yakını ise yazıyı yazmayı külliyen reddeder. Erkek öğrencilerin kadın olmanın neye benzeyeceğini tahayyül etmek zorunda kalmalarına pek içerlediklerini ifade eden tepkileri neredeyse hiç değişmez.

Benzer örnekleri çoğaltmak güç olmasa gerek. Lokanta mutfağında işler sarpa sarınca ve patron işleri yoluna koymak için gelince, hikâyelerini kendi cephelerinden anlatmak için yarışan çalışanlara kulak asması pek beklenmez. Büyük olasılıkla herkesi susturup olan bitenin tam da kendi aklındaki gibi gerçekleşmiş olduğuna karar verecektir: "Sen yeni geldin, kabahatli kesin sensin. Bir daha yaparsan kovulursun." Gerçekte neyin olup bittiğini anlama işini üstlenmesi gereken, keyfince birilerini kovma gücü olmayandır. Bu kadar ufak ya da kişisel düzeyde yaşananlar, toplumun bütünü düzeyinde de yaşanmaktadır. İşin ilginç tarafı, bugün adına kanıksama dediğimiz durumu ilk kez kayda geçiren, Adam Smith olmuştu. Smith, *Theory of Moral Sentiments* (Ahlaki Duygular Teorisi, 1761) kitabında, insan denen canlının tahayyülünde başkalarıyla özdeşleşmek, ama aynı zamanda bunun bir sonucu olarak bir başkasının sevincini ve acılarını hissetmek yönünde doğal bir eğilimi olduğunu ifade ediyordu. Ancak, diyordu, yoksullar her daim sefil olduklarından gözlemciler, kendilerini korumak adına, çokluk onları resimden çıkarır. Sonuçta en alttakiler en üsttekilerin bakış açısını tahayyül etmeye ve hatta onlar için dertlenmeye bir dolu vakit harcarken, bunun aksi hemen hiç gerçekleşmez. Benim vurgulamaya çalıştığım konu bu. Konu ister efendiler ve köleler, ister erkekler ve kadınlar, ister patronlar ve işçiler, ister zenginler ve yoksullar olsun, her tür mekanizmada buna benzer bir şey hep olur. Yapısal eşitsizlik, yapısal şiddet, her daim dengesi bir tarafın aleyhine olacak biçimde bozuk muhayyile yapıları yaratır. Ve Smith'in de doğru biçimde gözlemlediği gibi, tahayyül beraberinde duygudaşlık getirdiğinden, yapısal şiddetin kurbanları bu şiddetten yararlananları umursar. En azından bu şiddetten yararlananların kendisini umursadığından daha fazla umursar. Bu olgu, şiddetin kendinden gayrı, bu tür ilişkileri sürdüren en güçlü etmen olabilir.[10]

10 Her ne kadar burada feminist kuram içinde geniş bir yelpazeden besleniyorsam da, bunlardan en önemlisi, duruş kuramıdır (Standpoint Theory). Bu noktada başvurulacak ana kaynaklar, Patricia Hill Collins, Donna Haraway, Sandra Harding ve Nancy Harstock. Hayal gücüne ilişkin düşüncelerimden bazılarında ilk ilhamı Bell Hooks'un Güney Afro-Amerikan toplumlarda beyazlara ilişkin folklora dair gözlemlerine borçluyum.

Bürokratik prosedürleri bu olgunun uzantısı olarak görmek güç değil. Bürokratik prosedürlerin kendilerinin sadece aptallık ve cahillik biçimleri olmadıkları, daha ziyade, varlıklarını mevcut yapısal şiddete borçlu, halihazırda aptallık ve cahilliğin damga vurduğu örgütleme kipleri oldukları söylenebilir. Doğrudur, bürokratik prosedür, insanın gerçek var oluşunun tüm inceliklerini göz ardı edip her şeyi önceden kurgulanmış mekanik veya istatistik formüllere indirgeme anlamına gelmesi bakımından sanki bir aptallık biçimiymiş gibi işlerlik gösterir. Mesele, ister biçim, ister kural, ister istatistik, ister anket olsun, bürokrasinin işi her zaman basite indirgemektir. Nihayetinde ortaya çıkan etki, içeri dalıp işin nerede sarpa sardığı konusunda ani ve keyfi bir karar veren patrondan çok da farklı değildir. Mesele, karmaşık, belirsiz durumları çok basit şablonlara vurma meselesidir. Aynı şey, temelde elinde silah tutan düşük düzeyli idarecilerden ibaret olan polis için de geçerlidir. Polis üzerine çalışan sosyologlar, polisin çok ufak bir kesiminin suçla mücadele meselesiyle ilgisi olduğunu çoktan kanıtladı. Polis, devletin şiddet tekelini temsile hazır ve nazır olan, mesela biri bürokratik bir tanıma meydan okuduğunda durumu basite indirgemek için müdahale edendir. Aynı zamanda, günümüzün sanayileşmiş demokratik ülkelerinde, özellikle de Amerika'da, halkın muhayyel özdeşleşmesinin neredeyse saplantı nesneleri haline gelmiştir. Öyle ki, halk, binlerce dizi ve filmde, dünyayı polis memurunun gözünden görmeye çağrılır. Mesailerini kırık selektör ya da açıkta içki içilmesi gibi meselelerle uğraşmaktan çok, suçla mücadeleye harcayan hayali polislerin bakış açısından söz ediyor olsak dahi...

### IIa: Aşkın hayal gücü-içkin hayal gücü karşıtlığı üzerine bir arasöz

Hayali bir polis memuruyla hayali bir özdeşlik kurmak elbette gerçek polisle hayali bir özdeşlik kurmakla aynı şey değil. Zaten Amerikalıların çoğu gerçek polisten köşe bucak kaçar. Her ne kadar giderek dijitalleşen bir dünyada bu ikisini birbirine karıştırmak işten değilse de bu kritik bir ayrım.

Burada hayal gücü ifadesinin tarihine bir göz atmak yararlı olabilir. Antik ve ortaçağ düşünüşünde, hayal gücü dediğimiz şey, gerçeklikle us arasındaki geçiş alanı olarak görülüyordu. Gerçek dünyadan edinilen algıların, rasyonel us onların önemini kavramazdan evvel hayal gücünü katetmesi, bu süreçte duyguyla yüklü hale gelmesi ve türlü türlü fanteziyle katışması gerekiyordu. Niyetler ve arzular ters yönlerde ilerliyordu. Hayali sözcüğü ancak Descartes'tan sonra tam olarak gerçek olmayan şey anlamına gelmeye başladı: hayali yaratıklar, hayali yerler (Orta Dünya, Narnia, uzak galaksilerdeki gezegenler, Prester John krallığı vb.), hayali arkadaşlar... Elbette bu tanıma göre, "hayal gücüne dayalı bir siyasal ontoloji" kendi içinde çelişkili bir ifade haline geliyor. Hayal gücü, gerçekliğin temelini oluşturamaz. Tanımı itibariyle düşünebildiğimiz, ancak gerçekliği olmayan şeydir.

Hayal gücüyle ilgili olarak, kaç kez okursanız okuyun aynı kalan hayali dünyalar yaratan roman veya diğer kurgu eserleri kendisine model olarak alıyor gibi görünen böyle bir düşünüşe, "aşkın düşünüş biçimi" adını vereceğim. Hayali yaratıklar (elfler, tek boynuzlu atlar ya da televizyondaki polisler) gerçek dünyadan etkilenmez. Etkilenemezler, çünkü yokturlar. Tersine, burada önerdiğim türden bir hayal gücü, kadim, içkin düşünüşe çok daha yakın duruyor. Asla statik ve köksüz değil, aksine, maddi dünya üzerinde gerçek etkiler sağlamaya çalışan eylem projeleriyle örülü ve bu haliyle her daim değişken ve dönüşken... Bu hal, bir bıçak ya da bir bilezik yaptığınızda da, bir dostun duygularını incitmemeye çalıştığınızda da aynı derecede geçerli.

Bu ayrımın ne kadar önemli olduğu, 1968'in iktidarı hayal gücüne vermek konusundaki sloganına dönerek anlaşılabilir. Eğer bunun aşkın hayal gücüne atıfla söylendiği varsayılırsa (örneğin, önceden şekillendirilmiş ütopik tasavvurlar gibi) iktidarı hayal gücüne vermek, hepimizin bildiği gibi, felaketle sonuçlanabilir. Tarihsel olarak bakıldığında bunun anlamı, çoğu zaman o hayalleri şiddet yoluyla dayatmak olmuştur. Öte yandan, devrim durumunda, iktidarı diğer, içkin türdeki hayal gücüne verme-*me*-nin de, aynı minvalde felaketle sonuçlanabileceğini söyleyebiliriz.

Şiddet ile hayal gücünün ilişkisi, yapısal eşitsizliklerin toplumu hayal gücüyle iş yapanlar ve yapmayanlar olarak ikiye ayırmasından ötürü çok daha karmaşıklaşıyor. Yapısal eşitsizlik bu ayrımı çok farklı biçimlerde yaratabiliyor. Kapitalizm burada son derece çarpıcı bir örnek. Ekonomipolitik, kapitalist toplumlarda çalışmayı iki alana ayrılmış kabul eder: paradigmanın hep fabrika olduğu ücretli emek ve büyük oranda kadına yüklenmiş olan ev içi emek (ev işi, çocuk bakımı gibi). Ücretli emek, temelde fiziksel nesneler yaratma ve sürdürme işi olarak görülür. Ev içi emek ise daha çok insan ve toplumsal ilişki yaratma ve sürdürme işi olarak görülebilir. Bu ayrım haliyle biraz karikatürize: Ne Engels'in Manchester'ı, ne Hugo'nun Paris'i; erkeklerin çoğunun fabrika işçisi, kadınların çoğunun ise sadece ev hanımı olarak çalıştığı bir toplum asla var olmadı. Yine de ilginç bir ayrışmaya işaret etmesi bakımından başlangıç noktası olarak yararlı. Sanayi alanında, hayal gücüne dayalı işleri (ürünlerin tasarımı, üretimin örgütlenmesi vb.) üstlenenler genelde en tepedekilerken,[11] toplumsal üretim alanında eşitsizlikler baş gösterdiğinde, hayal gücüne dayalı işlerde aslan payı (örneğin, hayatın devamlılığını sağlayan, adına "yorumlama emeği" dediğim şeyin büyük kısmı) en alttakilere düşer.

Elbette bu durum söz konusu iki faaliyetin en temelden farklı görülmesini kolaylaştırırken, örneğin yorumlama emeğini fark etmemizi ya da kadın işi olarak kabul ettiğimiz şeyleri emekten saymamızı güçleştiriyor. Kanımca, bunu emeğin başlıca biçimi olarak kabul etmek daha yararlı olurdu. Burada net bir ayrım gözetilecekse, insan denen canlıya yöneltilen özen, enerji ve emeğin esas kabul edilmesi gerekir. En çok önemsediğimiz şeyler; aşklarımız, tutkularımız, rekabetlerimiz, saplantılarımız, hep başka insanlara dairdir. Üstelik kapitalist olmayan toplumların çoğunda, maddi malların imalatı işinin, insanları şekillendirmeye yönelik daha geniş kapsamlı süreç içinde daha tali bir nokta olduğu sorgusuz sualsiz kabul görür. Bana sorsanız, kapitalizmin

11 Bunun genel bir hal mi yoksa kapitalizmin kendine özgü bir özelliği mi olduğundan emin değilim.

en yabancılaştırıcı yönünün, bizi bu halin tam tersi geçerliymiş ve toplumlar nesnelerin üretimini artırmak için varmış gibi davranmaya zorlamasıdır derim.

*Yirminci yüzyılda ölmek kimseyi gerçek bir hayat yaşamamak kadar*

## Kısım III: Yabancılaşma üzerine

*Yirminci yüzyılda gerçek bir hayat yaşamamak insanları ölmekten daha çok korkutuyor. Tüm bu ölü, makineleşmiş yeknesak eylemler hayatımızdan her allahın günü azar azar çalıyor, ta ki zihin ve beden bitap düşünceye, ölüm hayatın nihayete ermesi değil de, yokluğun nihai özümsenmesi oluncaya değin...*

Raoul Vaneigem, Revolution of Everyday Life

Ekonomipolitik jargonuyla çoğu zaman üretim ve tüketime indirgediğimiz yaratıcılık ve arzu, özünde hayal gücünün vasıtalarıdır. Eşitsizlik ve tahakküm yapıları, başka bir deyişle yapısal şiddet, çokluk hayal gücünün dengesini bozar. İşçilerin zihin köreltici, boğucu, mekanik işleri üstlenmek zorunda kaldığı, sadece ufak seçkin bir kesimin hayali emekle uğraşmasına olanak tanınan durumlar yaratılarak işçilerde kendi emeklerine yabancılaştıkları, mülkiyetlerinin bir başkasına ait olduğu hissiyatı yaratabilir. Dahası, hükümdarlar, siyasetçiler, meşhurlar veya sermayedarlar etraflarındaki her şeyden bihaber ortalıkta salınırken, zevceleri, köleleri, yürütücüleri ve kotarıcılarının bütün vakitlerini bu mühim adamları fantezilerinde var etmek yönündeki muhayyel emeğe harcadıkları toplumsal durumlara yol açabilir. Sanırım birçok eşitsizlik durumu her ikisinden öğeleri bir araya getiriyor.[12]

Yabancılaşma deyince, böyle dengesi kaymış hayal gücü yapıları içinde yaşamaya ilişkin öznel deneyimden söz ediyoruz.

12 Bugünlerde "maddi olmayan emek" kuramlarında olduğu gibi bunun yeni bir gelişme olduğunu söylemek moda oldu. Yukarıda da değindiğim gibi ben bunun her daim böyle olduğunu düşünüyorum. Marx'ın dönemi, bunun aksinin tahayyül dahi edilmesinin mümkün olması bakımından olağandışıydı.

Bana böyle bir bakış açısı, hiç değilse, akademik solun bile çoktan terk ettiği yabancılaşma kuramlarını devrimci çevrelerin neden hâlâ bu kadar cazip bulduğunu açıklamamıza yardımcı olur gibi geliyor. Dünyanın hemen her yerinde herhangi bir anarşist bilgi dükkânına girseniz, karşınıza çıkacak Fransız yazarlar, Cornelius Castoriadis gibi hayal gücü kuramcılarının yanı sıra, Guy Debord ve Raoul Vaneigem gibi büyük yabancılaşma kuramcıları olan sitüasyonistler olacaktır. Yıllardır, mesela Raoul Vaneigem'in Paris'te neredeyse kırk yıl önce yazdığı *Revolution of Everyday Life*[13] gibi bir kitabın Amerika'nın bunca varlıklı ergenini nasıl büyülediğini çok merak ettim. Sonunda bu etkinin Vaneigem'in kitabının, her ergenin orta sınıf varlığıyla karşılaştığında hissettiği öfke, bunaltı ve tiksinti duygularının kendi meşrebince en yüksek kuramsal ifadesi olmasından kaynaklandığına kani oldum. Temelinde anlam ya da namus yatmayan bölük pörçük bir yaşam; kurbanlarına bizatihi piyasa tarafından yok edilmiş bütünlük, haz ve birliktelik duygusunun ancak ufacık, sahte imgeleri olabilecek meta ve gösteriler satan düzenbaz bir piyasa sistemi; her ilişkiyi alışverişe döndüren, hayatı hayatta kalmaya, hazzı dünya hazlarından elini eteğini çekmeye, yaratıcılığı beyhude ve tekdüze iktidar birimlerine ya da ölü zamana kurban veren bir tutum... Bir bakıma bunların bugün de hâlâ geçerliğini koruduğu aşikâr.

Asıl soru, neden? Günümüzün toplumsal kuramı buna pek bir açıklama getirmiyor. 1968'in hemen ardından ortaya çıkan postyapısalcılık, büyük oranda böyle bir analizin reddinden doğdu. Bugün, toplumun bir biçimde doğal olduğu varsayılmazsa "doğadışı" olarak tanımlanamayacağı, insanın gerçek bir özü yoksa "insanlık-dışı" olarak tanımlanamayacağı, bütünleşik bir benlik sahibi olmak mümkün değilse benliğin "parçalanmış" olduğunun söylenemeyeceği vb. toplumsal kuramcılar arasında genel kabul görüyor. Bu savlar desteklenebilir olmadığından, yani toplum için doğal bir hal, insana ait gerçek bir öz, bütünleşik bir benlik olamayacağından, yabancılaşma kuramlarının temeli olamaz deniyor.

13 *Gençler İçin Hayat Bilgisi El Kitabı*, Ayrıntı Yayınları. (y.n.)

Sav olarak bakıldığında bunları çürütmek zor görünüyor.[14] Peki, öyleyse yaşantılarımızı nereye koyacağız?

Ama enine boyuna düşünülürse, bu savın göründüğü kadar güçlü olmadığı anlaşılır. Akademik kuramcılar ne diyor? Bütüncül bir öznenin, tam bir toplumun, doğal bir düzenin gerçek olmadığını, bütün bunların hayal gücümüzün ürünleri olduğunu söylüyorlar. Eyvallah. Peki, ama başka ne olabilirdi ki zaten? Ayrıca sorun bunun neresinde?[15] Eğer hayal gücü, içtimai ve maddi gerçekliklerimizi üretme sürecimizin yapıtaşlarından biriyse, bu sürecin bütünsellik imgelerinin üretimi üzerinden ilerlediğine inanmak çok makul.[16] Hayal gücü tam da böyle işler. İnsanın, sonsuzca çoğul şeyleri üretebilmek için kendini ve başkalarını birbirlerine bağlı özneler olarak hayal edebilmesi, bu mevcut kaotik, ucu açık toplumsal ilişkiler ağını üretebilmek için bütünleşik, sınırları belli bir "toplum" tahayyül edebilmesi vesaire gerekir. İnsanlar normalde hayatlarında eşitsizlik olmasını o kadar da yadırgamıyor. Bana öyle geliyor ki burada sorulması gereken soru şu: Eşitsizliğin ayırdına varılması, neden bazı zamanlarda ve yerlerde öfke ve yeisi, toplumsal hayatın boş, eğreti, hain bir şaka olduğu duygusunu tetikliyor? Bana kalırsa bu, yapısal şiddetin kaçınılmaz bir etkisi olarak hayal gücünün yolundan saptırılmasının, paramparça edilmesinin bir sonucudur.

---

14 Ancak bunun sonucunda "postmodern" yabancılaşma kuramı, yabancılaşmayı sadece bir biçimde tahakküm altına alınan ya da dışlananların, kendilerini tanımlama biçimleri toplum tarafından dayatılan tanımlarla çelişenlerin öznel deneyimi olarak görüyor. Bana göre bu, kavramın içini büyük oranda boşaltıyor. Yani sistemin asıl sorunu bazılarını dışlaması değil, kazananların bile gerçekte kazanmamasıdır. Nitekim sistem herhangi birine yabancılaşmadığı bir hayat sunmaktan acizdir.

15 Eleştirel-gerçekçi bir bakış açısından bakıldığında belki "gerçekliğin" tam da muhayyel kurgularımızla tümüyle kuşatılabilen şey olduğu iddia edilebilir. Ancak bu kuramcıların kastettiğinin bu olmadığı açık. Siyasal ontolojilerden söz ediyorsak, ki ben ediyorum, siyaset tam da böyle ayrımları yapmanın en güç olduğu sahadır. Her neyse, eğer insanın bir özü varsa, bunun bizatihi bir özümüz olduğunu tahayyül etme kapasitemiz olduğu da pekâlâ iddia edilebilir.

16 Bu savı, Toward an Anthropological Theory of Value başlıklı kitapta ortaya koymuştum.

1960'ların radikallerinin çoğu gibi sitüasyonistler de intikamlarını doğrudan eylem stratejisi aracılığıyla, yani Gösteri'nin mantığını alaşağı eden yaratıcı tahrip edimleri yoluyla "durum" (*situation*) yaratarak ve faillerin bir anlığına da olsa hayal güçlerini geri kazanmalarına olanak tanıyarak almak istiyorlardı. Aynı zamanda, bu yolun kaçınılmaz olarak büyük bir isyan anına, adıyla sanıyla Devrim'e çıkacağı hissiyatını taşıyorlardı. 1968 Mayıs'ında yaşananlar şunu gösterdi ki, eğer amaç devlet iktidarını ele geçirmek değilse, köktenci, katı bir kopuş söz konusu olamaz. Sitüasyonistlerle bugünkü ateşli okuyucuları arasındaki temel fark, bu dönüşümcü unsurun neredeyse tamamen ortadan kalkmış olması. Artık kimse bulutların yakın bir zamanda dağılacağına inanmıyor. Ama avuntu bulabileceğimiz bir konu var: Sonuç olarak, insan gerçek anlamda devrimci bir özgürlük deneyimine yaklaştıkça, onu deneyimlemeye hemen başlayabilir. Bugün sitüasyonist gelenek bünyesinde hareket eden belki de en heyecan verici genç anarşist propagandacılar olan CrimethInc'in aşağıdaki ifadelerini ele alalım:

> Özgürlüğümüzü bu gerçekliğin dokusunda gedikler açarak, yeni ve bizleri de dönüştürecek gerçeklikler imal etmeye başlayarak gerçekleştirmeliyiz. Kararlarınızı alışkanlığın, geleneğin, hukukun ya da önyargının ataletinin engellerine takılmadan almanın tek yolu, kendinizi her daim yeni durumlara sokmak. Ve bu durumları yaratmak size kalmış.
>
> Özgürlük yalnızca devrim anlarında söz konusudur. Ve bu anlar sandığınız kadar nadir değil. Değişim, devrimci değişim her yerde, her zaman cereyan ediyor ve bilinçli veya bilinçsiz herkes, bunda bir rol oynuyor.

Bu, doğrudan eylem mantığının latif bir ifadesi değilse nedir? Sanki zaten özgürmüşüz gibi davranmakta cüretkâr bir inat... Burada asıl soru, bunun devletlerin ve kapitalizmin olmadığı bir

dünyaya doğru birikerek çoğalacak bir harekete elverecek ana stratejiye nasıl katkıda bulunabileceği olacaktır elbette. İşte bundan kimse tam anlamıyla emin değil. Çoğunluk, sürecin sonsuz bir doğaçlama olabileceğini varsayıyor. Elbette isyan anları olacak. Büyük olasılıkla, çok sayıda olacak. Ancak muhtemelen bunlar, ana hatları bugün tam olarak kestirilemeyecek, çok daha karmaşık ve çokyönlü bir devrimci sürecin içinde tek bir unsurdan ibaret kalacak.

Geriye dönüp baktığımızda, tek bir ayaklanmanın ya da başarılı bir iç savaşın, en azından bir ulusun toprakları dahilinde, yapısal şiddet aygıtının tamamını etkisiz kılabileceği, o topraklarda sağ kanattan beslenen gerçeklerin silinip atılabileceği, böylece devrimci yaratıcılığın ortaya serbestçe dökülebilmesi için alanı açık bırakacağı varsayımı, anlaşılmaz derecede naif görünüyor. Ama hal böyleyken, asıl anlaşılmaz şey şu ki, insanlık tarihinin belli anlarında olan biten gözümüze tam da bu gibi görünmüştü. Bana öyle geliyor ki, devrime dair ortaya çıkmakta olan bu yeni tasavvuru anlayabilmek yönünde bir şansımız olacaksa, işe bu isyan anlarının niteliğini yeniden düşünerek başlamalıyız.

Böyle anların en çarpıcı yönlerinden biri, hiç yoktan patlak verir gibi görünmeleri, sonra da çoğu zaman aynı hızla dağılıp gitmeleridir. Mesela Paris Komünü'nden ya da İspanyol İç Savaşı'ndan iki ay önce hayli ılımlı bir sosyal demokratik rejimde oy vermiş olan aynı halk, nasıl olur da birden kendilerini oyların ufacık bir kısmını almış olan aynı aşırı radikaller için hayatlarını tehlikeye atmaya razı halde bulur? Veya 1968 Mayıs'ına dönersek, öğrenci/işçi ayaklanmasına destek verir ya da en azından son derece sıcak bakar gibi görünen aynı halk, neredeyse hemen ardından sandığa gidip sağ bir hükümet seçer? Devrimcilerin aslında halkı ya da halkın çıkarlarını temsil etmediği, halkın içindeki bazı unsurların olsa olsa akıldışı bir heyecana kapıldığı yönündeki yaygın tarihsel açıklama, haliyle tatminkâr olmaktan uzak. Bu açıklama en başta, halkın zaman içinde görece tutarlı görülebilecek görüş, çıkar ve ittifakları olan bir bütün olduğunu varsayıyor. Oysa halk dediğimiz şey, (anketlere katılmak, televiz-

yon izlemek, oy vermek, dilekçelere imza koymak, seçilmişlere mektuplar döşenmek veya halk oturumlarına katılmak gibi) belli eylem biçimlerine cevaz veren ve başkalarına zinhar vermeyen belli kurumlar aracılığıyla yaratılır ve üretilir. Bu eylem çerçeveleri, beraberinde belirli bir konuşma, düşünme, tartışma, akıl yürütme biçimleri getirir. Keyif verici maddeleri yaygın olarak kullanan aynı halk, her seferinde bu keyfin yasadışı kalması yönünde oy verebilir. Aynı vatandaş topluluğu, parlamenter sistem olarak, bilgisayar üzerinden halkoylamaları yoluyla işleyen bir sistem olarak ya da iç içe geçmiş halk meclislerinden oluşan bir sistem olarak örgütlenmişse, toplumlarını etkileyecek konularda birbirine taban tabana zıt kararlara imza atabilir. Aslına bakarsanız, doğrudan demokrasinin yeniden tesisine dayalı bütün bir anarşizm projesi, bunun böyle olduğu varsayımına dayanmaktadır.

Örnek vermek gerekirse, Amerika'da, bir bağlamda "halk" olarak tanımladığımız insanlara başka bir bağlamda "işgücü" adı verebileceğimizi düşünün. Elbette, başka faaliyet türlerinde yer aldıkları zaman "işgücü" haline gelmektedirler. "Halk" tanımı karşılamaz. En azından, "Amerika halkının büyük çoğunluğu hizmet sektöründe çalışıyor" gibi bir cümle asla bir gazetede veya dergide yer alamaz. Gazeteci bunu yazma girişiminde bulunsa bile, editörü kesin değiştirir. Halkın işe gitmek zorunda olduğu aşikâr olduğuna göre, bu çok tuhaf bir durumdur. İşte bu yüzden, solcuların sıklıkla eleştirdiği gibi, basın hep, örneğin, ulaşım grevinin yolculuk eden insanlar olarak halkın rahatını kaçıracağını söyleyecek, ama greve gidenlerin de halkın bir kesimi olduğu ya da ücretlerin artırılmasını sağlayabilirlerse bunun halkın yararına olacağı akıllarının ucundan geçmeyecektir. Ve halk tabii ki sokağa dökülmeyecektir. Onun rolü, kamuya açık gösterilerde seyirci, kamu hizmetlerinin tüketicisi olmaktır. Özel sektörün tedarik ettiği mal ve hizmetleri alırken veya kullanırken, aynı bireyler topluluğu başka bir şeye (tüketiciye) dönüşür. Tıpkı başka bağlamlarda "ulus," "seçmen" ya da "nüfus" olarak adlandırıldıkları gibi.

Tüm bu bütünlükler, belli olasılık evrenlerini tanımlayan kurumların ve kurumsal pratiklerin ürünüdür. Dolayısıyla insan parlamento seçimlerinde oy verirken kendini "gerçekçi" bir seçim yapmak zorunda hissedebilirken, bir isyan durumunda birden her şey mümkünmüş gibi görünebilir. Devrimci düşüncenin ekseriyeti son zamanlarda temel olarak şunu soruyor: Madem öyle, bu insan toplulukları böyle isyan anlarında neye dönüşür? Son birkaç yüzyıldır geleneksel yanıt şu oldu: "Halk" ve tüm modern rejimler, nihai olarak kendi meşruiyetlerini, halkın yeni bir anayasal düzen oluşturmak üzere genelde silahlı olarak ayaklandığı "kurucu iktidar" anlarına dayandırıyor. Aslına bakılırsa, isyan paradigması, modern devlet fikrinin derinlerinde yatıyor. Avrupalı bazı kuramcılar, zemin kaymasını görerek, bireylerden oluşan bir kitle değil, işbirliği ilişkileri ağı olarak tanımlanan, tanım itibariyle de yeni bir ulusal ya da bürokratik devlete temel oluşturamayacak bir bütünü ifade etmek üzere, "çokluk" diye yeni bir terim önerdiler. Bana göre, bu son derece ikircikli bir proje.

Benim geliştirmekte olduğum terminolojide, "halk," "işgücü," "tüketici", "nüfus" ifadelerinin ortak yönü, doğası gereği bürokratik ve dolayısıyla son derece yabancılaştırıcı kurumsallaşmış eylem çerçeveleri tarafından vücuda getirilmiş olmaları. Oy sandıkları, televizyon ekranları, ofis odacıkları, hastaneler, onları çevreleyen ritüeller; tüm bunların yabancılaşma makinesinin dişlileri olduğu söylenebilir. Bunlar, insanın hayal gücünü tarumar edecek araçlar. İsyan anlarıysa, bu bürokratik aygıtın bertaraf edildiği anlar... İsyan, olasılık evreninin sınırlarını birdenbire ortadan kaldırma etkisi gösteriyor. Bunun olması ancak, söz konusu aygıt normalde son derece kısıtlı sınırlar dayatıyorsa beklenebilir. (Rebecca Solnit'in muhteşem biçimde ifade ettiği üzere, insanların doğal afetler sırasında çok benzer bir deneyim yaşamasının nedeni de muhtemelen bu.) Devrim anlarının ardından toplumsal, sanatsal ve düşünsel yaratıcılığın patlamasının nedeni de bu olsa gerek. Olağan muhayyel özdeşleşme yapıları altüst olur, herkes dünyayı aşina olmadığı bakış açılarıyla görme deneyleri yapar. Normalde eşitsiz olan yaratıcılık yapıları sekteye uğrar, herkes etrafındaki her

şeyi yeniden yaratmaya ve yeniden tahayyül etmeye hem hak, hem de acil ihtiyaç duyar.[17]

İşte yeniden adlandırmanın ikirciği buradan geliyor. Bir taraftan, radikal taleplerde bulunmak iddiasında olanların bu talepleri kimin adına yaptıklarını anlamak istemeleri son derece anlaşılır. Öte taraftan, eğer benim burada ifade ettiklerim gerçeği yansıtıyorsa, önce devrimci bir "çokluğa" atıfta bulunup, sonra da o çokluğun altında yatan dinamik güçleri aramaya başlamak, tamı tamına, kutsadığı her şeyi nihayetinde yok etmesi kaçınılmaz olan o kurumsallaşma sürecinin ilk basamağı gibi görünüyor. Özneleri (kamu, halk, işgücü vb.) özünde eylemin çerçevesini oluşturan özgül kurumsal yapılar yaratır. Kurumsal yapıların işi budur. Devrimcilerin işiyse mevcut çerçeveleri yıkıp yeni olasılık ufuklarının önünü açmaktır. Bu edim ise toplumsal hayal gücünün radikal biçimde yeniden yapılandırılmasına olanak tanır. Bu da belki tanımı gereği kurumsallaştırılamayacak bir eylem biçimidir. İtalya'da Raffaele Laudani'den Arjantin'de *Colectivo Situaciones*'e bir dizi devrimci düşünürün "kurucu" değil, "aciz" iktidardan söz

17 Mesele bundan karmaşıksa bunun nedeni bireylerin başına gelen bir şeyin değil, toplumsal bir sürecin söz konusu olmasıdır. Paradoksal olarak, bizi birbirinden yalıtılmış bireyler olarak tanımlayan, o toplumsal kısıtların toplum tarafından büyük oranda ortadan kaldırılmasıdır. Ne de olsa Kierkegaard'dan Durkheim'a bir dizi yazar için, modern hayatın gerçeği olan yabancılaşma, kısıtlarla karşılaşma deneyimi değil, bunun tam aksidir. "Yabancılaşma", seçenekleri anlamlı kılacak daha geniş kapsamlı ahlaki yapıların olmadığı hallerde, neredeyse sonsuz bir seçenekler dizisiyle karşı karşıya bırakıldığımızda hissettiğimiz endişe ve yeistir. Ancak eylemcinin bakış açısından görüldüğünde söz konusu olan kurumsallaşmış çerçevelerin bir başka etkisidir sadece... Bilhassa, kendimizi ilkin tüketici olarak gördüğümüz hallerde yaşadığımız haldir. Piyasanın varlığı söz konusu olmadığında, özgürlüğü her şeyden yalıtılmış bir dizi seçim olarak kurgulamak olanaksız olacaktır. Özgürlük, ancak kişinin başkalarına karşı ne tür taahhütlerde bulunmak isteyeceğini seçme özgürlüğü ve elbette özgürce seçtiği kısıtlara tabi olma deneyimi anlamına gelecektir. Her halükârda, devrim anlarında devlet aygıtının kurumsal yapılarının halk meclislerine, emeğin denetimini sağlayan kurumsal yapıların kendi kendini idareye dönüştüğü gibi, tüketici piyasaları da yerini keyfe ve toplu şenliğe bırakır. Kendiliğinden kalkışmalar katılımcılarınca hemen her daim karnaval gibi deneyimlenir; ki bu denetimi kitle eylemlerini planlayanların çoğu zaman bilinçli olarak yinelemeye çalıştığını görüyoruz.

etmenin daha yeğ olabileceğini ifade etmeye başlamasının nedeni de herhalde budur.

### IVa: Tersine Devrim

Marx'ın devrime yaklaşımında tuhaf bir paradoks var. Genel anlamda, Marx maddi yaratıcılıktan söz ettiğinde, kastettiği üretimdir. Bu noktada, daha önce andığım gibi, insan olmanın belirleyici özelliğinin, bir şeyi önce tahayyül edip sonra vücuda getirmek olduğunda ısrarcıdır. Toplumsal yaratıcılıktan söz ettiğinde ise bu hemen her daim devrime atıfladır. Ancak bu noktada da, bir şeyi tahayyül edip sonra da vücuda getirmenin tam da yapmaktan kaçınmamız gereken şey olduğunda ısrarcıdır. Bu ütopyacılık olur ve Marx ütopyacılığa karşı olsa olsa küçümseyici bir tutum takınır.

Bence varılabilecek en yüce gönüllü yargı, Marx'ın insanların ve toplumsal ilişkilerin üretiminin farklı ilkelere dayandığını iyi kötü anlaması, ancak bu ilkelerin ne olduğuna dair herhangi bir kuramının olmadığının da bilincinde olmasıdır. Bu gibi meseleler konusunda sistematik bir düşünce, muhtemelen şimdiye dek dilediğim gibi beslendiğim feminist kuramın ortaya çıkışıyla mümkün olabilmiştir. Feminist kuramın hemencecik erkek kuramcıların çalışmalarını hiç etkileyemeyeceği kendi alt alanına sürgün edilmesinin, yapısal şiddetin hayal gücü üzerindeki etkisinin manidar bir yansıması olduğunu da ekleyelim.

Son yıllarda yeni bir devrimci paradigmanın geliştirilmesindeki fiili emeğin çoğunun feminizme ait olması ya da en azından dönüşümlerindeki motor gücün feminist kaygılar olması rastlantıymış gibi gelmiyor. Amerika'da anarşistlerin oydaşma ve doğrudan demokrasi süreçlerinin diğer biçimlerine karşı geliştirmiş olduğu saplantının kökenleri feminist hareket içindeki örgütlenme tartışmalarına dayanıyor. 1960'ların sonlarında, 1970'lerin başlarında ortaya çıkmaya başlayan ufak, samimi, çoğu anarşistlerden esinlenen kolektifler, hızla büyümeye başlayınca krize sürüklendiler. Çoğu, karar alma sürecinde oydaşma arayışını terk etmek yerine, aynı ilkeler üzerinden daha biçimsel versiyonlar

geliştirmeye çalışmaya girişti. Bu da, o güne dek oydaşmayla karar alma eğilimlerini temel bir dinsel uygulama olarak gören bazı radikal Quakerlarda eğitim kolektifleri yaratma fikrini doğurdu. 1970'lerde nükleer endüstrisine karşı doğrudan eylem kampanyaları başgöstermezden evvel, ortak çıkar grupları, sözcü kurullar, oydaşma ve kolaylaştırıcılık bugünkü haline benzer bir hal almaya başlamıştı bile. Bunun sonucu olarak, yeni oydaşma biçimlerinin pıtrak gibi çoğalması, uzun yıllardır devrimci pratiğe sağlanan en önemli katkıyı oluşturuyor. Bu büyük oranda, pratik örgütlenmeyle ilişkili feministlerin eseri - büyük bir ihtimal feministlerin çoğunluğunun anarşist gelenekle uzaktan da olsa en azından bağları vardı ya da en azından anaakım feminizm, doğrudan eylem siyasetinden uzaklaştıkça bu tür süreçleri anarşizm üstlendi. Durumu daha da ironik kılan, tabanda örgütlenmeyle bağlantılı olmayan ya da anarşist karar alma mekanizmalarında yer almayan, ancak ilkesel olarak anarşizmi cazip bulan erkek kuramcıların, çoğu zaman sempati belirten ifadelerine, bu uygulanamaz, uçuk, gerçekçilikten uzak saçmalıkla hemfikir olmadıklarını eklemek zorunda hissetmeleri.

Kitlesel eylemler -yaygın tabirle direniş festivallerine-, özgürleşme deneyimini, hayal gücünün yeniden gündeme gelerek baş döndürmesini ya da başarılı bir kendiliğinden isyan deneyiminde en güçlü olan her bir şeyi kurumsallaştırmasıyla - pragmatik deneyler olarak değerlendirilebilir. Belki de kurumsallaştırma değil de, talep olduğunda bunları ortaya çıkarmaktır söz konusu olan. Bu sürece dahil olanlar, sanki her şey tersinden oluyormuş gibi hissederler. Devrimci bir isyan sokak çatışmalarıyla başlar ve başarılı olursa halkın coşkusuyla ve kutlamalarıyla devam eder. Bunun ardından yeni kurumların, kurulların, karar alma süreçlerinin yaratılması ve nihayet günlük hayatın yeniden biçimlendirilmesi gibi aklı başında işler gelir. En azından işin ideali budur ve her ne kadar bu tür kendiliğinden yaratılar her zaman yeni ve şiddet barındıran bir tür bürokraside yitip gidiyor gibi görünse de, insanlık tarihinde buna benzer bir şeyin yaşanmaya yüz tuttuğu anlar elbette ki olmuştur. Ancak, daha önce de ifade ettiğim gibi,

bu biraz da kaçınılmazdır. Nitekim bürokrasi her ne kadar iktidar durumlarının ve yapısal körlüğün ilk elden örgütleyicisi olarak iş görse de yaratıcısı değildir. Temelde, sadece bunları yönetmek için evrimleşir.

Doğrudan eylemin ters yönde ilerlemesinin nedenlerinden biri budur. Muhtemelen katılımcıların çoğu, özünde gündelik hayatın yeniden biçimlendirilmesi olan altkültürlerden gelmektedir. Öyle olmasa bile, eylemler yeni kolektif karar alma biçimlerinin (kurullar, meclisler, "sürece" ilişkin bitmek tükenmek bilmez bir özen) yaratılmasıyla başlar ve sokak eylemleri ve halk şenlikleri planlamak için bu biçimlerden yararlanır. Bu, genelde devletin silahlı temsilcileriyle çarpıcı bir yüzleşmeyle sonuçlanır. Örgütçülerin çoğu olayların halk ayaklanmasına dönüşmesini görmekten büyük memnuniyet duysa da, ki bazen bu gibi şeyler olur, çoğu insan bunların gerçeklikte kalıcı bir kırılmaya işaret etmesini beklemez. Bunlar daha çok yaralı bir kaplumbağanın adımlarıyla yürüyen alternatif kurumlar yaratma mücadelesine hizmet eden, yıldırım hızında çakıp sönen tanıtımlar ya da daha lezzetli bir deyişle, böyle bir geleceğin öntadım sofraları, ütopik ilhamların tecrübe alanları olarak iş görüyor.

Bana öyle geliyor ki, feminizmin en önemli katkılarından biri, her birimize, "durumların" kendi kendilerine ortaya çıkmadığını mütemadiyen anımsatmasıdır. Bu süreç genelde büyük emek sonucu ortaya çıkar. İnsanlık tarihinin büyük kısmında, siyaset olarak kabul ettiğimiz şey, özünde teatral sahnelerde sergilenen dramatik performanslar dizisinden ibarettir. Feminizmin siyasal düşünceye en büyük armağanlarından biri, bu sahneyi kişilerin inşa ettiğini, hazırladığını ya da temizleyerek yer açtıklarını, dahası, bunları mümkün kılan görünmez yapıların kişilerce idame ettildiğini, bu kişilerin büyük çoğunluğunu da kadınların oluşturduğunu bize bıkmadan usanmadan anımsatması olmuştur. Siyasetin normal minvali tabii ki bu insanları görünmez kılmak üzerinedir. Hatta kadınların emeğinin başlıca işlevlerinden biri, *bizzat kendisini* görünmez kılmaktır. Doğrudan eylem çevrelerindeki siyasal idealin farkları silmek olduğu ya da eylemin ancak üretim süreci

de durumların kendisi kadar özgürleştirici olduğunda gerçekten devrim niteliğinde kabul edilebileceği söylenebilir. Bu, hayal gücünü yeniden gündeme getirme, gerçek anlamda düzene aykırı deneyimler yaratma deneyidir diyebiliriz.

## Sonuç

Elbette bütün bunları gerçekleştirme girişiminin söz konusu edildiği bağlam, devlet iktidarının (en azından dünyanın birçok bölgesinde) geçici de olsa rafa kalkmak bir yana dursun, gündelik mevcudiyetin her veçhesine öylesine sirmiş bir bağlam ki, senetleri nakde çevirme ya da motorlu araçları olup bunları kullanabilme olanağı tanınan toplulukların iç örgütsel yapısına silahlı temsilcileri aracılığıyla müdahale edip ayar verebiliyor. İçinde bulunduğumuz neoliberal çağın en çarpıcı özelliklerinden biri bu: Bürokrasi artık öylesine her şeyi kapsar hale geldi ki, artık varlığının farkına bile varamıyoruz. Nitekim bu çağ, insanlık tarihinin işe yarar ilk küresel idari sisteminin yaratılmasına tanık oldu. Öte yandan, sonsuz bir düzenleme, baskılama, cinsiyetçilik, ırkçılık ve sınıf hükümranlığı bağlamında iş görmeye çalışmanın getirdiği baskılar doğrudan eylem siyasetine girenlerin çoğunun ruh durumunun bir yükselip bir çökmesi, bir an her şey mümkünmüş gibi, bir an hiçbir şeyin oluru yokmuş gibi gitgeller yaşaması anlamına geliyor. Dünyanın başka yerlerinde özerkliği elde etmek çok daha kolay, ancak bunun da yalıtılma ya da neredeyse hiçbir kaynak olmaksızın var olmaya çalışma gibi bir bedeli var. Olasılık alanları arasında nasıl birlikler yaratabileceğimiz temel bir mesele.

Ancak bunlar. bu yazının kapsamını çok aşan stratejik sorunlar. Benim buradaki amacım çok daha mütevazı. Bana kalırsa, devrim teorisi, birçok bakımdan devrim pratiğinden çok daha yavaş ilerledi. Bu yazıyı kaleme almaktaki amacım, doğrudan eylem deneyiminden yola çıkıp geriye giderek yeni kuramsal araçların oluşturulup oluşturulamayacağını sınamaktı. Cevapların nihai cevaplar olması gerekmiyor. Yararlı bile olmayabilirler. Ancak belki de, yeniden hayal etmek gibi daha geniş bir projeye katkıları olabilir.

# Özgeciler Ordusu

*Eğer eğitimden yararlanmayı bilirseniz, çok çalışır, ödevlerinizi yapar ve akıllı olmak için çaba gösterirseniz, hayatta bir yere varırsınız. Yoksa Irak'ta sıkışıp kalırsınız.*

*John Kerry (Massachusetts Demokrat Parti Senatörü)*

*Kerry'nin Irak'ta askerlik yapan binlerce Amerikalıya özür borcu var. Onlar, ülkelerinin çağrısına eğitimlerindeki bir eksiklikten ötürü değil, vatansever oldukları için cevap verdiler.*

*John McCain (Arizona Cumhuriyetçi Parti Senatörü)*

2006 Kongre seçimlerinin arifesinde Senatör John Kerry'nin George Bush'u hedef aldığı belli ama yavan esprisi sayesinde Cumhuriyetçiler için bir an bir umut ışığı yanar gibi oldu. Cumhuriyetçiler bu espriyi alıp Kerry'nin sadece okuldan kapı dışarı edilenlerin asker olduğuna inandığına delil gösterdiler. Pek samimiyetsiz bir adımdı. Çoğu insan, Kerry'nin asıl meramının başkanın çok da zeki olmadığını ima etmek olduğunun pekâlâ farkındaydi. Ama sağ hır çıkaracak yer arıyordu. *National Review*'da-

ki blogculardan biri, "Kerry gibi 'kaytarıcı aristokratların' sorunu," diyordu, "Irak'taki askerlerin, göreve sadakatlerinden ötürü değil (çünkü bunu yadsımaları lazım gelir), toplumsal ve ekonomik fırsatlarının olmayışından nemalanan sistem yüzünden orada oldukları yönündeki varsayımlarıdır. 2004'te yaptığımız gibi, seçim gününe dek bunu acımadan kafalarına kakmalıyız, çünkü tam da bu yüzden kaybetmeyi hak ediyorlar."

Ancak sonradan anlaşıldı ki, bu çok da büyük bir fark yaratmadı, çünkü Amerikalıların çoğu, söz konusu görevin ne olduğundan emin olup olmamaları bir yana, o göreve kendilerinin de o kadar sadık olmadığına kani oldular. Ancak bence asıl sormamız gereken soru: Kongre'deki Demokratların nihayet siyaset cangılına geri dönebilmeleri için niçin bir askeri felaket (ve Kerry'nin temsil ettiği kuzeydoğulu seçkin türüyle özdeşleştirilmekten kaçınma stratejisi) gerekiyordu? Hatta, Cumhuriyetçilerin bu sloganı neden bu kadar etkili oldu?

Bana öyle geliyor ki, buna bir cevap bulabilmek için Amerika toplumunun temel özelliklerine, bugünlerde çoğu yorumcunun inmek istemeyeceği kadar derinlemesine inmek gerekiyor. Bu tür meseleleri alışılmış ikilemlere indirgemeye alışmışız: yurttaşlığa karşı fırsat, değerlere karşı iş ve eğitim gibi ekmek-katık meseleleri. Ancak bana öyle geliyor ki, meseleleri bu çerçeveye sıkıştırmak hep sağın ekmeğine yağ sürüyor. Elbette birçok insan orduya belli fırsatlardan yoksun olduğu için katılıyor. Ama sormamız gereken asıl soru şu: Ne yapma fırsatlarından yoksunlar?

Ben antropoloğum. Buradaki ifadeler, söz konusu meseleye antropolojik bir bakış açısı şeklinde değerlendirilebilir. Bu bana ilk kez bir iki yıl önce, ABD'nin başka ülkelerdeki askeri üslerini inceleyen bir meslektaşımın, Brown Üniversitesi'nden Catherine Lutz'un bir konuşmasını izlerken malum oldu. Bu üslerin çoğu, askerlerin üsten dışarı çıkıp bölgedeki okullarda sınıfların tadilatıyla uğraşmaları ya da çevre halkına ücretsiz diş bakımı yapmaları gibi toplumsal yardım programları düzenler. Bu programlar yöre halkıyla ilişkileri iyileştirmek için yürürlüğe konmuştur, ancak bu işlevini yerine getirmekte şaşırtıcı ölçüde kifayetsiz kalmıştır. O

halde ordu bunlardan neden vazgeçmiyor? Yanıt, bu programların askerler üzerinde inanılmaz boyutta psikolojik etkisinin olması. Öyle ki, birçoğu adı geçen programlardan söz ederken kendinden geçiyor: "İşte ben orduya bu yüzden katıldım," "Askerlik işte bu demek, sırf yurdunu savunmak değil, aynı zamanda insanlara yardımcı olmak" gibi... Lutz, bu programların finansmanının sürmesinin asıl nedenini olarak, programlara katılan askerlerin tekrar orduda görev yapmak için başvurma olasılığının daha yüksek olmasını gösteriyor. Burada askeriyenin kendi istatistikleri yol gösterici olamıyor. Anketlerde tekrar görev yapmak için başvurma nedenleri arasında "insanlara yardımcı olmak" yer almıyor. İlginçtir, sayılan gerekçeler arasında en yüce gönüllü olan (vatanseverlik), en çok işaretlenen seçenek.

Amerikalılar elbette kendilerini sukutu hayale uğramış özgecilerden oluşan bir ulus olarak görmüyor. Aksine, olağan düşünce alışkanlıklarımız bal gibi kuşkuculuğa meylediyor. Dünya dev bir piyasa, herkes üç kuruşun peşinde koşuyor, bir şeyin neden olduğunu anlamak istiyorsan, önce bundan kimin çıkar sağlayacağını soracaksın. Kahvehane muhabbeti gibi görünen bu tutum, sosyal bilimlerin sırça köşklerinde de yankılanıyor. Amerika'nın dünyaya bu bakımdan en büyük katkısı, bütün insan davranışlarının ekonomik hesap meseleleri olarak anlaşılabileceği, yani rasyonel aktörlerin her tür durumda en az maliyetle en çok kazanç elde etmeye çalışacağı ilkesinden hareket eden rasyonel seçim kuramlarını geliştirmesi oldu. Sonuç olarak, özgeci davranışın varlığı çoğu alanda bir muamma gibi görülüyor; iktisatçılardan evrim kuramcılarına kadar herkes bu muammayı çözme, yani arıların neden kovan için kendilerini feda ettikleri ya da insanların neden kendinden sonra geçeceklere kapıyı tuttuğu, hiç tanımadığı insanlara sordukları yolu doğru tarif ettiği bilmecesini açıklığa kavuşturma girişimleri sayesinde ünlü oluyor. Aynı zamanda, askeri üs örneği, dünyaya bir iyiliklerinin dokunması yönündeki ket vurulmuş arzularının Amerikalıların, bilhassa da hali vakti yerinde olmayanların ruhlarında fırtınalar yarattığı olasılığını akla getiriyor.

Bunun böyle olduğunu gösterir kanıtları derleyip toparlamak güç olmasa gerek. Sadaka ya da hayırseverlik alanındaki araştırmalar yoksulların hep daha eli açık olduğunu gösteriyor. Kişinin geliri azaldıkça, gelirinin daha büyük bir oranını yabancılara veriyor. İşe bakın ki orta sınıflarla zenginlerin karşılaştırmasında da aynı resim ortaya çıkıyor. 2003 yılında vergi iadelerine dair yapılan bir çalışma, en zengin ailelerin de malvarlıklarından ortalama bir orta sınıf ailenin verdiği kadarını vermesi halinde, söz konusu yıl yapılan toplam bağışların 25 milyon dolar oranında artacağını ortaya koydu. Üstelik de zenginlerin daha çok vakti ve fırsatı olmasına karşın. Dahası, hayırseverlik, tablonun ufacık bir kısmı. Sıradan bir Amerikalı ücretli çalışanın gelirini nasıl harcadığını kalemlere ayırsak, büyük olasılıkla büyük çoğunluğunu hibe ettiğini görürüz. Sıradan bir aile reisi erkeği ele alalım. Gelirinin yaklaşık üçte biri vergi ve hayırseverlik aracılığıyla yabancılara dağıtılacak, üçte birini öyle ya da böyle çocuklarına verecek, kalanın da muhtemelen en büyük kısmını armağanlar vermek, gezmek, misafir ağırlamak, bir yere eli boş gitmemek adına başkalarına verecek ya da başkalarıyla paylaşacaktır. Bu son kısmın her şeyden öte hazzın kendi doğasının bir yansıması olduğu yönünde bir itiraz dillendirilebilir. Kim pahalı bir restoranda enfes bir yemeği tek başına yemek ister ki? Ama bu tek başına meseleyi açıklamıyor. Kendimizi şımartma yöntemlerimize bile çoğunlukla armağan mantığı hükmediyor. Aynı biçimde, çocuklarını pek özel bir anaokuluna göndermek için ufak bir serveti bastırıvermenin de özgecilikten çok statü meselesi olduğu itirazı da gelebilir. Belki öyledir. Ancak insanların hayatları boyunca olup bitene bakarsanız, bu türden davranışların da aynı psikolojik ihtiyacı karşıladığı ortaya çıkar. Tarih boyunca kaç idealist genç çoluğa çocuğa karıştığı anda bencillik ve açgözlülük üzerine kurulu bu dünyayla barışmaya muvaffak olmuştur? Eğer insanın temel güdüsünün özgecilik olduğunu varsayarsak, şu son derece mantıklı olacaktır: Kendilerini bütün dünyaya iyilik yapma arzusunu bir kenara bırakmaya ikna etmelerinin tek yolu, bunun yerine çocuklarına iyilik yapmak gibi daha da güçlü bir arzuyu koyabilmeleridir.

Bütün bunlar bana, Amerikan toplumunun genelde varsaydığımızdan tamamen farklı bir biçimde işlediğini düşündürüyor. Bir anlığına, bugünkü haliyle Amerika Birleşik Devletleri'nin maharetli bir toplum mühendisinin yaratısı olduğunu düşünelim. Peki bu mühendis, insan doğasına dair hangi ilkelerden yola çıktı? Rasyonel seçim kuramından yola çıkmadığı aşikâr. Çünkü adı geçen toplum mühendisi, insan denen yaratığı emek ve piyasa dünyasına girmeye (ama beyninizi karıncalandıran bir emekten ve kıran kırana bir rekabetten bahsediyoruz), olsa olsa burnuna çocuklarına böylece para saçabileceği, dostlarına böylece birer içki ısmarlayabileceği ve hele ki lotoyu tuttururursa, hayatının geri kalanını müzelere bağışta bulunarak ve Afrika'daki yoksul ülkelere AIDS ilacı göndererek geçirebileceği olasılıklarını dayayarak ikna edebileceğini düşünüyordur. Kuramcılarımız gece gündüz *–mış gibi*'lerin ötesine geçip görünürde özgeci her edimin gerçekte şu ya da bu benmerkezci stratejiyi gizleme girişimi olduğunu kanıtlamaya çalışadursun, Amerikan toplumu aslında özgeci davranma hakkına erişim mücadelesi olarak düşünüldüğünde daha iyi anlaşılabilir. Özgecilik ya da en azından yüce gönüllü bir edimde bulunma hakkı, strateji değil, ödüldür. Bence bu en azından, son yıllarda sağın popülist hissiyata oynamak konusunda soldan çok daha başarılı olmasının nedenini anlamamızı sağlıyor. Özünde bunu, liberalleri, sıradan Amerikalıların dünyada hayırlı bir iş yapmalarını engellemekle suçlayarak yapıyorlar. Bundan ne kastettiğimi bir dizi önermeyle açıklamaya çalışayım:

**ÖNERME 1:**
**Bencillik de, özgecilik de doğal güdüler değildir, birbirleriyle ilişki halinde ortaya çıkarlar. Piyasanın olmadığı bir halde ikisini de tahayyül etmek olanaksızdır.**

Öncelikle bencilliğin ya da özgeciliğin insan doğasına içkin olduğuna inanmadığımı ifade edeyim. İnsanın güdüleri çoğu zaman bu kadar basit değildir. Bencillik ya da özgecilik, bizim insan doğasına dair düşüncelerimizden ibarettir. Tarihsel olarak

bakıldığında, biri diğerine cevaben ortaya çıkar. Örneğin, antik çağda, dünya dinlerinin (Budizm, Hristiyanlık ve İslam) ortaya çıkışı paranın ve piyasaların ortaya çıkışıyla tamı tamına aynı zaman ve bölgelere denk gelir. Biri bir çizgi çekip, "Burada tek düşünebileceğiniz şey, kendi hesabınıza maddi varlık elde etmek olabilir," dese, aradan çok geçmeden başka birinin başka bir çizgi çekip, "Demek öyle. Ama şimdi, insanın kendisinin ve maddi varlığının özünde önemsiz olduğu üzerine kafa yoracağız," demesi bizi şaşırtmayacaktır. Günümüzün hayırseverlik algısına ilk evrilenler de işte bu kurumlar olmuştur.

Bugün bile, piyasa ya da dinin sınırları dışında hareket ederken, edimlerimizin büyük çoğunluğunun, sınır tanımaz bir açgözlülükten ya da benmerkezcilikten tamamen azade bir cömertlikten güdümlendiği söylenemez. Yabancılarla değil de, eşle dostla ya da düşmanla muhatapsak, haset, dayanışma, kibir, keder, sadakat, duygusal saplantı, hınç, garez, utanç, keyif, ortak bir haz beklentisi, bir rakibe galebe çalma isteği gibi çok daha karmaşık bir dizi güdü işin içine girecektir. Hayatımızın büyük heyecanlarına yön veren, Tolstoy ve Dostoyevski gibi büyük romancıların ölümsüz kıldığı, ancak nedense toplum kuramcılarının genelde görmezden geldiği güdüler bunlar. Yeni Gine ya da Amazonya gibi paranın ve piyasanın var olmadığı yerlere gitsek yine bunun gibi karmaşık bir güdüler ağıyla karşılaşacağız. Çoğunluğun küçük topluluklar halinde yaşadığı, tanıdıkları hemen herkesin ya dost, ya akraba ya da düşman olduğu toplumlarda konuşulan dillerde kimi zaman "çıkarcılık" ya da "özgecilik" gibi kavramlara karşılık gelecek sözcükler yer almazken, haset, dayanışma, kibir gibi duygulara dair bir dolu ince ayrım barındıran bir sözcük dağarcığı yer alabilmektedir. Birbirleriyle olan ekonomik ilişkileri de çok daha incelikli ilkelere dayanmaktadır. Antropologlar egzotik gibi görülen bu "armağan ekonomilerinin" dinamiklerini kavrayabilmek için devasa bir yazın oluşturmuştur. Ancak mühim adamların en yakın akrabalarıyla beraber alavere dalavere içine girerek cebe indirdiği mal varlıklarını sonra en büyük düşmanlarına (sırf onları herkesin önünde aşağılamak için) armağan edivermesi bizlere tuhaf görünüyorsa,

bu şundan kaynaklanıyor: Kişisel ilişkilere dayalı olmayan piyasa ekonomisinde hareket etmeye o denli alışmışız ki, insanlara, onlar hakkındaki duygularımıza göre davranacağımız bir ekonomik sistemimiz olsa ne yapacağımız aklımıza bile gelmiyor.

Böyle yaşam tarzlarını yok etme işi artık büyük oranda misyonerlerin eline, yani bizatihi bir zamanlar piyasaya tepki olarak ortaya çıkmış dünya dinlerine bırakılmış halde. Misyonerler elbette günahkâr ruhları selamete kavuşturmak için yola çıkmış insanlar, ancak bu rollerinin insanlara Tanrı'yı kabullenip daha özgeci olmayı öğretmekle sınırlı olduğu anlamına gelmiyor. Hemen her daim, insanları aynı anda hem daha bencil hem daha özgeci olmaya ikna etme durumuna düşüyorlar. Bir yandan, "yerlilere" olması gerektiği gibi bir çalışma disiplini öğretmeye girişip maddi varlıklarını büyütmek için ürünlerini piyasada alıp satmaları için çalışıyorlar. Diğer yandan, aynı "yerlilere" maddiyatın aslında önemli olmadığını anlatıp kendini başkalarına vakfetmek gibi ulvi meselelerin değerini vazediyorlar.

**ÖNERME II:**

**Sağ, bu ayrımı her daim büyütmeye çalışmış ve böylece hem bencilliğin, hem özgeciliğin piri olma iddiasına girişmiştir. Sol ise, bu ayrımı ortadan kaldırmaya çabalamıştır.**

Dünyadaki en piyasa merkezli sanayileşmiş toplum olan Amerika Birleşik Devletleri'nin aynı zamanda en dindar toplum olmasını bu önerme açıklamaz mı? Veya daha çarpıcı bir örnek olarak, Tolstoy'a ve Dostoyevski'ye hayat vermiş bir toplum, yirminci yüzyılın neredeyse tamamı boyunca neden hem piyasayı hem de dini tamamen ortadan kaldırmaya çalışmıştır?

Siyasetin sol kanadı ya kâr güdüsünden hareket etmeyen ekonomik sistemler oluşturarak ya da kişisel hayırseverliğin yerine şu veya bu toplumsal desteği koyarak bu ayrımı ortadan kaldırmaya çalışırken, sağ kanadı bu ayrımdan hep nemalanmıştır. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'nde, Cumhuriyetçi Parti'ye biri liberteryenler, biri Hıristiyan sağ olmak üzere iki ideolojik

kanat egemendir. Bir uçtaki Cumhuriyetçiler köktenci serbest piyasacıdır ve (her ne kadar söz konusu özgürlükleri daha çok tüketici tercihi olarak görseler de) bireysel özgürlük savunucusudur. Diğer uçtakiler ise kelimenin tam anlamıyla köktenci olmaya daha yakındır. Bireysel özgürlüklerin geneline kuşkuyla, İncil'in hikmetine, "aile değerlerine" ve hayırseverliğe hevesle yaklaşırlar. İlk bakışta böyle bir ittifakın varlığını sürdürebilmesi bile mucizevi görünebilir (elbette, başta kürtaj olmak üzere süregelen gerilimler de söz konusudur). Ancak yine de sağ kanat koalisyonlar hemen her daim buna benzer bir biçimde tezahür eder. Muhafazakâr yaklaşımın piyasanın itlerini salıverip geleneksel hakikatleri çığırından çıkarmak, sonra da bu güvencesizliğin yarattığı çalkantıda kendilerini düzenin ve hiyerarşinin son kalesi olarak, zincirlerinden bizzat kendilerinin salıverdiği barbarlara karşı din kurumunun ve ataların yılmaz savunucusu olarak sunmak olduğu söylenebilir elbette. Düzmecenin önde gideni denebilir bu numara için, ama son derece etkilidir. Üstelik toplumsal değerler sağın tekelindeymiş gibi bir görüntü çizmesi gibi bir etkisi de vardır. Denebilir ki, böylece sağ siyaset, söz konusu ayrımın her iki yanındaki her iki konumu, yani hem aşırı bencillik, hem aşırı özgecilik duruşlarını elinde tutmayı başarır.

Bir an durup "değer" sözcüğünü düşünelim. İktisatçılar değer dediklerinde aslında paradan ya da daha net bir ifadeyle, para her neyi ölçüyorsa, iktisadi aktörler her neyin peşindeyse ondan söz ediyor. Geçimimizi sağlamak için çalışırken, bir şeyler alıp satarken parayla ödüllendiririliriz. Ancak çalışmadığımız ya da alım satımla uğraşmadığımız zamanlarda, para elde etmenin dışında herhangi bir şeyle güdülendiğimiz zamanlarda, kendimizi birdenbire "değerlerin" sahasında buluruz. Elbette bu değerler arasında en çok atıf yapılan "aile değerleri"dir (çoğu sanayi toplumunda ücretsiz emeğin çok büyük kısmının çocuk yetiştirme ve ev işleri olarak tezahür ettiği düşünüldüğünde bunda şaşırtıcı bir taraf yok). Ancak dini değerlerden, siyasi değerlerden, varlığını sanattan ya da yurtseverlikten alan değerlerden de söz ederiz. Öyle ki belki tuttuğumuz takımla olan gönül bağımızı bile sayabiliriz. Bunların

tümü, piyasanın bozamadığı ya da bozmaması gereken bağlılıklar olarak görülür. Aynı zamanda da, tamamen kendine özgüdür. Para her şeyi kıyaslanabilir kılarken, güzellik, bağlılık, dürüstlük gibi "değerler" tanım itibariyle kıyaslanamaz. Sanat aşkına dürüstlükten ne kadar feragat edilebileceği ya da ailenize karşı sorumluluklarınızla Tanrı'ya karşı sorumluluklarınızın nasıl dengelenebileceğini hesap etmemizi mümkün kılacak matematiksel bir formül söz konusu değildir. (Elbette insanlar her daim bu tür tavizler verir. Ancak bunları hesaba dökmek mümkün değildir.) Şöyle diyebiliriz: Değer kişinin önemli bulduğu şey işe, para bu önemin akışkan bir hal almasına, bu önemin büyüklüklerini birbiriyle karşılaştırmamıza, bir önemden geçip diğer önemi seçmemize olanak tanır. Neticede, çok büyük miktarda parayı bir araya getirmeyi başarmış bir kişinin muhtemelen ilk işi, ister Monet'nin nilüferleri, ister ödüllü bir yarış atı, ister üniversitede bağış yapılacak bir kürsü olsun, bu parayı eşsiz bir şeye dönüştürmek olacaktır.

Herhangi bir piyasa ekonomisinde mevzubahis olan, bu değiş tokuşu yapabilme, değeri değerlere dönüştürebilme yetisidir. Hepimiz kendimizi kendimizden daha büyük bir şeye adayabileceğimiz bir konuma yerleştirmeye çalışıyoruz. Liberallerin Amerika'da başarılı olabildikleri haller, bu olasılığı cisimleştirebildikleri haller. Mesela Kennedy ailesinin Demokrat Parti'nin alameti farikası olmasının nedeni, yola yoksul İrlanda göçmenleri olarak çıkıp devasa bir varsıllığa ulaşmalarının yanı sıra, nihayetinde tüm o varlığı asalete dönüştürmeyi başarmış bir aile olarak görülmeleridir.

**ÖNERME III:**

**Amerikan solunun asıl sorunu, belli bir yol yordamla bencillik ve özgecilik, değer ve değerler arasındaki ayrımı silmeye çalışmakla beraber, bu ayrımın daha çok kendi çocukları için geçerli olmasıdır. Bu, sağın kendini emekçi kesimin savunucusu ilan etmesi gibi bir çelişkili duruma yol açmıştır.**

Bütün bunlar solun Amerika'da neden böyle boka battığını açıklamakta yararlı olabilir. Bencillik ile özgecilik, değer ile

değerler arasındaki farkı ortadan kaldırmak için yeni öngörüler veya birinden öbürüne geçişi sağlamak için bir model ortaya koyabilmek bir yana, "ilericiler" bunun ötesine geçmenin yolunu bile akıl edemiyor gibi görünüyor. Son başkanlık seçiminin ardından, Demokrat çevrelerdeki büyük tartışma, ekonomik meselelerin mi, yoksa "kültür savaşlarının" mı daha önemli olduğuydu. Demokratlar geçerli bir ekonomik alternatif ortaya koyamadığı için mi kaybetti, Cumhuriyetçiler muhafazakâr Hıristiyanları eşcinsel evlilik meselesinde galeyana getirmek konusunda başarılı oldukları için mi kazandı? Dediğim gibi, ilerici safların soruyu bu biçimde formüle etmeleri bile hem sağın çözümleme çerçevesine kısılıp kaldıklarını, hem de Amerika'nın gerçekte nasıl işlediğini anlamadıklarını gösteriyor.

Kastettiğim şeyi George W. Bush'un yakın zamana dek sergilediği anlaşılmaz cazibeden hareketle örneklendirmeye çalışayım. 2004 yılında, Amerikan liberal aydınlarının çoğu buna akıl sır erdiremiyor gibiydi. Seçimden sonra çoğu, kendilerinin nefret ettiği ne varsa Bush'a oy verenlerin tam da bunları beğendiği hissiyatıyla çileden çıkıyordu. Başkan adayları arasındaki tartışmayı ele alalım. İstatistiklere inanılacak olursa, George Bush ile John Kerry'nin kapışmasını izleyen milyonlarca Amerikalı, Kerry'nin kazandığına kani oldu, ama yine de gidip Bush'a oy verdi. Kerry'nin düşüncelerini ifade etmekteki maharetinin, sözcükleri kullanma ve sav ortaya koyma becerisinin eninde sonunda kendi aleyhine işlediği kuşkusu ciddiye alınmayacak gibi değildi.

Bu durum, liberalleri çaresizlik girdaplarına sürüklüyor. Kararlı liderlik portresinin neden geri zekalı gibi davranmayla eşdeğer tutulduğuna anlam veremiyorlar. Ülkedeki en seçkin ailelerden birinden gelen, Andover, Yale ve Harvard gibi okullarda okumuş, adını duyunca herkesin gözünde ukalaca sırıtması canlanan birinin kendini nasıl olup da "halk adamı" olarak satabildiğini de anlayamıyorlar. İtiraf edeyim, ben de bu konuda biraz zorlandım. 1970'lerde Andover'da okumak için burs kazanıp sonra da Yale'de iş bulan emekçi sınıfına ait bir ailenin mensubu olarak, hayatımın büyük kısmını Bush gibi her taraflarından ayrıcalık ve

kendini beğenmişlik akan adamların yanında yöresinde geçirdim. Ancak şunu da eklemek lazım: benimki gibi akademik başarı sayesinde sınıf atlama hikâyeleri Amerika'da giderek olağandışı hale geliyor.

Elbette Amerika hâlâ kendini fırsatlar ülkesi olarak görüyor, nitekim Haiti ya da Bangladeş'ten gelmiş bir göçmenin gözünde hâlâ öyle. Sınıfsal geçişkenlik açısından Bolivya ya da Fransa gibi ülkelerin ilerisindeyiz. Ancak Amerika her daim *sınırsız* sınıf atlama vaadi üzerine kurulu bir ülke olagelmiştir. Emekçi sınıfa mensup olma hali geleneksel olarak bir ailenin daha iyiye giden yolda içinden geçip gittiği bir durak olarak görülmüştür. Lincoln, Amerikan demokrasini mümkün kılan şeyin daimi bir ücretli emek sınıfının yokluğu olduğunu vurgulardı. Lincoln'ün yaşadığı çağda ideal, ücretli emek için çalışanların bunu da başka bir amaç uğruna, yani ufakça bir arazi alıp sınır bölgesinde çift çubuk kurmak amacıyla para biriktirmek için yapanların genellikle taze göçmenler olmasıydı.

Mesele bu idealin gerçeğe ne kadar uyduğu değil, mesele Amerikalıların çoğunun bu imgeyi akla yatkın bulması. Bu yol ne zaman tıkanmış gibi görünse, derin bir toplumsal huzursuzluk baş gösteriyor. Sınırın kapanmasıyla ortaya çıkan canhıraş emek mücadeleleri sönerken, yirminci yüzyıl boyunca Amerikan üniversite sisteminin gösterdiği istikrarlı ve hızlı büyüme, bunun yerini alan fırsat penceresi olarak düşünülebilir. Bilhassa İkinci Dünya Savaşı'nın ardından yükseköğrenim sisteminin büyümesine devasa kaynaklar akıtıldı. Son derece hızlı büyüyen sistem, sınıf geçişkenliğinin bir yolu olarak açık seçik lanse edildi. Emekçi sınıflara daha rahat bir hayatı, onların çocuklarına da emekçi sınıfa mensup olmamaları olasılığını bahşeden bu vaat, Soğuk Savaş boyunca zımni bir toplumsal sözleşme gibi iş gördü.

Sorun şu ki, yükseköğrenim sistemi sonsuza dek büyüyemez. Belli bir noktada nüfusun önemli bir kısmının vasıflarıyla uzaktan yakından alakalı bir iş bulamadığı, haklı olarak, içine düştüğü duruma öfkelendiği ve üstelik de radikal düşünce tarihinin tamamına erişim sağlayabildiği bir hal ortaya çıkar. Yirminci yüzyıl

boyunca isyan ve ayaklanmalara yol açması en muhtemel vaziyet tam da bu oldu. Mao'dan Fidel Castro'ya, devrim kahramanlarının hemen hepsi, çocuklarına burjuva eğitimi vermek için dişinden tırnağından arttıran, ama eninde sonunda tek başına burjuva eğitiminin burjuvaziye giriş garantisi anlamına gelmediğini anlayan ailelerin çocuklarıydı. 1960'ların sonuna, 1970'lerin başına, tam da üniversite sistemindeki büyümenin çıkmaza girdiği noktaya gelindiğinde, üniversite kampüsleri beklenebileceği gibi fokurdamaya başladı.

Ardından bir tür uzlaşı geldi. Kampüslerdeki radikaller üniversiteye yeniden, ancak büyük oranda seçkinlerin çocuklarını eğitmeye koşulmak suretiyle yeniden emdirildi. Eğitimin bedeli katlanarak artıp, maddi destekler düşürülüp, devlet aç kurt gibi bir zamanlar kâğıt üzerinde kalan öğrenci kredisi borçlarının peşine düşünce, eğitim (bilhassa beşeri bilimler) yoluyla sınıfsal geçişkenlik olanağı da hızla ortadan kalktı. Emekçi sınıfa mensup ailelerin büyük üniversitelerde okuyan çocuklarının sayısı 1960'ların sonuna dek düzenli olarak artarken, son 30-40 yıldır azalıyor.

İşçi sınıfından Bush'a oy verenler, zenginlere gıcık olduklarından daha çok aydınlara gıcık oluyorlarsa, bu kendilerinin ya da çocuklarının gün gelip zengin olabileceğini tahayyül edebilirken, aydınların arasına karışabilme ihtimalini hiç mi hiç kuramıyor olmasından mı kaynaklanıyor? Biraz düşünürseniz, bu çok mantıksız bir değerlendirme olmayabilir. Nebraskalı bir araba tamircisi kızının ya da oğlunun çok büyük olasılıkla bir gün Enron yöneticisi olmayacağını bilir. Ama bu olanaksız değildir. Öte yandan, çocuğunun, ne kadar yetenekli olursa olsun, uluslararası çapta bir insan hakları avukatı ya da *New York Times* gazetesinde yazılar yazan bir tiyatro eleştirmeni olmasına hemen hiç olanak yoktur. Burada yükseköğrenimdeki değişikliklerin yanı sıra, herhangi bir ücretin ödenmediği ya da alınan ücretin hiçbir derde derman olmadığı stajların rolünü de akılda tutmak gerek. ABD'de kariyer seçiminizi para kazanmaktan gayrı herhangi bir güdüyle yaptığınız zaman, ilk bir iki yıl ücret almayacağınızı baştan bilirsiniz. Eğer yardım kuruluşları ya da sivil toplum örgütleri dünyasına

katılmak ya da siyasal eylemci olmak gibi özgeci işlerle iştigal etmek heveslisiyseniz bu zaten kesindir. Ama Güzellik ya da Doğruluk gibi değerlerin peşinden gitmek istiyorsanız, kitap ya da sanat dünyasında yer almak ya da araştırmacı gazeteci olmak istiyorsanız da aynı derecede geçerlidir. Alışılageldik uygulama, böyle bir kariyerin kapısını beşeri bilimler eğitimi almış yoksul bir öğrenciye fiilen kapatmaktadır. Bu tür dışlayıcı yapılar elbette her daim var olmuştur, ancak son yıllarda çitlerin yerini surlar almıştır.

O araba tamircisinin kızı ya da oğlu, kariyer olarak daha yüce, daha asil bir şeyin peşinden gitmek istese, seçenekleri neler olabilir? Herhalde iki seçeneği olur. Mahallesindeki kilisede iş arayabilir, ama bulması biraz zor olur. Yahut orduya katılır.

Evet, asaletin anahtarı budur elbette. Asil olmak; cömert, alicenap, özgeci olmak, daha yüce değerler peşinde koşmak demektir. Ama aynı zamanda, para konusunu kafaya pek de takmak zorunda kalmamak anlamına da geliyor. Askerlerimiz köylülere ücretsiz diş muayenesi sunarken işte tam da bu durum geçerli oluyor: Dünyaya bir hayırlarının dokunması karşılığında (mütevazı ancak münasip) bir maaş alıyorlar. Bu açıdan bakıldığında, 1960'ların sonunda üniversitelerde, biraz önce uzlaşma olarak tabir ettiğim deneyimin altında yatanı da görmek mümkün. Kampüslerdeki radikaller, bencillik ile özgecilik, değer ile değerler arasındaki ayrımı yerle bir edecek yeni bir toplum yaratmak için yola çıkmıştı. Olmadı. Ancak kendilerine bir nevi teselli ödülü olarak, aynı şeyi kendi hallerinde ufak ufak yapacak hayatlar yaratmak, erdemin, doğrunun ve güzelin izinde giderken maddi ihtiyaçlarını karşılayabilmek için üniversite sistemini kullanabilme ve en önemlisi, aynı ayrıcalığı kendi çocuklarına da aktarabilme ayrıcalığı sunuldu. Bu teklifi kabul ettikleri için kimse onları suçlayamaz. Ama kimse onlardan tiksindiği için Amerika'nın geri kalanını da suçlayamaz. Bizatihi projeyi reddettiklerinden değil. Dediğim gibi, Amerika'nın özü bu zaten.

Savaş ve askerlik karşıtı harekette yer alan eylemcilere her daim söylediğim gibi, işçi sınıfının çocukları ne demeye orduya

katılıyor ki? Çünkü her yeniyetme gibi, bezdirici bir çalışma yaşamından ve anlamsız bir tüketicilik halinden kaçmak, gerçekten asil bir şey yaptıklarına inanabilecekleri, macera ve dayanışmayı tadabilecekleri bir hayat yaşamak istiyorlar. Orduya katılıyorlar, çünkü sizin gibi olmak istiyorlar.

# İşçicilik Sonrasının Hüznü

19 Ocak 2007 tarihinde, İtalyan işçicilik sonrası kuramın birkaç ağır topu, Toni Negri, Franco 'Bifo' Berardi, Maurizio Lazzarato ve Judith Revel, Tate Modern'de sanat üzerine konuşmak üzere bir araya geldi. Bu o toplantıya ilişkin bir değerlendirme.

Veya şöyle söyleyeyim: Bu, belirli bir anlamda değerlendirme... Olup biteni kendi meşrebimce anlatmak istiyorum. Ama aynı zamanda, yaşananların bence neden ilginç ve önemli olduğundan da söz etmek istiyorum. En azından benim için, bu, nelerin konuşulduğu kadar nelerin konuşulmadığını da ele almak ve "Neden maddi olmayan emek?" ve "Bir grup devrimci kuramcıyı İtalya'dan Londra'ya sanat tarihi konuşmak için getirmek toplantıyı düzenleyenlerin (hatta sürece katılan herkesin) aklına neden ve nasıl yatmış?" gibi sorular sormak anlamına geliyor. Bu soruları sorarak, sanatın, siyasetin, tarihin ve toplum kuramının hasletlerine dair daha geniş kapsamlı düşünceler ortaya koyabileceğim. Bunların tartışmada yaşananlar kadar önemli ve manidar olduğuna inanıyorum.

Çok kısa özetlemek gerekirse:

Oturumu, Peter Osborne ve Middlesex College'den *Radical Philosophy* dergisiyle bağlantısı olan başka birkaç akademisyen ile *Multitudes* dergisinin editörü Eric Alliez düzenlemişti. Düzenleyicilerin hiçbiri sanat dünyasının mensubu sayılamazdı. Konuşmacıların da hiçbiri ününü sanatsal meseleler konusundaki düşüncelerine borçlu değildi. Sanırım izleyicilerin çoğu da dahil olmak üzere herkes yeni bir sahada top koşturacakları hissiyatındaymış gibi görünüyordu. Salon, bilhassa kültür endüstrisiyle dirsek teması halindeki yüksek lisans ve doktora programlarıyla bağıntısı olan öğrenci ve akademisyenlerle dolup taşmıştı. Bazı hocaların, özellikle tazelerin nezdinde, başta Negri olmak üzere konuşmacılardan bazıları, büyük isimler, handiyse rock yıldızları nev'inden meşhur kişilerdi. Bir bakıma, yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin çoğu hiç kuşku yok ki entelektüel kariyerleri boyunca fikirlerini tartıştıkları şahsiyetleri yüz yüze görebilmek için gelmişlerdi. Nasıl görünüyorlar, nasıl giyiniyorlar, nasıl duruyorlar, nasıl konuşuyorlar, nasıl davranıyorlar, izlemek için. Hatta belki oturumdan sonra barda yanlarında yörelerinde dolanıp dirsek temasında bulunabilmek için.

İşin keyfi biraz da buradadır hep. En azından benim için öyleydi. Bir bakıma, büyük kuramcılar hemen her daim performans sanatçısı sayılır. Fotoğraflarını görseniz bile, fotoğraflar kim olduklarını tam anlamıyla yansıtamaz. Gerçekte kim olduklarını gördüğünüz zamansa, yazarın kimliğine ilişkin bu yeni ve kişisel hissiyatla eserlerini okumaya koyulmak genelde bambaşka bir deneyimdir. Lazzarato'nun kel kafasını ve muhteşem bıyığını, Revel'in duruşunu ve enerjisini, Bifo'nun Warhol ile Derrida melezi denebilecek saçını ve elbette kaldırımın birkaç santim üstünde kayarmış gibi yürüyüşünü, Negri'nin uzun İngilizce sözcükleri doğru söyleyememesinden mahcubiyetini ve bundan kaynaklı olarak sergilediği utangaç bir oğlan çocuğu edasını gözlemlemek ilginç oldu. Bunlardan herhangi birinin neye benzediği konusunda daha önce bir fikrim yoktu. Anlaşılmaz bir biçimde,

oradan ayrıldığımda, onlara karşı saygım katlanarak artmıştı. Haliyle bu kısmen, kimilerinin doğaüstü bir hayranlıkla yaklaştığı, büyük oranda anlaşılması güç yazılarından tanıdığınız insanları hayli ukala, kendini beğenmiş, muhtemelen ne kadar ufak olursa olsun belli çevrelerde bir nevi rock yıldızı muamelesi gördüğünden kendini öyle sanan kişiler olarak tahayyül etmenizden kaynaklanıyor. Bu gibi organizasyonlar, böyle bir yıldızın çevresinin ne kadar da dar olabileceğini hatırlatıyor. Buradakiler, spot ışıklarının altında rahat oldukları her hallerinden belli insanlardı. Ama bunun dışında varoluş koşulları rock yıldızlarınınkine hiçbir açıdan benzemiyordu. Aksine, hayli mütevazıydılar. Çoğu, radikal düşüncelerinden ötürü büyük bedeller ödemişti ve ödemeye devam ediyordu. Artık Negri hapisten çıktı elbette ve akademi ile devlet görevinden aldığı emekli maaşlarıyla bayağı rahat bir hayata başladı. Ama Bifo (çok havalı bir lisede olsa da) lise öğretmeni ve Lazzarato, akademideki herkesin içine düşmekten ölümüne korktuğu "bağımsız akademisyen" konumunda geziyor. Fikir dünyasında herkesin gözünde bu kadar önemli sayılan âlimlerin kurumsal olarak kabul görmemiş olması hayret verici, ama elbette (benim yakinen bilebileceğim üzere) özellikle siyaset söz konusuysa ikisi arasında pek de bir bağlantı yok.

Organizasyonda yer aldıkları için büyük bir servete konmaları da pek olası değildi. Yirmi sterlinden beş yüz bilet çok paraymış gibi görünebilir ama yer kirası, konaklama ve ulaşımı hesaba katıp kalanı dörde böldüğünüzde çok mütevazı bir konferans ücreti kalır.

Genel olarak bakıldığında, yirmi yıl önce devrimci işgal güçleriyle yan yana mücadele verip korsan radyo istasyonları kurarken, bugün oldukları yerde olacaklarının, sanatla ilgili görüşlerini duymaya gelmiş felsefe öğrencileriyle beraber boğucu bir İngiliz müzesinin konferans salonunu dolduracaklarının akıllarına hayallerine gelmeyeceğinin farkında, mütevazı, sevimli insanlar oldukları yönünde handiyse hazin bir his yaratıyorlardı. İlk yarıda toplumsal olasılıklar üzerine temkinli bir iyimserlikle başlayan, ancak ikinci yarıda tümden çöken tartışmanın akışıyla, söz konusu hazin his giderek ağırlaştı.

Olup bitene ilişkin kısa bir özet:

**MAURIZIO LAZZARATO, "Disiplin ve Güvenlik Toplumlarında Sanat, Emek ve Siyaset"** başlıklı bir konuşma yapıp Duchamp ve Kafka'nın öyküsü *Şarkı Söyleyen Fare Josephine*'e atıfla sanat, emek ve siyaset arasındaki ilişkinin Foucault'nun "Disiplin Toplumu"ndan kendi teorisi "Güvenlik Toplumu"na geçiş sürecinde nasıl değiştiğini anlattı. Duchamp'nın hazır nesneleri üretim ve yönetim olarak algıladığımız şeyler arasında kalmış yeni bir eylem biçimi için bir model oluşturur. Bu model, beraberinde tam da avangard akımın arzu ettiği gibi, "güvenlik toplumları"nın olanak tanımak zorunda kaldığı, kapitalizme karşı herhangi bir devrimci başkaldırının ise bağrına basmak durumunda olduğu özgürlük alanlarında açılan, çalışma ile eğlence, sanat ile hayat arasındaki sınırların bulanıklaştırılmasını getiren, maddi olmayan emek biçimleri minvalinde anti-diyalektik bir modeldir.

**JUDITH REVEL, "Maddi Olmayanın Maddesi: İdealizmlerin Dönüşüne ve Yeni Uhreviliklere Karşı"** başlıklı bir bildiri sunarak, bugün sermayenin bütüncül kuşatıcılığı rejiminde yaşadığımızı teslim edenlerin bile ekseriyetinin bunun ne anlama geldiğini, yani hiç ama hiçbir şeyin bunun dışında kalamadığını tam olarak kavrayamadığını anlattı. Agamben'in "çıplak hayat"ı gibi otonom bir tür yaşam gücü olduğunu öne sürenler de dahil olmak üzere... Deleuze'ün arzuyu iktidarın koyduğu kısıtlardan önce gelen bir hayat enerjisi olarak görmemiz yönündeki ısrarı gibi, bu tür fikirlerin safralarından arınması gerek. Oysa içinde bulunduğumuz an ancak Foucault ile, bilhassa da onun kendilik kaygısı etiği kavramıyla anlaşılabilir. Ayrıca sanatın bir dizi nesneden ibaret olmadığını, mevcut iktidar rejimlerinde kırılmalar yaratmak için tasarlanmış bir eleştiri pratiği olduğunu böylece görebiliriz.

> **Hararetli bir tartışma** baş gösterdi. Herkes Agamben'i feshedilmiş ilan etmek taraftarı gibiydi ama Deleuze'cüler kanlarının son damlasına kadar mücadele verdiler. Tartışmanın kazananı olmadı.

**BIFO, "Bağlantı/Bağlaşım"** başlıklı bir bildiri sundu. Marinetti ve fütürizmden söz etmekle başladı. Yirminci yüzyıl, geleceğin yüzyılıydı. Ama geride kaldı. İçinde bulunduğumuz çağ, bağlaşım değil, bağlantı çağı ve artık bir gelecek yok. Siber uzay sonsuz, ancak siber zaman asla ve kat'a sonsuz değil. Emeğin güvencesizliği, yaşamın patolojikleştirilmesi demek. Lenin bir zamanlar bunalımlı çöküşleriyle tarih yazan eylemliliği arasında gidip gelebilirken, artık öyle bir eylem söz konusu değil. Etkili tek siyasal eylem biçimi intihar. Sanat ve hayat bütünleşti ve ortaya bir fecaat çıktı. Herhangi yeni ve radikal bir özneleşme dalgası artık akla hayale bile sığmayacaktır. Bir şey umacaksak, ancak büyük bir felaket ummalıyız. Belki, bir ihtimal, her şey böyle bir felaketin ardından değişebilir.

> Çalkantılı ve bunalımlı bir tartışma baş gösterdi. Deleuze'ü Baudrillard uğruna terk ettiğini itiraf eden Bifo, neşeli ve sevimli bir hava içinde karamsarlığını savundu. "Umut yok," dedi, "Umarım yanılıyorumdur."

**TONI NEGRI, "Sanatta Dönem-lendirmeye Dair: Sanata ve Maddi Olmayan Emeğe Yaklaşımlar"** başlıklı bir bildiri sundu. Bildiri, başlığından da anlaşılacağı gibi, 1840'lardan bu yana emeğin bileşimindeki değişikliklerin sanat akımlarındaki yansımalarının tarihçesiyle başladı. (Bu kısım hakikaten de açık ve berraktı. Sonra sözcükler akmaya başladı.) 1968'den sonra, postmodernizm geldi. Ama artık onun da ötesine geçtik. Artık bütün postlar post ve fakat yepyeni bir safhadayız: Bilişsel emeğin nihai yok oluşuna tanık olduğumuz bu çağcıllık protezdir; insan ve makinenin eşanlı vücut buluşudur; bu, biyopolitik iktidar olarak daimi bir patlama, ölçüsüz bir hayati aşırılık halini alır, böylelikle çokluğun güçleri yeni küresel ortak varlıkların yaratımında etik bir yöntem güdebilir. Araya serpiştirilmiş yıkıcı metaforlara karşın, Negri'nin konuşması, Bifo'nun debdebeli karamsarlığının karşısına konumlanan, sakin ama kararlı bir devrimci iyimserliğe delalet görüldü. Elbette izleyicilerden hemen hiç kimsenin konuşmayı tam olarak anlayamaması bu duruma biraz gölge düşürmedi değil. Bildirinin ilk ve

analitik kısmı takdire şayan düzeyde somutken, konu devrimci açılımlara gelir gelmez, öyle gizemli bir soyutlama düzeyine kaydı ki, en azından bendeniz için (ki deli gibi not aldım) söylenenlerden herhangi birinin pratikte ne anlama geleceğini anlamak neredeyse olanaksız bir hal aldı.

> Her bir konuşmacının söylediklerini özetleyeceği nihai bir tartışma önerildi. Gözle görülür bir gönülsüzlük söz konusu. Lazzarato direniyor, bir şey söylemek istemiyor. "Bifo, beni bunalıma soktu," diyor. Bifo da pas dedi. Negri, Bifo'nun gerçekten de günümüzün "en ağır, en kasavetli" sorununu tanımladığını itiraf etmekle beraber, bunun ille de külliyen kaybettiğimiz anlamına gelmeyebileceğini, bu tür meseleler üzerine düşünmek için yeni bir dile ihtiyaç duyduğumuzu ifade ediyor. Bir tek Judith Revel ortaya çıkıyor, dünyanın birbirinden acıklı bunca gerçekliğine rağmen, haksızlıklar karşısındaki öfkemizin gücünün de aynı derecede gerçek olduğunu, sorulması gereken sorunun bu gücü ortak paydaya nasıl dönüştürebileceğimiz olduğunu ifade ediyor.

Ancak Revel'ın müdahalesinde, günü kurtarmak adına çaresiz bir çırpınış havası var. Salondan çıkan herkes afallamış, biraz da huzursuz. Bifo'nun inancını yitirmesi bilhassa can sıkıcı, çünkü genelde kendisi umudun ete kemiğe bürünmüş hali gibidir. Hatta burada bile, tavrıyla savı birbirinin tam aksi niyetlerden besleniyor gibiydi. Her hareketi oyunbaz bir enerji, neredeyse varoluşsal bir haz saçarken, ağzından çıkan her sözcük gedik açmak, beyhude kılmak istermiş gibiydi. İnsan bunu nasıl anlamlandıracağını bilemiyordu.

Ortaya konan savlara tek tek itiraza girişmek yerine (dediğim gibi, bu bir değerlendirme yazısı), başlangıç olarak bildirilerin ortak noktalarına dair bazı düşünceler ortaya koyayım. Diğer bir deyişle, esas derdim tartışmaya taraf olup içinde bulunduğumuz tarihsel anda radikal potansiyelimizi hayata geçirmemizi sağlamak

için Foucault'nun mu, Deleuze'ün mü daha uygun olduğuna dair savlar saçmaktan çok, bu soruları bir grup İtalyan devrimcisinin bir sanat müzesinde ne akla hizmet tartışmaya açtığı... Burada başlangıç mahiyetinde, toplantı sırasında beni birazcık şaşırtan dört gözlemde bulunabilirim.

1) Çağdaş sanata hemen hiç değinilmedi. Tartışılan hemen her sanat eseri, tabiri caizse klasik avangart gelenek (Dada, fütürizm, Duchamp, soyut ekspresyonizm vb.) kapsamındaydı. Negri sanat biçemleri tarihini 1960'lara kadar getirdi, Bifo ise Banksy'den söz etti, ama işte o kadar.

2) Konuşmacıların tamamına İtalyan otonomistleri diyebiliriz. Orada bulunma amaçları İtalyan otonomist (işçicilik sonrası) geleneğinden türeyen bir kavramı, Maddi Olmayan Emeği tartışmaktı güya. Ama bu geleneğe özgü kavramlardan pek azı ağza alındı. Kuramsal dil neredeyse tamamen Michel Foucault, Jean Baudrillard, Deleuze, Guattari gibi Fransız 1968 düşüncesinin bilindik kahramanlarından besleniyordu. Bir ara, Multitudes dergisinin editörü Eric Alliez, Negri'yi tanıtırken, çalışmalarıyla sağladığı en büyük katkılardan birinin bu tür düşünürlerin devrim mücadelesi için geçerliğini göstererek, onlara yeniden hayat vermesi, karizmalarını yeniden inşa etmesi olduğunu söyleme gereği duydu.

3) Bildiri sunanların hepsi tarihsel aşamalar üzerine bir kuram ortaya koymak için söz konusu Fransız düşünürlerini araç olarak kullandı, bazen de bunlarla benzeşen kendi aşama kuramlarını dile getirerek onları taklit etti. İçinde yaşadığımız anı biricik kılan şeyin, günümüzün ayırt edici özelliğini ortaya koyacak mefhumun ne olduğu hepsi için kilit soruydu. Disiplin toplumundan güvenlik toplumuna ya da denetim toplumuna geçmiş olmamız mı? Yoksa bağlaşım rejimlerinin yerini bağlantı

rejimlerine bırakmış olması mı? Biçimsel boyunduruktan topyekûn boyunduruğa mı geçtik? Yoksa moderniteden postmoderniteye mi? Yoksa postmoderniteyi de aşıp yepyeni bir çağa mı girdik?

4) Herkes aman da ne kadar kibardı. Cüretkâr, başkaldırıcı ifadelere, Tate Müzesi küratörlerinin en geri kafalı küratöründe ya da ne bileyim, Muhafazakâr Parti'ye mensup bağışçılarında rahatsızlık yaratabilecek herhangi bir şeye bariz biçimde yer yoktu. Bu notu düşmek, konuşmacıların radikalliğini kimse yadsıyamayacağı için özellikle gerekli. Çoğu, devrim olasılığıyla yüz yüze geldiğine inandığı anlarda gerçek anlamda kişisel risk almaya hazır olduğunu göstermişti. Evet, belki bunlar geçmişte yaşanmıştı (Negri'nin başını belaya soktuğu yıllar 1970'lerdi) ama yine de, onlar oradayken bir kısım Londra proletaryası silahlanıp başkaldıracak olsa, hepsinin ya da çoğunun barikatlara koşacağına kuşku yoktu. Ama proletarya başkaldırmadığından, saldırıları, hatta eleştirileri Badiou, Ranciere, Agamben gibi başka entelektüellere yönelik kaldı.

Bu gözlemler parçalı bölüklü görünebilir, ama bence hepsi birden ele alındığında manidarlar. Örneğin, birisi neden tutup 2008 yılında öncekilere hiç mi hiç benzemeyen, eşsiz bir tarihsel anda yaşadığımızı savlayıp, sonra söz konusu an ancak Fransız düşünürlerin 1960'larda, 1970'lerde geliştirdiği kavramlarla anlatılabilirmiş gibi davranır, sonra da meramına örnek olması için neredeyse sadece 1916 ile 1922 arasında ortaya çıkarılmış sanat eserlerini örnek verir ki?

Bu olmayacak derecede keyfi bir görüntü çiziyor. Yine de ben bunun bir nedeni olabileceğini düşünüyorum. Şu soruyu sorabiliriz: Fütürizm, Dada, konstrüktivizm filanla Fransız 1968 düşüncesinin ortak yönü var mıdır? Vardır elbet, hem de çok vardır. İkisi de bir devrim anına karşılık gelmektedir. Immanuel Wallerstein'ın terminolojisini kullanacak olursak, biri 1917 dünya devrimine, diğeriyse 1968 dünya devrimine... İkisi de Avrupa'da köklü sanat-

sal ve düşünsel Büyük Geleneklerin radikal olanaklarının sınırına eriştiği sırada yaratıcılık patlamalarına tanıklık etmiştir. Hasılı, ister sanatsal geleneği alaşağı etmek, ister felsefi varsayımları yerle bir etmek olsun, tüm kuralları yerle bir etmenin başlıbaşına, aynı zamanda ister istemez yıkıcı bir siyasal eylem olduğunu iddia edebilmenin mümkün olduğu son anı imliyordu ikisi de.

Bilhassa Avrupa avangard örneğinde bunu görmek mümkün. Duchamp'nın 1914'teki ilk hazır nesnesinden ya da Hugo Ball'un 1916'daki Dada manifestosu ve tını şiirlerinden Malevich'in 1918'deki Beyaz üzerine Beyaz çalışmasına ve nihayet 1918'den 1922'ye koca bir Berlin Dada fenomenine kadar, beyaz tuvallerden otomatik yazıma, ayaklanma başlatmak üzere tasarlanmış sahne performanslarından kutsal denen değerleri hedef alan fotomontajlara veya halka balyoz dağıtıp beğenmedikleri tüm eserleri kırıp dökme çağrısı yapılan sanat sergilerine ya da sokaktan yürütülüp sanat olarak kutsallaştırılan nesnelere kadar, devrimci sanatçıların birbiri ardına mümkün olan hemen her tür yıkıcı eylemi gerçekleştirdiğine tanık olduk. Sürrealistlere sadece geriye kalan birkaç noktayı birleştirmek kaldı. Bunun ardından, o destansı an kesin olarak bitti. Elbette yine siyasal sanat yapılabilir, yine geleneğe karşı gelinebilirdi. Ancak bunlardan birini yapmanın diğerini de yapmak olduğu iddiasında bulunmak fiilen olanaksız, ikisini birden yapmaya çalışmak ise giderek güç hale geldi. Çalışmalarının siyasal altanlamları olduğunu iddia etmeden avangard geleneği sürdürmek (Jackson Pollock'tan Andy Warhol'a birçok kişinin yaptığı gibi), bodoslama siyasal sanat yapmak (misal Diego Rivera gibi), hatta (sitüasyonistler gibi) avangard geleneğinde devam edip sanat yapmayı bırakmak mümkündü elbette, ama olasılıklar az çok bunlardan ibaretti.

1968 Mayıs'ından sonra Kıta Avrupası felsefesinde olan biten de benzer bir şeydi. Varsayımlar yıkıldı, (Dada manifestolarının düşünsel dengi) koca koca manifestolar ortalığı sildi süpürdü, İnsanın, Gerçeğin, Toplumsalın, Aklın, Diyalektiğin, hatta hatta Ölümün ölümü. Ama nihai sonuç aşağı yukarı aynıydı. Aradan on yıl geçmeden, büyük post-Kartezyen felsefe geleneği içerisinde

alınabilecek radikal pozisyonlar özünde tükenmişti. Destansı an sona ermişti. Üstelik epistemolojik yıkım gibi destansı edimlerin devrimci ya da başka bir anlamda yıkıcı olduğu iddiasını sürdürmek giderek daha güç hale geldi. Böyle edimlerin etkisi, en fazla depolitize edici bir hal aldı. Safiyane biçimsel avangard deneyin muhafazakâr banka müdürlerinin evlerini şereflendirmeye, sürrealist montajın reklam endüstrisinin dili haline gelmeye layık olduğunun görülmesi gibi, postyapısal kuramın da birdenbire siyasal angajmanı olmayan ukala liberal akademisyenler için kusursuz bir kuram olduğu ortaya çıktı.

Bu durum başka bir şeye yaramasa da, sürekli bu tür destansı anlara dönüşün takıntılı niteliğini açıklamaya yarar. Özünde buna, yumuşak bir tür muhafazakârlık ya da belki tabiri caizse, muhafazakâr radikallik denebilir. Alüminyum folyodan bir kılık kuşanıp, saçma sapan mısralar haykırıp, halim selim burjuva izleyicilerin gözü dönmüş linç çetelerine dönüşmesini izlemenin, Kartezyen ikiliğe darbe vurup böylece dünyanın her yerindeki ezilenler adına bir darbe vurduğunu hissetmenin mümkün olduğu günlere duyulan bir nostalji.

## Maddi olmayan emek kavramına dair

Maddi olmayan emek kavramını hemencecik terk etmek mümkün. Birçok açıdan gözle görülür biçimde saçma bir kavram bu.

Maurizio Lazzarato'nun ortaya koyduğu klasik tanıma göre, maddi olmayan emek, "metanın bilişsel ve kültürel içeriğini üreten emektir." Burada "bilişsel içerik" yeni sibernetik ve bilgisayar kontrolü biçimlerinin üretim ve pazarlamasının artan önemine, "kültürel içerik" ise artık herkesin her zaman yaptığı bir iş olan "kültürel ve sanatsal standartları, modaları, zevkleri, tüketici normlarını ve daha stratejik olarak da kamuoyu görüşünü belirleme ve sabitleme" işine atıfta bulunmaktadır.[18] Adı geçen savın merkezinde,

18 "Immaterial Labor" (http://www.generation-online.org/c/fcimmateriallabour3.htm).

bu tür emeğin daha önce eşi benzeri görülmemiş bir biçimde güncel kapitalizmin merkezine yerleştiği iddiası yer almaktadır. Öncelikle "reklam, moda, pazarlama, televizyon, sibernetik vs. alanlarında çalışan maddi olmayan emekçilerin" sayısı ve önemi arttığı için. Ancak daha da önemlisi, markalara ilişkin bilgimizi yaygınlaştırdığımız, altkültürler yarattığımız, hayran dergilerinin ya da sitelerinin müdavimi olduğumuz veya kendi moda tarzımızı geliştirdiğimiz ölçüde hepimiz birer maddi olmayan emekçi haline geldiğimiz için. Sonuç olarak, üretim (en azından bir metanın satın almaya değer bir şey haline gelmesi için *değerinin* üretimi anlamında) artık fabrikayla sınırlı olmayıp toplumun bütününe yayılmıştır. Değer ise böylece ölçülmesi olanaksız bir şey haline gelmektedir.

Bu bir dereceye kadar, hizmet ekonomisinin yükselişine ilişkin pop ekonomik söylemin çok daha sofistike, solcu versiyonundan ibaret. Ancak bunun, İtalyan işçiciliğinin 1970 ve 1980'lerdeki ikilemlerine kadar dayanan çok belirgin bir tarihçesi var. Bir yandan, devrimci sınıfı oluşturanların her daim proletaryanın en "ileri" kesimi olması gerektiğine dair, örneğin Negri tarafından savunulan, inatçı bir Leninist varsayım söz konusuydu. Bilişim ve diğer bilgi işçileri burada en bariz adaylar olarak karşımıza çıkıyordu. Ancak aynı dönem, ücretsiz ev eksenli emeği siyaset masasına artık göz ardı edilemeyecek biçimde seren feminizmin ve Ev İşine Ücret hareketinin yükselişine tanık oldu. Çözüm, bilişim işiyle ev işinin temelde aynı şey olduğunu, daha net bir deyişle, olma yönünde ilerlediğini iddia etmekti. Nitekim, deniyordu, el emeğinden tasarruf eden cihazlardaki artış, ev işinin giderek angarya olmaktan çıkıp moda, zevk ve tarzların yönetimi meselesine dönüşmesi anlamına gelmektedir.

Ortaya çıkan sonuç, gözü dönmüş bir postmodernizm ile en hantal, en demode Marksist materyalist determinizmi bir araya getiren, hakikaten acayip bir kavram oldu. Bunları teker teker ele alacağım. En azından benim tanımıma göre, postmodern savlar hemen hep aynı biçimi alır:

1) Genellikle klasik bir metni alıp, o zamanlar gerçekliğin nasıl işlediğine dair kesin ve bütüncül bir yaklaşımmış gibi muamele edip hayatın eskiden nasıl aktığına dair son derece dar kapsamlı bir anlatıyla yola çık. Örneğin (en yaygınlarından biri de bu), 1960-1970'lere kadar kapitalizmin tümünün Marx'ın *Kapital*'inin birinci cildinin ilk iki üç kısmındaki gibi işlediğini varsay.

2) Bunu işlerin (hatta çağrı merkezi, web tasarımcısı ya da bir araştırma laboratuvarının tasarlanması gibi tek bir alanın) bugünkü işleyişinin karmaşıklığıyla karşılaştır.

3) 1968 ya da bilemedin 1975 yılları civarında bir ara, dünyanın tamamen değiştiğini böylece görebildiğimizi ilan et. Eski kuralların hiçbiri geçerli değil. Artık her şey farklı.

Bu numara bir tek, her şartta, geçmişi günümüzün ışığında yeniden yorumlamaya kalkmadığınızda iş yarar. Ne de olsa dönüp meta denen şeyi, değeri sadece fabrika emeğinin ürünü olan bir nesne olarak görmenin makul olup olmadığı sorulabilir. On dokuzuncu yüzyılın o züppelerine, bohemlerine, aylaklarına ne oldu? Yahut gazeteci çocukları, sokak müzisyenleri, kocakarı ilacı satıcıları nereye gitti? Onlar sade vitrin dekoru muydu? (Ki vitrin dekoru sanatı, *Oz Büyücüsü* kitaplarının da yaratıcısı olan L. Frank Baum'un desteklediği meşhur bir sanattı.) Değerin yaratılması bu anlamda her daim kolektif bir uğraş olmamış mıdır?

Marksist kategorilerin genel anlamda yeniden tahayyülü için, çok gecikmeli de olsa, kadın emeğinin öneminin, "evsel" emeğin, yani insanların ve toplumsal ilişkilerin yaratımı için harcanan emeğin herhangi bir toplumda insan emeğinin en önemli biçimi olduğunun, buğday, çorap ve petrokimya üretiminin hep bu amaca yönelik araçlar olduğunun, üstüne üstlük çoğu toplumun bunun her daim gayet farkında olduğunun takdirinden bile yola çıkabili-

riz. Kapitalizmin acayipliklerinden biri bunun farkında olmamasıdır; ideoloji olarak bizleri, meta üretimini insan varlığının temel uğraşı olarak, insan denen canlının müşterek biçimlenmesini ise tali bir şey olarak görmeye teşvik etmesidir.

Elbette bu son yıllarda hiçbir şey değişmedi demek değil. Hatta maddi olmayan emek argümanında kurulan bağlantıların gerçek ve önemli bağlantılar olmadığı anlamına da gelmiyor. Ancak bu bağlantıların çoğu feminist yazında bir zamandır, üstelik çokluk daha etkin biçimde, tanımlanıp tartışılıyor. Örneğin, Donna Haraway yeni iletişim teknolojilerinin "ev işi" biçimlerinin toplumda yaygınlaşmasına nasıl olanak tanıdığını ta 1980'lerde tartışıyordu. Bariz bir örnek vermek gerekirse, yirminci yüzyılın büyük kısmında, kapitalist ofis yüksek sınıf hane halklarını taklit eden cinsiyetçi bir işbölümüne göre örgütlenmişti. Yani erkek yöneticiler stratejik planlamayla uğraşırken, kadın sekreterlerden kurumsal işin gündelik kısmını yerine getirmeleri, bunun yanı sıra çokluk telefon üzerinden izlenim yönetiminin, iletişim ve yorumlama emeğinin hemen tamamını da üstlenmeleri bekleniyordu. Geleneksel olarak kadınlara özgü bu işlevler giderek dijitalleşti ve bilgisayarlar tarafından üstlenildi. Ancak bu bir ikilem yaratıyor. Nitekim kadın emeğinin yorumlamaya dayalı bileşenleri (kimsenin egosuna halel gelmemesini sağlamanın bir yolunu bulmak örneğin) tam da bilgisayarların en beceriksiz olduğu alanlar. İşçicilik sonrası düşünürlerin "duygusal emek" olarak adlandırdıkları şeyin yeniden önem kazanması da işte buradan ileri geliyor. Bu da telefon üzerinden çalışmanın örgütlenme biçimini etkiliyor: Telefon üzerinden çalışma artık küreselleşmiştir, ancak aynı zamanda, yazılımı tamamlatıcı rol oynar ve (artık görünmez hale gelen) erkek patronlar yerine müşterilerin egolarını hedef alan yorumlamaya dayalı bir emek türünü temel alır. Bütün bağlantılar yerli yerinde. Ama burada neyin yeni olduğuna dair net bir fikir edinmemiz ancak uzun dönemli bakış açılarından yola çıkmakla mümkün olabilir. Postmodern yaklaşımın olanaksız kıldığı işte tam da budur.

Bu son örnek bizi, "maddi olmayan emek" olarak adlandırılabilecek bir şey olduğu düşüncesinin, Marksizmin bilhassa ham, demode bir versiyonuna dayandığına ilişkin ikinci savıma getiriyor. Bizlere maddi olmayan emeğin, bilgi ve kültür üreten emek olduğu söyleniyor. Yani, maddi olmayan emek tabiri, emeğin kendisinin maddi olmamasından değil (ki böyle bir şey zaten söz konusu olamaz), maddi olmayan ürünler üretmesinden ileri geliyor. Farklı emek türlerinin ortaya çıkardıkları ürünün niteliğine göre daha maddi, daha az maddi gibi kategorilere ayrılabileceği fikri, toplumların "maddi bir altyapı" (yani buğday, çorap ve petrokimya üretimi) ile "ideolojik üstyapıdan" (müzik, kültür, hukuk, din, elinizde tuttuğunuza benzer makalelerden) oluştuğu düşüncesinin temelini oluşturuyor. Bu da, nesiller boyu Marksistlerin "kültür" olarak adlandırdığımız şeyin ıvır zıvırdan ibaret olduğunu, olsa olsa tarlalarda ve fabrikalarda cereyan eden mühim işlerin bir yansıması olduğunu ilan etmesine olanak tanıdı.

Tüm bu kavramsallaştırmalar, kanımca Marksist kuramın en güçlü ve en dayanıklı öngörüsünü gözden kaçırıyor: Kapitalistlerin bizi inandırmaya çalıştığının aksine, dünya alınıp satılabilecek, birbirinden bağımsız nesneler kümesi değil, eylem ve süreçler kümesinden ibarettir. Zengin ve güçlü insanların kendi yapıp ettiklerinin başka herkesinkinden daha soyut, daha semavi, daha ulvi ve daha ruhani olduğu konusundaki ısrarına da bu zemin hazırlıyor. Bunun da yolu, ürünlerin kendilerine (şiir, dua, heykel, makale, ya da tarz ve zevk gibi tümden soyutlamalara) işaret etmek, yoksa her daim ürünlerden daha pis, daha kirli olan üretim süreçlerine değil. Böylece sıradan, gündelik varoluşun çamurunun gübresinin üstünde bir yerlerde, ayakları yere değmeden dolanabildiklerini iddia ediyorlar. Materyalist yaklaşımın birincil amacının bu tür iddiaları dinamitlemek olduğunu (örneğin, çorap, çatal ve hidroelektrik santrallerin üretimi nasıl ki düşünce ve hayal gücü gerektiriyorsa, hukuk, şiir ve duaların üretiminin de belirgin bir biçimde maddi bir süreç olduğunun altını çizeceklerini) varsayabilirdik oysa. Günümüzde birçok materyalist de bu noktaya dikkat

çekiyor nitekim. Lazzarato ve Negri gibi yazarlar, "maddi olmayan emek" gibi ifadeleri işin içine katarak, zamanı 1935'e filan döndürmek istiyor herhalde.[19]

(Antrparantez son bir not: Modern devletin sağlık, doğurganlık ve hayatı yasal düzenlemeye tabi tutmayı dert edinmesinin kendine özgü bir hal olduğu varsayımından hareket eden "biyopolitik" kavramında da galiba çok benzer bir süreç yaşanıyor. Söz konusu varsayım son derece kuşkulu. Devletler, Frazer'ın kutsal krallarından bu yana sağlık ve doğurganlığı yaygınlaştırmayı kendilerine dert edinmiştir, ancak bunun düşünsel bir hamleye dayandığı da söylenebilir. Yani tamamen ve kökten yeni bir şeyle muhatap olduğumuz yönündeki ısrar, başka koşullar altında su götürebilecek eski düşünce alışkanlıklarını korumanın bir yolu haline gelmektedir. Ne de olsa, kadınların emeğinin önemini azımsamanın alışılageldik bir yöntemi, bu emeği doğa alanına itelemektir. İnsan denen canlıyı besleme, büyütme, eğitme, genel anlamda var etme süreçleri, zımnen biyolojik bir alan olan "üreme/yeniden üretim" alanına indirgenmekte, sonra da bu nedenden ötürü tali kabul edilmektedir. Görünen o ki, verilen tepki daha çok, bu ayrımı irdelemek için yeni gelişmelerden yararlanmak

19 Örneğin, Lazzarato, "zihinsel ve bedensel emek" ya da "maddi olan ve olmayan emek" arasında kurulan eski ikiliğin beraberinde, üretim etkinliğinin bu ayrımın üzerine giden ve ötesine geçen yeni doğasını kavrayamama riskini getirdiğini iddia ediyor. Kavramsallaştırma ile hayata geçirme arasındaki, emek ile yaratıcılık arasındaki, müellif ile muhatap arasındaki ayrım, bir yandan "emek süreci" kapsamında aşılırken, bir yandan da "değerleme süreci" kapsamında siyasal kumanda olarak yeniden dayatılıyor. (Maurizio Lazzarato, "General Intellect: Towards an Inquiry into Immaterial Labour", http://www.geocities. com/immateriallabour/lazzarato-immaterial-labor.html). Burada (a) Lazzarato'nun bedensel/zihinsel ayrımının daha önceki dönemlerde uygun bir yaklaşım olduğuna, (b) bir karşıtlığın aşılması ancak sürdürülmesi olarak tasvir ettiği şeyin, kendisinin başka yerlerde tarihi (ve diğer her şeyi) anlama yöntemi olarak kınadığı ve yadsıdığı diyalektik kuşatma devinimiyle her bakımdan aynı şey olduğuna dikkatinizi çekerim. Lazzarato elbette kendi savladığının neden temelden farklı ve diyalektikten uzak olduğuna dair birçok gerekçe gösterebilir, ancak bence bu tam da diyalektiğin sorgulamamız gereken veçhesidir. Öte yandan, zihinsel ile bedensel arasındaki karşıtlığın nasıl üretildiğini sorgulamak daha bile yararlı bir yaklaşım olabilir.

yerine, meta üretiminin fabrikaların duvarlarını yıkıp gündelik deneyimimizin her veçhesine sindiği gibi, biyolojik yeniden üretimin de, bu kez devlet aracılığıyla, evin duvarlarını yıkıp her şeye sindiğini ilan etmek... Ortaya, başlangıçtaki kuramsal varsayımlarımızı yeniden incelememizi neredeyse olanaksız kılan gereksiz aşırılıkta bir yöntemsel yaklaşım sorunu çıkıyor.)

### Bir siyaset biçimi olarak sanat dünyası

Eski kafalı kuramsal varsayımları sorgulamak karşısındaki bu gönülsüzlüğün, ortaya çıkan çözümleme üzerinde ciddi etkileri var. Negri'nin konferanstaki katkısını ele alalım. Negri, 1840'lardan bu yana üretim güçlerinin gelişimindeki her değişimin yüksek sanattaki baskın eğilimde bir değişime karşılık geldiği savıyla söze başlıyor. 1848-1870 arası realist dönem, sanayinin ve işçi sınıfının yoğunlaşmasına karşılık gelir, 1871-1914 arası empresyonist dönem, dünyayı çözümlenecek ve yeniden kurgulanacak bir yer olarak gören "profesyonel işçi" çağına damga vurur, 1917'den sonra ise soyut sanat, bilimsel idarenin işin içine girmesiyle beraber işgücünün soyut hale gelmeye başlamasını yansıtır vesaire. Sanayinin maddi altyapısındaki değişimler böylece yansımasını ideolojik üstyapıda buluyordu. Ortaya çıkan çözümleme elbette bir şeylere ışık tutuyor, hatta (böylesine meraklıysanız) eğlenceli de, ancak sanat üretiminin de bir sanayi olduğuna, sermaye, pazarlama ve tasarıma (zaman içinde dönüşen) çeşitli bağlarla bağlı olduğuna dair aşikâr gerçeği pas geçiyor. Söz konusu sanat eserlerini kim alıyor, sanat kurumlarını kim fonluyor, sanatçılar nerelerde yaşıyor, onların kullandığı yöntemler başka nasıl kullanılıyor gibi soruları sormaya gerek yok mu? Sanatı maddi olmayan sahanın bir öğesi olarak tanımlayarak, maddi yönleri ya da (para gibi) diğer soyut kavramlarla olan karmaşık ilişkisini pas geçmek işten değil.

Belki burası uzun uzadıya bir çözümleme yapmak için doğru yer değildir, ama "sanat dünyası" denen şeye dair birkaç not düşmek yerinde olabilir. En azından 1920'lerden bu yana sanat dünyasında süreğen, neredeyse kurumsallaşmış bir buhran yaşandığı

yaygın, yanlış da denemeyecek bir algıdır. Öyle ki, "sanat dünyası" dediğimiz şeyin bu buhranın daimi bir yönetimi haline geldiği söylenebilir. Elbette buhran sanatın özünde mevcut. Sanat dünyası aygıtının tamamı (eleştirmenler, küratörler, galericiler, simsarlar, havalı mecmualar ve soylulaştırılmakta olan mahallelerde fabrikadan devşirilmiş şıkşıkıdım kafelerde bu mecmuaları karıştırıp tartışanlar vs.), "Sanat nedir?" minvalindeki tek bir sorunun yanıtını verebilmek için vardır diyebiliriz. Daha net ifade etmek gerekirse, "zenginleri satın almaları için kandırabildiğimiz her şey" gibi aşikâr bir yanıttan başka bir yanıt verebilmek için...

Müstehzi olmaya çalışmıyorum. Bence buradaki çelişki bir nebze siyasetin özünden ileri geliyor. Avangard patlamasının başarılarından biri, sanatla siyaset arasındaki sınırları ortadan kaldırabilmesi, dahası, sanatın her daim bir siyaset biçimi olduğunu gözler önüne serebilmesi oldu. Sanat dünyası sonuç olarak her siyaset biçimiyle aynı temel ikilemle, kendi meşruiyetini inşa etmenin olanaksızlığıyla karşı karşıya kaldı.

Bundan kastımı açıklayayım.

Siyaset hayatının bir hususiyeti, başka koşullarda ancak cinnet addedilecek davranışların siyaset dünyasında son derece etkili olabilmesidir. Dünyadaki herkesi suyun altında nefes alabileceğinize ikna etseniz de sonuç değişmez: Denediğiniz an boğulursunuz. Öte yandan, dünyadaki herkesi Fransa kralı olduğunuza ikna edebilirseniz, gerçekten Fransa kralı oluverirsiniz. (Muhtemelen Fransız askeri ve sivil bürokrasisinin kayda değer bir kesimini ikna etmek yetecektir.)

Siyasetin özü budur. Siyaset, toplumsal yaşamın, bir şeylerin yeterince çok sayıda insan gerçek olduğuna inanırsa gerçek olduğu boyutudur. Sorun şu ki, oyunu hakkıyla oynayabilmek istiyorsanız, bu özü asla itiraf edemezsiniz. Hiçbir kral, sırf halk onun kral olduğuna inandığı için kral olduğunu itiraf etmeyecektir. Siyasal iktidarı, başkalarını iktidarınızı kabule tekrar tekrar ikna ederek tekrar tekrar yeniden yaratmanız gerekir. Bunun için de kaçınılmaz olarak, o başkalarını, iktidarınızın onların bu iktidarı kabulünden başka bir dayanağı olduğuna ikna etmek zorunda

kalırsınız. O dayanak hemen her şey olabilir: Tanrı'nın lütfu, kişilik, soyağacı, ulusun kaderi... Ama, "beni önderiniz yapın, çünkü beni önderiniz yaparsanız önderiniz olurum," tek başına pek de güçlü bir sav sayılmaz.

Siyaset bu anlamda büyüye çok benzer. Madagaskar'da tanık olduğum üzere, büyü çoğu zaman şu şekilde işler: hem, insanlar işe yaradığına inandığı için, hem de insanlar, işe yaradığına inandığı için işe yaradığına inanmadığı için işe yarar. İşte bu yüzden, büyünün antik Tesalya'dan günümüzün Trobriand Adaları'na kadar her yerde, şairane belagat ile basbayağı dolandırıcılık arasında belirsiz bir alanda dönenip durduğu söylenebilir. Ve elbette genel olarak siyasetin de...

Hal böyleyken, sanat dünyasının kendisini siyasetin bir biçimi olarak kabul etmesi, aslında hem büyülü bir şey olarak, hem de bir tür dalavere olarak kabul etmesi anlamına gelir.

Daimi buhranın özünde demek ki bu var. Ekonomipolitik terimleriyle konuşmak gerekirse, tabii ki, sanat dünyası büyük oranda finansal sermayenin bir uzantısı haline gelmiştir. Bu, finansal sermayenin özünü benimsediği anlamına gelmez. Değerleri, uygulamaları ve aldığı biçimlerle birçok bakımdan tam aksidir. Ancak sanatın finansal sermayenin peşinden dolandığı, New York'tan Londra'ya, Basel'den Miami'ye dünyanın her yanındaki küresel kentlerde, sanat galerilerinin ve stüdyolarının sermayedarların yaşadığı ve çalıştığı mahallelerin çeperlerinde pıtraklandığı ve öbeklendiği anlamına bal gibi gelir.

Çağdaş sanatın sermayedarlar için özel bir cazibesi var. Sanırım bu, olağan değer yaratma sürecinde bir tür kısa devreye olanak tanımasından kaynaklanıyor. Sanat, maddi üretimin proleter âlemi ile sanal sermayenin semai zirvesi arasında olağan durumda cereyan eden aracılığın birden ortadan kalktığı bir dünya.

Olağan durumda, insanlar işçi sınıfı dünyasında kaynak makinesi, yapıştırıcı, boya, plastik levhalar, elektrikli testereler, iğne iplik, çimento ve sanayi tipi zehirli çözücülerine aşinalık geliştirirler. Ekonominin bile siyasete dönüştüğü, algı yönetiminin her şey olduğu, bir şeylerin sırf siz gerçek diyorsunuz diye gerçek olduğu

yer, üst sınıf ya da en azından üst orta sınıf dünyasıdır. Bu iki dünya arasında sonsuz aracılık katmanları yatar. Çin ve Güneydoğu Asya'daki fabrika ve atölyeler giysi üretir. Giysi, New York'taki şirketlerce tasarlanmıştır. Ürünün Bahreyn, Tokyo ve Zürih'te borç ve faiz hesaplarına, gelecekteki talep ile piyasa trendi tahminlerine dayanarak yatırımı yapılıp sonsuz bir türev çeşitliliği (vadeli işlemler, opsiyonlar) halinde ambalajlanır, alınıp satılır, aracılığı yapılır sonra da elle tutulur herhangi bir başka ürünle, mal veya hizmetle akla hayale sığacak herhangi bir alakası kalmayıncaya dek, daha da soyut matematik formüllere büründürülerek yeniden ambalajlanan sermayeyle finanse edilir. Gelin görün ki, aynı sermayedarlar etraflarını sanatçılar, hep bir şeyler yaratmakla meşgul insanlar sarsın ister. Finansal sermaye tarafından devşirilmiş, çokluk üç otuzluk malzemeden o sermayedarların parayla vaftiz ve takdis edebileceği, böylece sanata dönüştürebileceği, böylece en adi malzemeyi bile altından kat kat değerli nesnelere çevirme yetisini sergileyebileceği eşsiz ürünler üreten bir tür sanal proletarya...

Böyle bir bağlamda, kimin kimi dolandırdığı pek belli değildir.[20] Sanatçılar, simsarlar, eleştirmenler, koleksiyoncular falan filan, herkes, bir sanat eserinin değerinin tekil bir sanatçının benzersiz dehasından ileri geldiğine ilişkin on dokuzuncu yüzyıldan kalma romantik görüşün güya hâlâ arkasında duruyor. Ancak hiçbiri, buradaki meselenin bundan ibaret, hatta bundan mütevellit olduğuna inanmıyor. Çoğu sanatçı, yaptığı işe istihzayla yaklaşıyor. En idealist olanlar bile ancak kendilerine al-ver, üretim ve hayat biçimleriyle oynayabilecekleri, ufak da olsa birtakım vahalar yaratabildikleri ve sermayedarlara bunu doğrudan ya da dolaylı olarak finanse ettirebildikleri noktada kayda değer bir iş becerdiklerini hissedebiliyorlar. Bu işler açıktan açığa komünist değilse de (ama sıklıkla öyleler) metropolde sermayenin pohpohladığı hayat biçimlerinden mümkün mertebe uzak duruyor. Eleştirmenler ve simsarlar, biraz hicap duysalar da, bir sanat eserinin değerini bir

20 Sanat dünyasında yani. Giderek artan sayıda ortaya çıkan bu karmaşık finansal araçlar için ancak dalavereye yeni bir heyecan kattıkları söylenebilir.

nebze de kendilerinin belirlediklerinin farkındalar. Koleksiyoncular ise bir nesneyi sanata dönüştüren şeyin kendi paraları olduğunu bilmekten pek de hicap duymuyor gibiler. Herkes bu ikilemin etrafında oynamaya, bu ikilemi sanatın özüne katıştırmaya hazır ve nazır görünüyor. Heykeltıraş bir arkadaşım, kirasını ödeyebilmek için "PARA LAZIM" sözcüklerinden müteşekkil bir heykel yapıp koleksiyonculara satmayı denemişti. Havada kaptılar. Böyle bir şeyi havada kapan koleksiyoncu enayi midir? Yoksa Marcel Duchamp'cılık oynama yetisinden ötürü kendisine hayran mıdır?[21]

O Duchamp ki, alelade bir pisuar alıp sanat sergisine koyma girişimini, nesneyi yapmış ya da değiştirmiş olmasa da, onu "seçtiği" ve böylece kavram olarak dönüştürdüğü iddiasıyla o meşhur "pınar"ını meşrulaştırmıştı. Bu edimin altında yatan anlamı daha sonra kendisi de bütünüyle kavramış olsa gerek. Durum buysa, en azından, neden sanat yapmayı tamamen bırakıp hayatının son kırk yılını satranç oynayarak -ki satrancın asla metalaştırılamayacak ender faaliyetlerden biri olduğunu ifade ederdi kendisi- geçirdiğine dair ipuçları veriyor.

Belki de sorun çok daha derindedir. Belki de böyle bir ikilem, birbiriyle uyuşamayacak iki değer sisteminin yüzleşmesi sonucunda kaçınılmaz olarak ortaya çıkmaktadır. Orijinal, romantik sanatçı mefhumu ve dolayısıyla bizzat modern anlamdaki sanat mefhumu, aşağı yukarı sanayi devrimi çağında ortaya çıktı. Muhtemelen bu bir rastlantı değil. Godbout ve Caille'nin ifade ettikleri gibi, birbirini tamamlayıcı bir ilişki söz konusu. Sanayiciliğin özünde maddi nesnelerin kitlesel üretimi yatıyordu, ancak üretenlerin kendisi görünmez, isimsizdi. Kimse onlara dair bir şey bilmiyordu. Sanatın özünde ise eşi menendi olmayan maddi nesnelerin üretimi ve bu nesnelerin değerlerini tekil üreticilerinin eşi menendi olmayan dehasından aldıkları kabulü vardı. Herkes onlara dair her şeyi biliyordu. Dahası, meta üretimi safiyane ekonomik bir faaliyet olarak görülüyordu. Balık köftesini ya da alüminyum doğramayı para

21 Hikâyenin sonunu da anlatayım: Eseri daha sonra satın alan New York'taki New Museum, heykelin resmini hediyelik eşya dükkanında satılan çantalardan birinin üzerine bastı. Çanta iyi sattı ama sanatçıya bir ödemede bulunulmadı.

kazanmak için üretiyordunuz. Sanat üretimi ise özünde ekonomik bir faaliyet olarak görülmüyordu. Bilimsel bilgi ya da uhrevi lütuf ya da aile sevgisi gibi, sanat sevgisi de her daim daha farklı, daha yüce bir değer biçiminin ifadesi olarak görülegeldi. Gerçek sanatçı sırf para kazanmak için sanat üretmez. Ancak gökbilimcilerin, din adamlarının ya da ev kadınlarının aksine, hayatta kalabilmek için eserini piyasada satabilmesi gerekir. Ayrıca, eserinin piyasa değerinin ne olacağı, eserin piyasa değerinden başka bir saikle üretildiği algısına bağlıdır. O başka saikin ne olduğu, güzellik mi, ilham mı, ustalık mı, estetik form mu olduğu konusunda bitmek tükenmek bilmez bir tartışma mevzubahis. Benim naçizane görüşüm, en azından günümüzde bu saiki tek bir şeye bağlamanın güç olduğu, sanatın değer kavramının ta kendisiyle oynanacak bir sahaya dönüştüğüdür. Ancak hemen herkes, sanatçı sırf para için bu işe girmiş gibi görülüyorsa, eserlerinin değerinin daha düşük olacağı konusunda hemfikir.

Sanırım bu, piyasa karşısında öyle ya da böyle bir özerklik alanını korumaya çalışan herkesin karşılaşacağı bir ikilem. Başka değer biçimlerinin peşinde koşanlar kendilerini piyasadan soyutlama girişiminde bulunabilir. Sonuçta bir uzlaşıya ya da ortakyaşama da varabilir. Yahut taraflardan her birinin diğerini kazıkladığına inandığı bir duruma da düşebilir.

Ancak benim vurgulamak istediğim, bunun, adı geçen alanlardan herhangi birinin gerçekliğinden bir şey kaybettiği anlamına gelmediğidir. Sermaye ve ona eşlik eden değer biçimleri bu denli açıkça baskınken, dünyada olup biten her şeyin sermayenin özüne ait olduğunu varsayma eğilimindeyiz. Kapitalizmin topyekûn bir sistem oluşturduğunu, gözümüze çarpan herhangi bir alternatifin vaat edebileceği tek anlamın, bu sistemin yeniden üretiminde oynadığı rolden ileri geldiğine inanıyoruz. Ama bana sorarsanız bu mantık hatalı ve siyasal bakımdan felakete gebe. En az iki yüz yıldır, sanatçılar ve onların çekim alanına girenler, sermayenin teşvik ettiğinden çok farklı çalışma, al-ver ve üretim biçimlerini deneyimlemenin mümkün olduğu vahalar yarattılar. Sanat çevreleri, kendileri her daim bilinçli biçimde devrimci olmasalar da, dev-

rimci çevrelerle örtüşme yönünde süreğen bir eğilim sergilemiştir, muhtemelen tam da bu sahaların kökten farklılıklar arz eden, daha az yabancılaşma barındıran yaşam biçimlerinin deneyimlenmesine olanak tanımasından ötürü. Nasıl ki özel bir işletmenin devlet tarafından sağlanan ve düzenlenen elektrik, su ve posta hizmetlerinden yararlanması, mülkünün korunması için polise, sözleşmelerinin yaptırımı için mahkemeye bel bağlaması ürettiği arabaları "nihayetinde" sosyalizmin ürünleri kılmazsa, yukarıda anılanların finansal sermayeden damıtılan parayla yapılabiliyor olması, bu sahaları "nihayetinde" kapitalizmin bir ürünü kılmaz. Topyekûn sistem diye bir şey yoktur. Topyekûn sistemler bizim kendi kendimize anlattığımız masallardır. Sermayenin bugün baskın unsur olması, her daim öyle olacağı anlamına gelmez.

### Peygamberlik ve toplum kuramı üzerine

Evet, bu, sanat dünyasında değerin yaratılması üzerine pek ayrıntılı bir çözümleme sayılmaz. Aslına bakarsanız en kabataslağından başlangıç mahiyetinde bir eskiz. Ancak bu haliyle bile maddi olmayan emek kuramcılarının bugüne dek üretebildiği her şeyden bin kat daha somut. Doğrudur, Kıta Avrupası düşünüşünün her şeyin yüzeyinin bir karış üzerinde dolanmak, ampirik gerçekliklere nadiren temas etmek gibi meşum bir huyu var. Bu yaklaşım belki de ilk kez, tüm amillerin ve mamullerin soyut eğretilemelerden ibaret olduğu, işin keyfinin çoğunun bunun gerçek hayatlarımız için ne anlama gelebileceğini çıkarsamaya çalışmakta yattığı (*Death Confronts the Social* gibi) koca koca makaleler yazabilmiş olan Jean Baudrillard tarafından şahikasına çıkarılmıştır. Ancak Baudrillard, hayatının son demlerine geldiğinde artık işi iyiden iyiye eğlenceye vurmuştu. Bu çalışma ise daha ciddi olma iddiası taşıyor. Bilhassa Lazzarato'nun, kullandığı kavramların, yakın geçmişe ait ve kapsamlı olduğunu söylediği, ama hiç alıntılamadığı ya da ayrıntılandırmadığı "ampirik araştırmalardan" türediğinde ısrar etmek gibi gıcık bir huyu var. Negri, her şeyi, tüm tekil edimleri, al-ver'leri, dönüşümleri "topyekûn boyunduruk"

dediği koca bir çorba kazanına atıveriyor. Buna göre, her şey emek olduğundan ve tüm emek biçimleri sermaye mantığı altında işlerlik gösterdiğinden, bırakın bir tahsilat ajansının ya da ne bileyim, moda endüstrisinin ya da herhangi bir kapitalist tedarik zincirinin fiili işleyişlerini çözümlemeye kalkmayı, emek biçimlerini birbirinden ayırt etmeye bile pek gerek olmuyor.

Ama bu eleştiri başka bir bakımdan haksız. Bu, Negri ve Lazzarato'nun, eserlerinin öncelikle kapitalizmin veya kapitalizme karşı direniş biçimlerinin mevcut durumunu anlamaya yarayacak kavramlar geliştirme amacı üzerinden ya da en azından bunu ne kadar becerebildiği üzerinden değerlendirilebilecek toplum kuramcıları olarak yargılanması gerektiğini varsayıyor. Elbette Avrupa ve Amerika'da bir kısım genç akademisyen bu kavramları bu türden bir ereğe uyarlamaya çalışıyor, elde ettikleri sonuçlar ise bazen iyi, bazen kötü. Ancak ben kendilerinin başından beri birincil amacının bu olduğunu sanmıyorum. Negri ve Lazzarato, en başta ve en başat olarak, peygamberler.

Peygamberlik[22] elbette bugün anladığımız anlamda toplum kuramından çok önce varolmuş, bazı bakımlardan toplum kuramına zemin hazırlamıştır. Yahudilikten Hıristiyanlığa, oradan İslam'a evrilen semavi dinler geleneğinde peygamberler, sadece gelecekten haber veren insanlar değil. Dünyaya dair, bazısı henüz gerçekleşmemiş, bazısı gerçekleşmiş gizli gerçekleri ifşa eden insanlar. Hem devrimci düşüncenin, hem de eleştirel toplum kuramının temellerinde peygamberlik olduğu iddia edilebilir. Peygamberliğin aynı zamanda bir siyaset biçimi olduğu da aşikâr. Hem peygamberlerin tümü toplumsal adalet kaygısı taşıdığı, hem de toplumsal hareketler, hatta yeni toplumlar yarattıkları için. Spinoza'nın vurguladığı üzere, İbrani halkını tarihlerine bir çerçeve çizerek neredeyse yoktan yaratanlar peygamberlerdi. Negri, "çokluk" dediği kitle için benzer bir rol oynama hevesine dair son derece açık sözlü olageldi. Derdi gerçeklikleri betimlemekten çok, gerçeklikleri var etmek.

22 Özgün metinde *prophecy* ve *prophet* ifadeleri kullanılıyor. *Prophet*, Türkçeye hem kâhin, hem peygamber olarak çevrilebilir. Metinde her ikisine de atıf yapıldığından bir seçim yapmak zorunlu oldu. (ç.n)

Negri'ye göre, siyasi söylem Spinozacı anlamda peygamberlik işlevini, yani çokluğu örgütleyecek içkin bir arzu işlevini yerine getirmek gibi bir amaç gütmeli.[23] Maddi olmayan emek kuramları için de aynı şey söylenebilir. Bu kuramlar da betimleyici değil. Maddi olmayan emeğin ateşli savunucuları, onun, dilin kolektif olarak yaratılmasında olduğu gibi, hemen herkesin yer aldığı düşünülebilecek denli dağınık, bu bakımdan da girdileri-çıktıları hesaplamayı olanaksız hale getiren, muhasebe olanağına yer bırakmayan toplumsal işbirliği biçimleri yoluyla değer yaratma yöntemlerini ortaya çıkaran yeni bir komünizm biçimini temsil ettiği için gerçek anlamda büyük önem taşıdığına inanıyor. Dolayısıyla, işlevi giderek bu tür "komünist" işleyişle yaratılan değerin yalnızca farkına varabilmeye kadar düşen kapitalizm, tamamen parazit gibi işleyen bir güce, kendisine özünde yabancı yaratıcılık biçimlerinden rant elde eden bir tür feodal derebeyine indirgeniyor. Bir farkına var(dırıl)abilsek, zaten komünizm altında yaşıyoruz! Peygamberin asıl rolü de bu işte, çokluğun arzularını örgütlemek, halihazırda mevcut bu komünizm biçimlerinin giderek yapay hale gelen zincirlerinden boşanmasına yardımcı olmak... Bu çığır açıcı ödevin yanında, süpermarketlerin, cep telefonu satıcılarının veya bunların türlü türlü tedarik zincirlerinin örgütlenme şemasının somut çözümlemeleri önemsiz ve yersiz kaçıyor.

Oysa ki bugün bildiğimiz haliyle toplum kuramı, köklerini bu tür edimsel devrimci hareketlerden değil, bu hareketlerin akametinden alıyor. Sosyoloji Fransız Devrimi'nin küllerinden doğduğu, Marx'ın *Kapital*'i 1848 devrimlerinin akametini anlama çabası içinde kaleme alındığı gibi, günümüz Fransız kuramının büyük kısmı da 1968 Mayısında ne ters gitti sorusu üzerine yorulan kafalardan çıktı. Toplum kuramı, toplumsal gerçeklikleri anlamayı amaçlar, toplumsal gerçeklik ise en başta ve en başat olarak, peygamberlere yaraşır görüleri devreye sokma, hatta belki de devlet aygıtı aracılığıyla dayatma girişimlerine direnir. Sağlam temellere dayalı toplum kuramı, aynı zamanda bir peygamberlik

23 *Empire*, s. 66. (İmparatorluk, Ayrıntı 2001, s. 89)

unsuru da barındırdığından, ortaya bir iç çelişki, bir bakıma daha önce siyasetin temelinde yattığını iddia ettiğim gerilim kadar derin bir çelişki çıkar. Ancak Negri ve arkadaşlarının eserleri, güçlerinin aşırı büyük bir parçasını denklemin peygamberlik kısmından alıyorlar.

### Zamanın doluluğuna dair

Sanırım bu noktada başlangıçtaki soruma geri dönebilirim: Sanat konusunda kafa yormak için neden İtalyan bir devrimci düşünürün yardımına ihtiyacımız olsun? Neden bir peygamber çağırmamız gereksin?

Geldiğimiz noktada, yanıtı uzaklarda aramaya gerek yok. Peygamber çağırıyoruz, çünkü peygamberler dinleyicilerinin tarihteki yeri konusunda ikna edici bir konuşma yapmayı herkesten iyi biliyor. Negri, Bifo ve diğerlerine biçilen rol kesinlikle bu artık. İçinde bulunduğumuz tarihsel anın ete kemiğe bürünmüş halini aldılar. Sanatçılar ya da filozoflar onların eserlerine atıfta bulundukları zaman, bu eserlerde aradıkları büyük oranda bu oluyor. Halka açık etkinliklerde sahneye çıkarıldıkları zaman, kendilerinden beklenen temelde bu oluyor. Ödevleri, neden içinde yaşadığımız çağın biricik, etrafımızda vücuda gelen süreçlerin nasıl birer ilk, daha önce olup bitenden nitelik ve tür olarak farklı olduğunu açıklamak...

Dörtlüden her biri kendi meşrebince tam da bunu yaptı. Belli sanat eserleri ya da belli emek biçimleri hakkında söyleyecek çok bir şeyleri olmamış olabilir, ama her biri tarihin neresinde durduğumuza ilişkin ayrıntılı birer değerlendirme sundular. Lazzarato'ya göre, önemli olan, disiplin toplumundan güvenlik toplumuna geçmiş olmamızdı. Revel içinse en önemlisi, sermayenin emek üzerindeki boyunduruğunun biçimsel halinden çıkıp topyekûn bir hal almasıydı. Bifo'ya göre, bağlaşım çağından bağlantı çağına geçmiştik. Negri'ye göre ise, çağcıllığın yeni aşaması postmoderniteyi tahtından etmişti. Konuşmacıların her biri görevlerine bağlılıkla yeni bir çağa geçişimizi anlatıp bu çağın bazı niteliklerini ve beraberinde getirdiklerini betimleyip ardından da öyle ya da böyle

radikal siyasal dönüşüm potansiyellerine ilişkin değerlendirmelerini dile getirdiler.

Sanat dünyasının böyle bir şeye aç bir piyasa olmasının nedenlerini görmek güç değil. Walter Benjamin'in bir zamanlar modaya ilişkin yaptığı yorum gibi, sanat da her şeyin her zaman yeni olduğu, ancak hiçbir şeyin hiçbir zaman değişmediği bir dünya haline geldi. Haliyle moda dünyasında, renk, desen, tarz, etek boyu vs. biçimsel niteliklerle oynayarak yenilik duygusu yaratmak mümkün. Görsel sanatların böyle bir lüksü yok. Görsel sanatlar kendilerini her daim kültür ve siyasetin daha geniş kapsamlı dünyalarıyla iç içe görmüştür. Yepyeni bir tarihsel anda durduğumuz hissiyatını devşirmeye yönelik daimi ihtiyaç işte buradan ileri geliyor, her ne kadar bu devşirme işine girişen sanat kuramcıları ellerinde giderek daha az malzeme bulsalar da...

Bence devrimci düşünürlerin böyle bir göreve uygun olmasının bir başka nedeni daha var. Bunu, konuşmacıların tarihe yaklaşımlarındaki, başka koşullarda derin bir çelişki olarak görülebilecek şeyi inceleyerek anlayabiliriz sanırım. Her bir sunumda, karşımıza bir dizi tarihsel aşama konuyor: Disiplin toplumlarından güvenlik toplumlarına, bağlaşımdan bağlantıya vs. Bütüncül kavramsal atılımlarla filan karşı karşıya değiliz, en azından, kimse herhangi bir aşamayı diğerlerinin bakış açısıyla anlamamızın olanaksız olduğu inancında değil gibi. Ancak anlaşılmaz biçimde, söz konusu konuşmacıların tümü, tarihin bütüncül kavramsal atılımlar dizisi olarak anlaşılması *gerektiği* kuramına bel bağlıyor. Hatta o denli bütüncül ki, bunun nasıl mümkün olduğunu anlamak güç. Bu kısmen, kapitalizm toplumun, ahlakın, siyasetin, değerin ve hemen her şeyin özüne ilişkin en temel varsayımlarımızı biçimlendiren tümüyle kapsayıcı bir bütüncüllük oluşturduğundan, gelecekteki bir toplumun neye benzeyeceğini tahayyül edemeyeceğimizde ısrarcı olan Marksizmin miraslarından biri. (Her ne kadar görünürde hiçbir Marksiste geçmişi anlamaya çalışırken benzer sorunlarla karşılaşmamız gerekirmiş gibi gelmiyorsa da...) Ancak elimizdeki durumda, tümüyle kapsayıcı tarihsel aşamalar dizisi fikrini, gerçeklik algısının tarihin bir döneminden diğerine

geçildiğinde tamamen değiştiğini öneren *episteme* kavramıyla iyice radikalleştiren Michel Foucault'nun[24] da aynı derecede mirası mevzubahis. Burada da tarihin dönemlerinden her biri öylesine bütüncül bir sistem oluşturur ki, birinin diğerine peyderpey evrilmesini tahayyül etmek olanaksızdır. Daha çok, bir dizi zihniyet devrimi, kesinti ya da kırılmadan söz edebiliriz.

Konferanstaki konuşmacıların tümü öyle ya da böyle hem Marx hem Foucault geleneklerinden hareket ediyordu. Tarihsel aşamalar için kullandıkları ifadelerden bazıları (topyekûn boyunduruk veya disiplin toplumu gibi) bu geleneklerden birine açıkça atıfta bulunuyordu. Dolayısıyla hepsi aynı kavramsal sorunla karşı karşıyaydı: Böyle bir tipoloji ortaya koymak nasıl mümkün olabilir? Tarihin bir döneminde kısılıp kalmış birinin tarihin, bir aşamanın diğerinin yerine geçtiği genel yapısını kavrayabilmesi nasıl mümkün olabilir?

Peygamberin elbette bu soruya bir yanıtı var. Birinin hayat hikâyesini ancak o ölünce kavrayabileceğimiz gibi, tarihin hikâyesini ancak zamanın sonu perspektifinden bakarak kavrayabiliriz. Mesihin müjdelediği geleceğin neye benzeyeceğini bilemememizin bir önemi yoktur, yine de Arşimet noktası olarak, hiçbir şey bilemeyeceğimiz ancak yine de bilgiyi mümkün kılan bir Zaman dışı Zaman olarak işlev görebilir.

Elbette Bifo açıktan açığa Geleceğin öldüğünü iddia ediyordu. Yirminci yüzyılın "geleceğin yüzyılı" olduğu konusunda ısrarcıydı (bu yüzden de çözümlemesine fütüristlerle başlamıştı). Ancak artık o yüzyılı terk etmiş, gelecek vaat etmeyen, yalnızca güvencesizlik vaat eden bir yüzyıla geçmiş bulunuyoruz. Gelecekteki halimizi anlamlı herhangi bir biçimde tahayyül etmemizin bile olanaksız olduğu, bize kalan tek radikal edimin kendimizi doğramak ya da öldürmek olduğu bir noktaya geldik. Bittabi, bu radikal çevrelerdeki belli bir yaygın ruh halini yansıtıyor. Gerçekten de tarihin neresinde durduğumuza ilişkin bir hissiyatımız yok.

24 Bana kalırsa aslında yapısalcılığın bir mirası bu. Foucault yapısalcılık sonrası bir düşünür olarak bilinir, ancak yazmaya başladığında bir ark-yapısalcıydı ve felsefesinin bu veçhesi kariyeri boyunca değişmedi, olsa olsa güçlendi.

Bu durum radikal çevreler dışında da geçerli. Kuzey Atlantik dünyası son zamanlarda felaket tellalı gibi bir ruh haline bürünmüş durumda. Hepimiz büyük felaketler karşısında arpacı kumrusu gibi düşüncelere daldık. Petrol tükeniyor, ekonomi çöküyor, çevre mahvoluyor. Ancak bana göre, radikal çevrelerin dışında dahi, eski, devrimci anlamıyla Gelecek ortadan yok olamaz. Gelecek olmazsa dünyamızın bir anlamı kalmaz.

Öyleyse bir ikilemle karşı karşıyayız. Devrimci Gelecek çoğumuza giderek daha olanaksız görünüyor, ama lağvedilemiyor. Sonuç olarak, bugünün üzerine yıkılmaya başlıyor. Mesela komünizmin halihazırda vücuda gelmiş olduğu yönündeki ısrarım işte buradan ileri geliyor. Ama işte, görmeyi bir başarabilsek! Gelecek, gerçekliğin gizli bir boyutu, dünyanın gündelik sathının ardında yatan içkin bir şimdiki zaman haline geldi. Patlamaya yönelik potansiyeli her daim mevcut ama ancak aksak saman alevleri halinde. Bu anlamda, birbirinden çok farklı iki gelecekle yaşamaya zorlanıyoruz. Biri muhtemelen gerçekleşecek olan, belki yeknesak, belki felaketlerle dolu, ama hiçbir bakımdan arındırıcı değil. Diğeri, eski devrimci, kıyamet tınıları barındıran Gelecek: zamanın hakkının verilmesi, çelişkilerin çözünmesi... Bu Geleceğe dair gerçek bir bilgi sahibi olmamız olanaksız. Bugüne dair gerçek bir bilgi ise, ancak ne olduğunu bilemeyeceğimiz bir "dıştan" yöneltilen bakış açısıyla mümkün. Gelecek bizlerin Düşler Zamanı haline geldi.

Belki bunu Zamanın yaratılışından önceye dayanması hasebiyle *Augustinus'un Geçmiş, Şimdi ve Geleceği bütünleştiren Ebediyet kavramı gibi görmek de mümkündür. Ancak bence Düşler Zamanı olsa olsa daha uygun bir kavram olur.* Avusturalya yerli toplulukları kendilerini ancak tamamen farklı şekilde işleyen (örneğin, hayvanların önce insana, sonra yeniden hayvana dönüştüğü) uzak bir geçmişe atıfla anlamlandırabiliyorlardı. Hem geri getirilemez, hem de bir biçimde her daim var olan bir geçmiş... İnsanların transa geçtiklerinde ve rüya görürken hikmet-i hakikate ulaşabilmek için yeniden ziyaret edebildikleri bir geçmiş. Bu bakımdan, katıldığımız konferanstaki konuşmacılar belki de peygamber bile değil, şaman

rolüne bürünmüşlerdi. Kutsalın kozmik boyutlar arasında ileri geri hareket edebilen teknisyenleriydiler. Ve elbette, tüm sihirbazlar gibi, hem başlıbaşına birer sanatçı, hem de aynı zamanda birer hilekâr, düzenbaz...

Öyleyse, mademki olabildiğince samimi devrimcilerdiler, çoğunun kendilerini orada bulmaklıktan biraz şaşkın görünmesi de şaşırtıcı olmasa gerek.

## Son bir not

Belki bu sözler hakkaniyete sığmayacak denli ağır geliyor. Bakarsanız, maddi olmayan emek kavramını bizzat karaladım; işçicilik sonrası düşünürlerini (ya da en azından bu konferansta temsil edilen akımı, tabiri caizse Negriyen akımı)[25] demode, hantal bir Marksizm versiyonunu perdelemek için afili ama yüzeysel postmodern savlar kullanmakla suçladım; sanatsal moda oyunlarına hevesli olanlar için faydalı olabilecekse de sanat dünyasının ya da herhangi başka bir şeyin toplumsal analizi olarak yararlı birer araç olmakla uzaktan yakından ilgisi olmayan, özünde teolojik bir egzersizle iştigal ettiklerini ima ettim. Bence söylediklerimin tümü doğruydu. Ancak okuyucuda bu kuramcılarda kayda değer hiçbir kıymetin olmadığı izlenimi bırakmak da istemiyorum.

Öncelikle, bence bu gibi düşünürler, içinde bulunduğumuz tarihsel anı kavramsallaştırmamıza yardımcı olmak bakımından yararlık gösteriyor. Sırf yeni gerçeklikleri vücuda getirmeyi amaçlayan betimlemeler sunacak peygamber-siyasi-sihirbaz gibi bir biçimde de değil. Ben halihazırda bizimle olan bir devrimci gelecek fikrini, bir bakıma halihazırda komünizm içinde yaşadığımız hissini kendi çerçevesinde hayli inandırıcı buluyorum. Sorun şu ki, peygamberler peygamber olmaklık hasebiyle kendi savlarını her zaman kıyamet soslu bir çerçevede sunma ihtiyacı duyuyorlar. Oysa daha önce de önerdiğim gibi, geçmişi bugünün ışığında yeni-

25 Önyargılarımı ortaya koymak açısından, kendimi Silvia Federici, George Caffentzis ya da Massimo de Angelis gibi isimler tarafından temsil edilen *Midnight Notes* akımına daha yakın hissettiğimi söylemeliyim.

den değerlendirmek daha iyi olmaz mıydı? Belki de komünizm her daim bizimle olmuştur. Belki de sadece bunu görmemek üzere terbiye edildik. Kropotkin'in, her ne kadar kendisi sözlerinin tam anlamıyla neye karşılık geldiğinin farkına varmaya razı gelmemişse de, *Karşılıklı Yardımlaşma* kitabında kendi üslubunca ifade ettiği gibi, belki de insanlığın başardığı en önemli şeylerin, genelgeçer olarak kapitalizme hasredilenlerin dahi temelinde komünizmin gündelik biçimleri yatıyordur. Kendimizi modanın, bugün olanın illaki eşsiz ve emsalsiz (ve dolayısıyla, bu koşullar altında anlaşılan her şey her daim yeni olmak zorunda olduğundan bir anlamda da değişmez) olduğunu biteviye söyleme ihtiyacının zincirlerinden kurtarabilirsek, tarihi, en azından herhangi bir anda arındırıcı bir gelecek inşasına başlamamızın önüne engel koymayan daimi bir olanaklılık sahası olarak idrak etmeye başlayabiliriz. Ezelden beri, bunu ufak tefek yapmaya çalışan sanatçılar varolageldi. Kimi gerçek anlamda toplumsal hareketlerin birer unsuru olarak... Bizim de kuram kaleme alırken külliyen farklı bir iş yaptığımız ne malum?

# Kamikaze Kapitalizme Karşı

16 Ekim 2010 Cumartesi günü, yaklaşık beş yüz eylemci Londra'nın çeşitli yerlerindeki toplanma noktalarında bir araya geldiler. Küresel petrol endüstrisinin yol açtığı ekolojik yıkımı hedef alan, Ham Uyanış (Crude Awakening) adını verdikleri bir doğrudan eyleme kalkışmak üzere olduklarını biliyorlardı, ancak bunun ötesinde ne yapacaklarına ilişkin net bir fikirleri yoktu. Düzenleyicilerin planı incelikliydi. Londra'daki hedefleri vurmaya niyetli olduklarını ima etmişlerse de, yanlarında yalnızca dolu metro kartları, yiyecek bir şeyler ve dışarılık giysiler getirmeleri gerektiği bildirilmiş olan katılımcılar, tümenler halinde şehir sınırlarının çok ötesine, Essex'e giden bir trene yönlendirildiler. Duraklardan birinde esrarengiz bir biçimde, üzerlerine iskelet ve dolar işaretleri çizilmiş beyaz koruyucu tulumlar, alet edevat ve kilitli kutularla dolu torbalar ortaya çıktı. Aradan çok geçmeden, her bir vagonda alelacele saptanan ve kendileri de son ana kadar plandan bihaber olan sözcüler, o gün için yapılmış asıl planı öğrendiler. Stanford-le-Hope yakınındaki dev Coryton rafinerisine giden, Londra'da tüketilen petrolün yüzde seksenini getiren güzergâh abluka altına alınacaktı. 10-15 kadından oluşan bir grubun rafinerinin girişine yakın kamyonetlerle yolu kapadıkları ve

halihazırda çok sayıda tankeri gerisingeri gönderdikleri bildirildi. Bizler de polisin onları sıkıştırmasını ya da tutuklamasını önlemek için gidiyorduk.

Atılan, dahiyane ve son derece etkili bir çalımdı. Bir baktılar ki, elimizde 13 tane bambudan mamul dev üçayak, peşimizde dumura uğramış bir avuç metropol polisi, derelerden hoplaya zıplaya tarlaların arasından geliyoruz. Nihayet meydana yerel polisten alelacele devşirilmiş ekipler çıktı. Önce şiddete başvuracak gibiydiler. Üçayaklardan birine el koyup, yolun üzerine üçayaklardan kurduğumuz hattı yarmaya çalıştılar. Ancak ne zaman ki bizim geri adım atmayacağımızı, copa sopaya başvurmak zorunda kalacaklarını gördüler, herhalde geri çekilme emri aldılar. Yukarıdakilerin böyle durumlarda nasıl algoritmalar uyguladıklarına, bizim mevcudumuzu, kendi mevcutlarını, rezil olma tehlikesini, daha geniş anlamda siyasal ortamı hesaba katıp katmadıklarına dair ancak tahmin yürütebiliriz, ama sonuçta meydanı bize bırakmış oldular. Çok geçmeden, getirdiğimiz üçayaklar otoyolun bir başından bir başına dikilmiş durumdaydı. Her birinin tepesinde gökyüzünü arkasına almış heybetli gölgeler gibi görünen beyaz koruma tulumlu birer eylemci... Yolu kapatan ilk gruba destek kuvvet olarak bir grup ilerledi. Bunu izleyen beş saat boyunca, her gün 1,7 milyon litre petrol taşıyan yedi yüz tankerin gelip geçtiği o güzergâhtan tek bir tanker geçemedi. Yol, müzik, palyaço, futbol, bisikletli çocuklar, zombi kılığında dansçılar, örgü ipinden ağlar, tebeşirle yazılan şiirler, arada bir de ne zaman zaferimizi ilan edip eve döneceğimizi kararlaştırmak amacıyla düzenlediğimiz ufak çaplı serbest kürsülerle bir şenliğe döndü.

Bir seferlik olsun kazanabilmek güzeldi. Minneapolis'ten Strasburg'a, kafayı herhangi bir eylemcinin önemlice bir çatışma meydanından zafer ya da kıvanç duygusuyla ayrılmamasına canı gönülden takmış gibi görünen güvenlik güçlerinin hâkim olduğu bir dünyada, açık bir taktik zafer burun kıvırılacak iş değildir. Ancak yine de, çılgın bilim insanı kostümleri ve canlı cenazelerin acayip ama münasip kıldığı olaya, netameli bir hissiyatın da hâkim olduğunu söylemeden geçemeyeceğim.

## Le Havre

Coryton kuşatmasının esin kaynağı, 2009 yılı Aralık ayında Kopenhag'daki eylemlerin hazırlık sürecinde oluşan İklim Adaleti Eylem Ağı'ndan gelen çağrıydı. Kuşatmanın, yerli halkların doğayı savunmak için yola çıktığı bir tür kolonizasyon karşıtı eylem olması öngörülmüştü.[26] Ancak eylem, dört gün sonra, ayın 20'sinde, Muhafazakâr hükümetin gerçekleştireceği, emekli maaşlarından gençlik merkezlerine, oradan eğitime, İngiltere refah devletinden geriye kalan ne varsa darmaduman eden, kimsenin gözünün yaşına bakmayan, Büyük Bunalım'dan bu yana en büyük kesintiler olma özelliğini taşıyan kesintilerinin önceden ilanının gölgesinde gerçekleşti. Herkesin aklındaki büyük soru, yeri göğü sarsacak bir tepki olup olmayacağıydı. Daha da kötüsü, olmaması olasılığı var mıydı? Manş Denizi'nin karşı tarafında, sağ siyasetin benzer bir tarumar etme girişimine tepkiler baş göstermişti bile. Fransız İklim Kampı, Fransa'nın en büyük rafinerisi olan Le Havre'daki Total rafinerisinde bizimkine benzer bir kuşatma gerçekleştirmeyi uzun zamandır planlıyordu, ancak 16'sında yapacakları eylemin arifesinde, Fransa'nın on iki rafinerisinden on birinin iş bırakmasına yol açan ulusal bir emeklilik tartışması çerçevesinde zaten rafinerinin kendi işçileri tarafından işgal edildiğini öğrendiler. Çevreciler eylemlerini yine de yapmaya karar verdiler. Sembolik bir kuşatma gerçekleştirdiler, ancak bütün bir günü, polis ablukasını kırıp işçilerle güçbirliğine gitme yönündeki inatçı girişimlerine karşılık herhangi bir iletişimin sağlanamaması konusunda sağlam bir kararlılık ortaya koyan yetkililerle kovalamaca oynayarak geçirdiler. (Nihayet on üç kadar bisiklet ablukayı geçmeyi başardı.)

Fransız İklim Kampı temsilcilerinden biri olayların ardından "Çevresel adalet, toplumsal adalet olmadan gerçekleşemez," diye beyanat verdi. "İşçileri sömürenlerle, işçilerin haklarına göz koyanlarla, gezegeni mahvedenler aynı insanlardır." Haliyle. "Bugün fab-

26 Aslında 12 Ekim Salı, yani geleneksel Kolomb gününde gerçekleştirilmesi ve tüm bir hafta boyunca sürmesi planlanmıştı. İngiltere'de de, Fransa'da da eylemciler eylemlerini 16 Ekim Cumartesi günü gerçekleştirdiler.

rikalarını işgal eden işçilerin ellerinde hayati bir güç var. Onların sayesinde topraktan çıkarılmadan kalan her damla petrol, iklim felaketlerini önleyerek hayat kurtarıyor."

Peki ama Fransız petrol işçileri, petrol işçisi olmaktan cayma hakları için mi eylem yapıyordu? Buna benzer beyanatlar ilk bakışta akıl almaz derecede naif görünebilir. Oysa eylem gerçekten tam da bunun içindi. Emeklilik yaşını 60'tan 62'ye çekecek reformlara karşı seferber olmuşlardı. Fransız toplumunun büyük kesiminin de desteğiyle, olmaya mecbur oldukları süreden bir dakika daha fazla petrol işçisi olarak kalmamak için barikatlara yığılmışlardı.

Çevre eylemcileriyle petrol işçilerinin bir arada bulunamayacağı yönündeki bu siyasal yönerge üzerine biraz kafa patlatsak iyi olur. Elbette ki burada, paranın, değerin, emeğin, üretimin, gezegenimizde sürdürülebilir yaşam olasılığını tehdit eden küresel çalışma mekanizmanın işleyişindeki yerine dair bir hasbıhale girişmek gerekli. Muktedirler bunun asla gerçekleşmemesini sağlamak için ellerinden geleni artlarına koymuyorlar. Ancak işçilerin, daha çok para için değil, ne kadar mütevazı da olsa, ne kadar savunmacı da olsa, çalışmaya *karşı* grev yapıyor olması, devasa bir önem taşıyor.

## Verimlilik uzlaşısı ve yirminci yüzyılın çıkmazı

Yirminci yüzyılın en büyük çıkmazlarından biri, siyasal örgütlü emek sınıfının, nerede bir gıdım siyasal erk kazanabildiyse, bunu ancak ve ancak (emekçi sınıfın büyük kısmının paylaşmadığı) verimlilik etiğine gönül vermiş bürokrat kadroların liderliğinde kazanabilmiş olmasıdır. Yüzyılın ilk çeyreğinde, anarşist ve sosyalist sendikalar arasındaki temel ayrım, anarşistlerin daha kısa çalışma saatleri, sosyalistlerinse daha yüksek ücret talep etmiş olmasıdır. Sosyalistlerin liderleri düşman burjuvazinin vaat ettiği tüketim cennetini benimsemişse de, üretim sistemini kendileri idare etmeyi arzu etmiştir. Anarşistlerse, yaşayabilecekleri, kapitalistlerin aklına hayaline bile gelmeyecek (Marksist terminolojiye başvurmamı mazur görürseniz) değer biçimlerinin izinde gidebilecekleri zama-

nı talep etmiştir. Peki devrimler nerede gerçekleşmiştir? Marx ile Bakunin arasındaki büyük tartışmadan da bildiğimiz üzere, ister İspanya'dan, Rusya'dan, Çin'den, Nikaragua'dan, ister Cezayir veya Mozambik'ten söz edelim, ayaklananlar aslında, anarşist topluluklar ya da daha net bir ifadeyle, tüketim değerlerini reddedenler olmuştur. Ancak bu örneklerin hepsinde, o verimlilik etiğini, o tüketim ütopyasını, kendilerinin asla ve kat'a sağlayamayacakları halde bağırlarına basmış sosyalist bürokratların idaresine girmişlerdir. İroni şuradan geliyor: Sovyetler Birliği ve benzer rejimler, sağlayabildikleri ana toplumsal faydayı, yani insanın daha çok zamanı olmasını (çünkü insan işinden kovulamayacaksa çalışma disiplini bambaşka haller alır) bir türlü fayda olarak göremediler. Hayallerindeki tıka basa ayakkabı ve elektronik eşya dolu olanaksız geleceğe giden yolda ayakbağı olarak gördükleri bu şeyin adına "devamsızlık sorunu" dediler. Ama bakarsanız burada da durum çok farklı değil. Sendikacılar da burjuvazinin verimliliği ve çalışma disiplinini mutlak değerler olarak gören çerçevesini benimseme, şantiyede aylaklık etme özgürlüğü uğrunda çok mücadele verilmiş bir hak değilmiş de bir sorunmuş gibi davranma zorunluluğu duyuyor. Amenna, sekiz saatte dört saatlik iş yapmaktansa zaten dört saat çalışıp yürüyüp gitmek evladır. Ama hiç yoktan iyidir. Dünyanın daha az çalışmaya ihtiyacı var.

Bunlar emekçi sınıfa mensup, yaptıklarından ve ortaya koyduklarından haklı olarak gurur duyan çok sayıda insan yok demek değil. Yalnızca bu arzuyu aleyhimize kullanmasının kapitalizmin (devlet kapitalizminin de) sapkınlığı olduğu ve bunun bilincinde olduğumuz anlamına geliyor. Sonuç olarak, emekçi sınıf mensupları ve onların duyarlılıkları şiş kebaptan rock'n'roll'a, oradan halka açık kütüphanelere kadar modern hayatta değer vaat eden hemen her şeyin kaynağıdır (orta sınıf bugüne dek ne yaratmış söyleyin allasen). Amma ve lakin çalışma hayatının ölümcül çıkmazı, emekçi sınıfın bütün bunları tam da kapitalizmi mazur göstermeye çalışanların aşağılıkça adına tüketim deyip geçtiği o sahada, yani çalışmadığı zamanlarda yaratmış olmasıdır. Derken bu sayede yaratıcılıktan o denli nasibini almamış idareci sınıflar (ki

kapitalistleri de bunların arasında sayıyorum), bütün bu yaratıcılığa burun kıvırır, derken bu yaratıların mülkiyetini edinir, derken kendi icadıymış gibi pazarlar.

Bu döngüyü nasıl kırmalı? Bir bakıma, bütün siyasal meselelerin altında yatan soru bu. Bütçe etrafındaki güncel kamusal tartışmada yahut her tür sınıf siyaseti meselesinde herkesin üzerinde uzlaşıyor göründüğü mesele, en azından çalışmaya muktedir olanlar için, yalnızca akıldışı düzeylere varan çalışma disiplinine boyun eğmek isteyenlerin herhangi bir şeye hakkı olabileceğidir. Herhangi bir ödülün haklı ahlaki gerekçesinin, yalnızca çalışma, hem de öyle her türden çalışma değil, finans çevrelerinin değerli bulduğu işlerde çalışma olabileceğidir. Bu ekonomik bir sav değil. Bu, ahlaki bir sav. Ekonomistlerin bakış açısıyla bile, aşırı çalışmanın sorunun ta kendisi olduğu birçok durumdan söz edilebileceği çok net. Oysa ne zaman bir kriz olsa, tüm tarafların bulduğu çözüm hep aynı: İnsanların daha çok çalışması lazım! Orada bir yerlerde sizden daha az çalışan birileri var, iddia ettiği kadar engelli olmayan engelli bir kadın, bedenleri ve ruhları tamamen harap olmadan emekliliğe hak kazanabilen Fransız işçiler, tembel hamallar, sanat öğrencileri, haksız yere devlet yardımı alanlar... Ve bir şekilde herkes için her şeyi mahveden bu olsa gerek işte.

### Neydi şu neoliberalizm?

Bu resimde, çalışma saplantısı, ne mal olduğu son günlerde iyiden iyiye ortaya çıkan neoliberalizmin ruhuyla, yani siyasal meseleleri her daim ekonomik meselelerin önünde tutan kapitalist yönetişim biçimiyle son derece uyumlu. Sonuçta neoliberalizm ideolojik bir zafer, ekonomik bir facia oldu. Dünyadaki herkesi ekonomik büyümenin herhangi bir önem arz eden tek şey olduğuna ikna etmeyi başaran hareketti neoliberalizm; kendi himayesi altında reel büyüme oranları küresel çapta yerle yeksan olsa da, kendinden önce gelen devlet güdümlü, toplumsal refah odaklı kapitalizm modelleri dönemindekinin üçte birine düşse de... Finans kodamanlarının herhangi bir şeyin değerini tayin ve idare

etmeye muktedir tek topluluk olduğuna dünyadaki herkesi ikna etmeyi başaran sistemdi neoliberalizm, bunun için o kendi finans enstrümanlarının değerini tayin etmekten bile aciz kodamanların küresel ekonominin koca bir finans altyapısını kendi başlarına yıkmalarına olanak tanıyacak kadar sorumsuz bir ekonomik kültürün davulunu çalmış olsa da... Bunlar da tesadüf değildi. Önümüzde tutarlı bir resim var. Toplumsal hareketleri yatıştırmak veya halkı kapitalist düzenden başka bir seçenek olmadığına ikna etmek gibi siyasal bir hedefle adam gibi bir kapitalist düzeni fiilen yürütmek arasında bir seçim söz konusu olduğunda, neoliberalizm her daim bunlardan ilkini seçmek anlamına gelir.

İddialarının hemen hepsi yalandır. Ama son derece etkili yalanlar. Güvencesizlik, emeği düzenlemenin çok da etkili bir yolu değildir. Ama emeği bastırmanın çok etkili bir yoludur. Elbette aynı şey çalışma saatlerinin sürekli artırılması için de geçerlidir. Ekonomik açıdan, bu olsa olsa ters tepecektir (özellikle de kapitalistlerin hile hurdayla elde ettikleri kazanımlarını torunlarına aktarabilmek isteyeceklerini varsayarsak). Siyasal açıdan ise halkın siyaseten aktif ya da bilinçli olmamalarını sağlamanın en iyi yolu onları çalıştırmak, işe giderken yollarda helak etmek, günün her saati, her dakikası çalışmaya hazırlamaktır. Uyanık olduğumuz saatlerin bu kadar büyük bir kısmını verimlilik tanrılarına kurban vermek, örneğin, hayatın bu biçimde örgütlenmesinin özünde verimliliği düşürdüğünü fark etmemize olanak tanıyacak başka bir bakış açısına kavuşamamamızı sağlayacaktır. Neoliberalizmin alternatif bakış açılarının başını ezme saplantısının sonucunda, 2008 yılındaki finansal çöküşten bu yana, kapitalizmin işlemediğinin herkese malum olduğu, ama kimsenin başka bir şey tahayyül edemediği tuhaf bir durumla baş başa kaldık. Hayal gücüne karşı açılan bu savaş, kapitalistlerin kazanmayı becerdiği tek savaş oldu.

## Kamikaze kapitalizm

Öyleyse, finansal çöküş karşısındaki ilk tepkinin, ben de dahil birçok eylemcinin öngördüğü gibi yeşilci kapitalizme dönüş

olmaması, yani ekonomik bir yanıt değil de siyasal bir yanıt olması son derece makul bir şeydir. Bütçe kesintilerinin gerçek anlamı budur. Aklı başında her ekonomist, durgunluk sırasında harcamaları kökünden kısmanın neye yol açacağını bilir. Yaşadıkları çağın siyasal patronlarına arka çıkmak için olmadık formüllerle çıkagelip bilmezden gelebilirler, ama işleri bu olduğundan; yoksa bunun felakete doğru atılan bir adım olduğunu bilirler. Böyle bir tepki, ancak siyasal bakımdan anlamlı bir tepkidir. Ele güne karşı becerebildiklerini iddia ettikleri tek şeyde, değeri ölçmede, ne kadar beceriksiz olduklarını böylece gösteren finans kodamanları, değer konusunda alternatif bir düşünce biçimi getirebilirmiş gibi görünen (toplumsal refahtan sanat veya felsefeye dair düşünüşe, en azından para kazanma dışında bir güdüyle düşünüşe kadar) her şeye karşı vahşice saldırıya geçmek üzere siyaset sahasındaki kafadarlarıyla güçbirliğine gittiler. En azından şimdilik, kapitalizm artık uzun vadeli bekasını bile düşünmüyor.

Karşınızdaki düşmanın intihara meyilli olduğunu bilmek rahatsız edici, ama en azından ne için savaştığımızı idrak etmemizi sağlıyor. Bugün, her şey için savaşıyoruz. Evet, zaman içinde kapitalistlerin toparlanıp, akıllarını başlarına toplayıp, vıdıvıdılanmayı bırakıp yeniden her daim yaptıkları şeyi yapmaya, kendilerine karşı örgütlenen toplumsal hareketlerin en faydalı fikirlerini (yardımlaşma, ademi merkeziyet, sürdürülebilirlik vb.) iç edip sömürgen ve korkunç bir şeye dönüştürmeye başlamaları muhtemel. Hatta uzun vadede, uzun bir vade olabilecekse tabii, hemen hemen kaçınılmaz. Ancak o gün gelene dek karşı karşıya olduğumuz şey, kamikaze kapitalizm. Düşmanlarını yok etmek için gerekiyorsa kendisini de gözünü kırpmadan yok edecek bir düzen. Bu noktada ölüm-kalım güçleri arasında bir mücadeleden söz etmek abartı olmaz.

Peki, o halde verimlilik uzlaşısının belkemiği nasıl kırılacak? Burası buna net bir yanıt önermenin yeri değil, ama en azından başlatılması gereken tartışmaya dair fikir yürütebiliriz. Bu da bize belli bir doğrultu çizebilir. Yaratıcı olmamız hasebiyle hepimizin birer işçi olduğunu takdir edip çalışmaya direnerek ve hayatın her veçhesini hesaplanıp kitaplanabilen bir değere indirgemeye çalışan

idarecinin rolünü oynamayı reddederek ilk adımı atabiliriz. Bu, küresel çalışma mekanizmasının özünü, yapay bir biçimde ekonomi, politika ve ekoloji olarak üçe bölünmüş hayat sahaları arasındaki gerçek ilişkiyi anlama çabasıdır. Petrolle para arasındaki ilişki buna çarpıcı bir örnek oluşturur. Nasıl oluyor da özünde toplumsal bir ilişkiden başka bir şey olmayan ve dolayısıyla miktarı sonsuza dek büyütülebilecek olan paraya, petrol gibi kısıtlı bir kaynak muamelesi yapabiliyoruz? ("Sosyal hizmetlerde kesintiye gitmemiz gerek çünkü paramız yok" gibi.) Ve nasıl oluyor da özünde sonlu bir kaynak olan petrole, sürekli büyüyen bir ekonomik faaliyet yaratmak için sanki hiç sonu gelmeyecek, serbestçe harcanabilecek bir kaynakmış gibi, paraymış gibi bakabiliyoruz? Buradaki iki cinnet arasında açık bir bağlantı var.

O elinizde tuttuğunuz metelik, bir vaatten ibarettir. Ne kadar para basacağımızın önündeki tek kısıt da, birbirimize ne kadar vaatte, ne tür vaatlerde bulunmak istediğimizdir. Elbette mevcut halde, kimlerin hukuken böyle bir vaatte bulunmasına izin verildiği (bankalar), hangi vaatlerin görece daha ağırlıklı olacağına kimin karar vereceği (teoride piyasa, pratikte giderek bürokratikleşen finansal değerleme sistemleri) gibi bir dolu başka yapay kısıt da var. Para bir tür somut cisimmiş gibi, borç denen şey bir vaatten ibaret değilmiş de aşılmaz bir ahlaki mutlakmış gibi davranabilmemize olanak tanıyan şey, bu tür düzenlemeler. Oysa borcun bir vaatten ibaret olması, devletin yatırımcılara belli bir faiz ödeme vaadinin, misal işçilerin belli bir yaşta emekli olacağı vaadinden, misal dünyayı mahvetmeme vaadinden daha büyük bir ahlaki kıstası olmadığı anlamına geliyor. Petrolü topraktan söküp çıkaran ve her türlü ahlaki krize bulunabilecek tek çözümün özgür insan hayatının bir bileşenini daha emeğe dönüştürmek olduğuna kani kılan ahlaki emir, borcun bu her düzeydeki tahakkümüdür.

*"Bir çıkmaza girdik gibi görünüyor. Bildiğimiz kapitalizm görünüşe göre dağılmaya başladı. Ancak finans kurumları tökezleyip parçalanırken, hemen akla geliveren bir alternatif yok. Örgütlü direniş dağınık ve tutarsız bir görünüm sergiliyor... Bir iki nesil sonra kapitalizmin var olmayacağına inanmak yersiz olmaz, çünkü sonlu bir gezegende sonsuz ve süreğen bir büyüme makinesi işletmek mümkün değil. Ancak ilericilerin ve antikapitalistlerin bu olasılık karşısında görünürdeki ilk refleksi, çoğu zaman korkup varolana tutunmak. Çünkü daha da baskıcı ve yıkıcı olmayacak bir alternatif tahayyül edemiyorlar."*

---

Düşünür, aktivist ve antropolog David Graeber'in bu denemeleri yeni siyaset stratejileri, küresel ticaret, borçlanma, hayalgücü, şiddet, estetik, feminizm, yabancılaşma gibi temaları konu alıyor. Bununla beraber hiç beklenmedik yerlerde sürgün veren umut dolu hareketlerin de izini süren Graeber, siyaset ve iktidar hakkındaki bildik varsayımların inkâr edilmez bir şekilde yıkıldığı bugün tek bir seçeneğimiz olduğunu vurguluyor: *"İnsanların özde ne olduğuna, dünyadan ve birbirlerinden ne beklemelerinin makul olacağına dair yeni bir dil, yeni bir sağduyu yaratmak için bir an evvel kolları sıvamak."*

Bu seçeneğin hiç de imkânsız olmadığını gösteren Graeber, hayalgücünü ve yaratıcılığı körükleyen bu denemeleriyle bugün sokağa dökülen milyonlar için yepyeni bir yol haritası öneriyor.

"David Graeber'e göre neoliberalizm, özünde 'başka bir alternatifimiz yok' görüşünü egemen kılan, sürekli bunalım yaratan ve tüm alternatif oluşumları saf dışı bırakan felaket bir sistemdir. Bu ufuk açıcı denemeler bizleri kuşatan bu duvarlarda gedik açıp umut dolu patikalara işaret ediyor."

**JOHN HOLLOWAY**

GÜNDEM / Toplum

EVEREST

www.everestyayinlari.com
/everestyayinlari
/everestkitap